

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO

Kraków, dnia 27 czerwca 2024 r.

Poz. 4267

UCHWAŁA NR III/33/2024 RADY MIEJSKIEJ W OLKUSZU

z dnia 20 czerwca 2024 roku

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Olkusz na lata 2024-2027

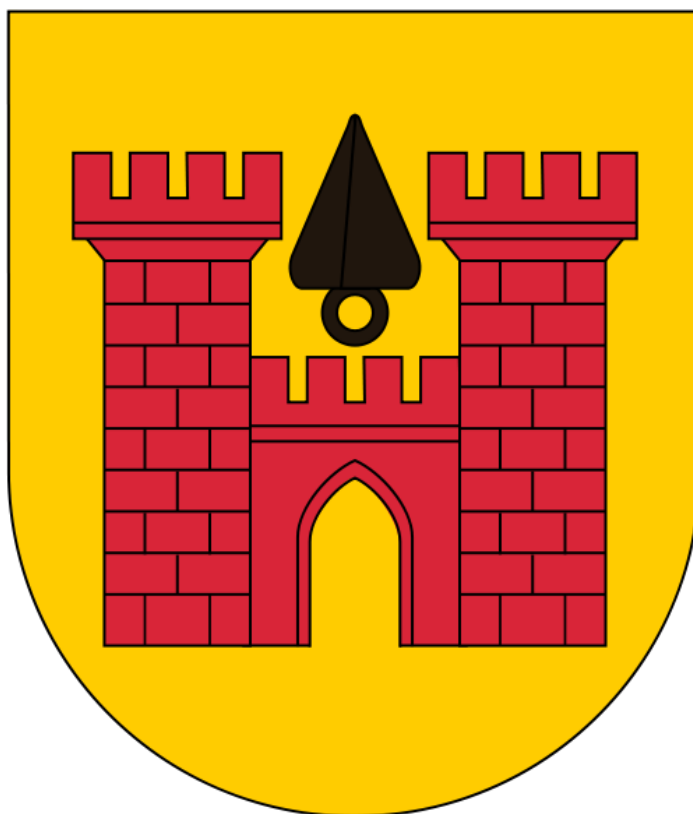
Na podstawie art. 18 ust.2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2020 poz. 609 z późn.zm.) oraz 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i o opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.) po uzyskaniu pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie, Rada Miejska w Olkuszu uchwala, co następuje:

- § 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Olkusz na lata 2024- 2027 w brzmieniu, jak w załączniku do niniejszej uchwały.
- § 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Miasta i Gminy Olkusz.
- § 3. Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Małopolskiego.
- § 4. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Przewodniczący Rady Miejskiej w Olkuszu

Grzegorz Gruca

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA I GMINY OLKUSZ NA LATA 2024-2027

OPRACOWANIE:
Marta Danielska, Jakub Danielski
gez2.wroclaw@gmail.com

LUTY 2024

Spis treści

1. Wstęp	3
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	3
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	4
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	10
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	10
4.2. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	14
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	19
5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie miasta i gminy	19
5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Miasta i Gminy Olkusz ze wskazaniem obszarów i obiektów o szczególnym znaczeniu	23
5.2.1. Charakterystyka miasta i gminy	23
5.3. Zarys historii obszaru miasta i gminy	24
5.4. Krajobraz kulturowy i zabytki o najwyższym znaczeniu – dziedzictwo materialne Miasta i Gminy Olkusz	33
5.4.9. Zabytki archeologiczne	46
5.5. Dziedzictwo niematerialne	48
5.6. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	52
5.6.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	52
5.6.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków	53
5.6.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego	54
5.7. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	58
5.7.1. Obiekty stanowiące własność miasta i gminy	60
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza SWOT	61
7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami	64
8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami	71
9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	72
9.1. Dotacje	73
9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe	75
9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego	79
9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe	80
10. Bibliografia	83
11. Spis tabel i zdjęć	83
12. Załączniki	85

1. Wstęp

Gminny program opieki nad zabytkami Miasta i Gminy Olkusz na lata 2024-2027 (zwany dalej GPOnZ) stanowić będzie element polityki samorządowej, pozwalający na podejmowanie zaplanowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jako materiał bazowy może być wykorzystywany przez środowiska badawcze i naukowe, właściciele i posiadacze obiektów zabytkowych oraz osoby zainteresowane kulturą i dziedzictwem kulturowym. Opracowanie służyć będzie rozwojowi gminy poprzez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne.

W GPOnZ wskazano działania skierowane na poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Dokument uwzględnia uwarunkowania prawne, zewnętrzne oraz wewnętrzne w zakresie ochrony materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Wskazane w nim kierunki działania, tzw. priorytety, szczegółowo opisują zakres oraz cel danego zamierzenia. Realizacja celów zawartych w GPOnZ poprawi w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, wzmocni lokalne wartości oraz wspólne korzenie.

W dokumencie określono również źródła finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wraz z jego otoczeniem. Finansowanie może odbywać się ze źródeł publicznych (np. budżet państwa, budżet własny gminy, budżet jednostek samorządowych – powiatu i województwa, środki unijne, inne źródła zagraniczne), a także ze źródeł prywatnych (osób fizycznych, organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji, osób prawnych itp.).

Niniejsze opracowanie stanowi kontynuację Gminnego programu opieki nad zabytkami Miasta i Gminy Olkusz na lata 2015-2018 i na lata 2020-2023. GPOnZ został zaktualizowany w zakresie potencjału dziedzictwa kulturowego i źródeł finansowania oraz dostosowany do zmieniających się realiów dotyczących opieki nad zabytkami w części analizy SWOT, celów i działań.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem „opieka nad zabytkami” ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury

i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego, a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Zapisy ww. ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ponadto ustawa dookreśla zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania GPOnZ, w szczególności są to:

1. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
2. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
3. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
4. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
5. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
6. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie jego ochrony określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

• **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483 z późn. zm.) w przepisach:

– **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

– **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”; **ust. 2:** „Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

– **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

• **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

– **Art. 3,** który definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

– **Art. 4,** który objaśnia, że ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

– **Art. 5,** który określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii kultury”.

– **Art. 6,** który klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

a) krajobrazami kulturowymi,

b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,

- c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (...),
 - f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

– **Art. 7**, który określa formy ochrony zabytków:

- 1) wpis do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat (art. 9). Skreślenie z rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy, lub z urzędu, na podstawie decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (art. 13). Na podstawie tej decyzji wojewódzki konserwator zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru nieruchomości. Informacja o skreśleniu ogłaszana jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od opłat (art. 14). Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków –

na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu – w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;

2) uznanie za pomnik historii;

3) utworzenie parku kulturowego;

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

– **Art. 16 ust. 1:** „Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej”.

– **Art. 17,** który określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej; zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych; umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1; zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury; składowania lub magazynowania odpadów.

– **Art. 18:** „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy określaniu ustaleń strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, planów ogólnych gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów odbudowy albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. Określając ustalenia strategii, analiz, planów i studiów, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;

3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.”

– **Art. 19:** „1. Określając ustalenia planu ogólnego gminy, miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowego planu odbudowy, uwzględnia się w szczególności ochronę zabytków nieruchomych:

1) objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7, wraz z ich otoczeniem;

2) ujętych w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się przy określaniu ustaleń planów, o których mowa w ust. 1.

3. W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.”

– **Art. 20**, który mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenów.

– **Art. 21**: „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

– **Art. 22**: „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

– **Art. 81**: „1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

2. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.”

– **Art. 89**, który wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

• **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (Dz. U. z 2023 r. poz. 40 z późn. zm.), gdzie w art. 7 ust. 1 pkt 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury (...) oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym w:

- **Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (Dz. U. z 2023 r. poz. 977 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane** (Dz. U. z 2023 r. poz. 682 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska** (Dz. U. z 2022 r. poz. 2556 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (Dz. U. z 2023 r. poz. 1336);
- **Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (Dz. U. z 2023 r. poz. 344 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (Dz. U. z 2020 r. poz. 194 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie** (Dz. U. z 2023 r. poz. 571);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków** (Dz. U. z 2021 r. poz. 81);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem** (Dz. U. z 2021 r. poz. 56);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2022 r. poz. 1388);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2021 r., poz. 731);

- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”** (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304) ze zmianą Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 3 lutego 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2006 r. Nr 24 poz. 181);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę** (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (Dz. U. z 2022 r. poz. 385);
- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (Dz. U. z 2022 r. poz. 2393).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

GPOnZ odwołuje się do dokumentów, które połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym.

GPOnZ w swoich działaniach programowych nawiązuje do polityki krajowej szczególnie w zakresie poprawy stanu zabytków poprzez przekazywanie środków z budżetu gminy, wykorzystywania dziedzictwa kulturowego w promocji gminy, poprawy przepływu informacji pomiędzy gminą, organami ochrony zabytków oraz mieszkańcami, a także udostępnianiem informacji o zasobie zabytkowym gminy. Ważnym elementem jest również wspieranie działań z zakresu utrzymywania lokalnych tradycji kulturowych oraz wprowadzenie elementów lokalnego dziedzictwa do procesu edukacji oraz działań kulturalnych.

GPOnZ zbieżny jest ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w następujących dokumentach:

• Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026 został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 01.12.2023 r.

Dokument ten wyznacza kierunki działań administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Opracowany został w Departamencie Ochrony Zabytków MKiDN na użytek generalnego konserwatora zabytków.

Program ma na celu realizację przepisu art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zainicjowanym i opracowanym przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Celem programu jest zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii.

Najważniejsze cele programu:

Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

• Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) zwana SOR została przyjęta Uchwałą Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa, która określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągnięcia oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1) Obszar e-państwo – kierunek interwencji:

1. Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny:

Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2) Kapitał ludzki i społeczny – kierunek interwencji:

4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2030 r.:

- Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).
- Wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

• **Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030**

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 zwana SRKS została przyjęta Uchwałą Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. To kontynuacja i aktualizacja Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020. SRKS jest jednym z instrumentów realizacji Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule SRKS: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

- obszar 1: Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

Pełniejszego wykorzystania wymaga wpływ wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego, m.in. w wymiarze budowania tożsamości i kształtowania postaw obywatelskich. Wydarzenia, inicjatywy i zasoby o charakterze kulturalnym mogą wzmocniać poczucie wspólnoty i tożsamości, cementować środowiska lokalne, stwarzać przestrzeń do poszukiwań i inspiracji oraz stanowić miejsce spotkań dla różnych grup wiekowych i zawodowych. Niski poziom kapitału społecznego oraz podziały społeczne utrudniają budowanie wspólnoty państwowej, a także wpływają na osłabienie więzi z państwem i jego instytucjami.

Znaczenie kultury dla rozwoju i jakości kapitału społecznego jest wieloaspektowe. Z jednej strony warunkuje ona zachowania i postawy, ustanawia kody i sposoby komunikowania oraz organizacji społeczeństwa, z drugiej zaś stanowi zasób materialnych i niematerialnych dóbr, które tworzą fundament tożsamości i spoiwo społeczności. Potencjał kulturowy determinuje więc w istotnym zakresie sposoby podejmowania decyzji, umożliwia budowanie atmosfery otwartości i wzajemnego zaufania. Dziedzictwo kulturowe, umożliwiając budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości, jest kluczowym elementem potencjału kulturowego i stanowi bezcenny zasób, który powinien być wykorzystany dla obecnego i przyszłego rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków.

Projekt zakłada trzy cele szczegółowe Strategii, które obejmują:

1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne poprzez: usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami, rozwój i wzmocnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.
2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich poprzez: tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmocnienia uczestnictwa w kulturze, ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury, digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury, umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

3. Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego kraju przez sektory kultury i kreatywne poprzez: wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju, rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych, wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

W ramach celu szczegółowego 2 SRKS wyróżniono ponadto następujące priorytety:

- 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze.
- 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury.
- 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.
- 2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę.
- 2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Poniżej zostały przedstawione projekty, które związane są pośrednio z ochroną dziedzictwa kulturowego oraz których okres realizacji wykracza powyżej 2021 r. Projekty strategiczne SOR przypisane do zakresu interwencji SRKS:

- Narodowy Program Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego – program obejmujący takie działania, jak: rozwój instytucji dialogu obywatelskiego, zniesienie barier rozwojowych dla organizacji społeczeństwa obywatelskiego, reformę systemu finansowania organizacji przez państwo, edukację obywatelską i historyczną oraz rozwój wolontariatu.
- Niepodległa – program budowania kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100. rocznicy odzyskania niepodległości Polski, obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego.
- Pakiet dla Przemysłów Kreatywnych – ukierunkowany na wsparcie innowacyjnych produktów sektorów kultury i kreatywnych. Pakiet umożliwi budowanie przewagi konkurencyjnej w sektorze i przeciwdziałania odplywowi kapitału kreatywnego. Proponowane działania obejmują m.in. wprowadzenie zachęt dla realizacji produkcji audiowizualnych w Polsce, wprowadzenie wakacji podatkowych dla firm z sektora kreatywnego, ustanowienie tzw. szybkiej ścieżki podatkowej dla międzynarodowych produkcji z segmentu audiowizualnego.
- Program Klub – program wspierający działalność klubów sportowych (skierowaną do dzieci i młodzieży), które stanowią lokalne centra aktywności społecznej oraz są miejscem aktywnego spędzania czasu, budowania więzi społecznych i rozwijania kompetencji, takich jak umiejętność pracy w grupie, wytrwałość czy pracowitość.
- Rozwój Czytelnictwa – projekt ma na celu poprawę stanu czytelnictwa w Polsce poprzez wzmacnianie roli bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych jako lokalnych ośrodków życia społecznego stanowiących centrum dostępu do kultury i wiedzy.

Wypracowana lista projektów strategicznych SRKS obejmuje m.in.:

- Rozwój turystyki kulturowej – projekt ma na celu realizację działań systemowych dotyczących zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii, w tym dofinansowanie prac konserwatorskich oraz projektów wspierających proces upowszechniania dziedzictwa kulturowego i jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami. Celem projektu jest stymulowanie rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez wzrost atrakcyjności turystycznej opartej na zasobach kulturowych.

4.2. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu GPOnZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Miasta i Gminy Olkusz wynikające z dokumentów na poziomie:

- wojewódzkim: Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2012-2025, Strategia Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”, Program Strategiczny Dziedzictwo i Przemysł Czasu Wolnego, Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego;
- powiatowym: w Powiecie Olkuskim nie ma obecnie obowiązujących dokumentów, które spójne są z okresem obowiązywania GPOnZ.

GPOnZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi ww. dokumentach.

• Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022-2025

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022-2025 został przyjęty uchwałą nr LVI/800/22 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 4 lipca 2022 r.

Program obejmuje obszar województwa małopolskiego w jego administracyjnych granicach i stanowi naturalną kontynuację wcześniejszych dokumentów programowych.

Dokument wyznacza priorytety i kierunki działań, które powinny być odniesieniem dla innych programów i projektów realizowanych przez interesariuszy działających na rzecz dziedzictwa kulturowego regionu, dając impuls do współpracy i budowania regionalnej sieci dla zintegrowanych, spójnych i kompletnych działań na rzecz krajobrazu kulturowego Małopolski.

Motto: MAŁOPOLSKA – WARTO WCIAŻ MOCNIEJ SIĘ ZAKORZENIAĆ.

Wizja 2025 (wąska): Małopolanie dumni z zadbanej przestrzeni kulturowej, którą uważają za wspólne dobro i chcą mądrze pomnażać.

Wizja 2025 (szeroka): Małopolska jest silna świadomością dziedzictwa kulturowego, jego wagi i wartości. Jej mieszkanki i mieszkańcy są z niego dumni, otaczają je troską, a czerpiąc z niego inspirację, wzbogacają swoją tożsamość w nowych czasach. Unikatowość regionu i jego wielorakie historyczne konteksty, w tym cenna wielokulturowość, dają Małopolanom silną pozycję i są impulsem przemian – mentalnych, społecznych, gospodarczych, ekonomicznych, technologicznych. Świadomość dziedzictwa kulturowego i dbałość o nie, w tym troska o krajobraz kulturowy Małopolski, są mocnym fundamentem rozwoju regionu.

Misja: Pielęgnowanie i przywracanie wartości cennych elementów krajobrazu kulturowego Małopolski, kreowanie poczucia regionalnej tożsamości, wzmacnianie odpowiedzialności obywatelskiej za kulturową spuściznę pokoleń oraz stworzenie spójnego systemu ochrony i opieki nad dziedzictwem.

Misja Programu realizowana będzie poprzez cel strategiczny: Harmonijne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego Małopolski dla sprostania wyzwaniom teraźniejszości i przyszłości oraz zapewnienia wysokiej jakości życia Małopolan oraz 3 cele operacyjne:

1. Skuteczną ochronę zasobów dziedzictwa i wartości kulturowych regionu;
2. Efektywne zarządzanie regionalną przestrzenią kulturową;
3. Kompetentną edukację i promocję w zakresie wartości dziedzictwa kulturowego.

W ramach wyznaczonych celów określono 6 priorytetów oraz 35 kierunków działań (wraz z propozycjami wybranych przedsięwzięć), które stanowią wytyczne horyzontalne ułatwiające prowadzenie skutecznej polityki ochrony regionalnego dziedzictwa oraz sprawowania właściwej opieki właścicielskiej nad posiadanymi dobrami kulturowymi.

• Strategia Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”

Strategia Rozwoju Województwa „Małopolska 2030” została przyjęta uchwałą nr XXXI/422/20 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 17 grudnia 2020 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011-2020 (SRWM 2011-2020).

Strategia stanowi przejaw woli samorządowych władz regionalnych do dalszego wzmocnienia pozycji samorządu województwa jako koordynatora i animatora działań rozwojowych podejmowanych w przestrzeni regionalnej. Kierunki polityki w nim opisane składają się na interwencję publiczną, która zakłada harmonijny rozwój, zarówno w sferze społecznej, gospodarczej i środowiskowej, całej Małopolski, przy wykorzystaniu potencjałów terytorialnych i likwidacji barier rozwojowych poszczególnych jej obszarów (rozwój terytorialnie zrównoważony).

W Strategii opisano szczegółowo zagadnienie dziedzictwa kulturowego i uczestnictwo w kulturze. Województwo małopolskie jest regionem posiadającym wyjątkowe obiekty dziedzictwa, stanowiące istotną część narodowego i europejskiego dziedzictwa, mocno wpływające na poczucie narodowej tożsamości Polaków. Spośród 15 obiektów z Polski wpisanych na prestiżową Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO, aż 6 miejsc lub zespołów obiektów znajduje się w Małopolsce. Wojewódzka ewidencja zabytków zawiera około 48 000 obiektów, natomiast do wojewódzkiego rejestru zabytków nieruchomości wpisanych jest 5 981 zabytków. Zdecydowana większość z nich zlokalizowana jest w Krakowie i jego najbliższej okolicy, a także w południowej części Małopolski. Wśród zabytków nieruchomości wyróżnia się grupa 174 obiektów o znaczeniu regionalnym.

Wyznaczone wyzwania:

- Zachowanie dziedzictwa dla przyszłych pokoleń, szczególnie przeprowadzenie prac adaptacyjnych i modernizacyjnych obiektów zagrożonych (np. drewnianego budownictwa mieszkalnego – interwencja „in situ”, zabytkowych dworów, pałaców i zamków oraz zabytkowych obiektów techniki).
- Kultura żywa – zachowanie aktywności twórców i animatorów oraz utrzymanie popytu na usługi w sektorze kultury.
- Podtrzymanie wizerunku Małopolski jako regionu silnego kulturowo i twórczo wykorzystującego potencjał innowacji oraz kształtującego swą tożsamość i doceniającego swoje korzenie.
- Kultura dla nowego pokolenia – świadomość i wrażliwość ludzi – wzmocnienie edukacji kulturowej poprzez rozszerzenie oferty edukacyjnej, budowanie tożsamości lokalnej i ponadregionalnej, podnoszenie poziomu wiedzy o kulturze, sztuce i twórcach, kształcenie oraz rozwijanie kompetencji kulturowych i kreatywnych.

W Strategii opisano zagadnienie – Turystyka i przemysły czasu wolnego. Małopolska jest regionem posiadającym wyjątkowe w skali kraju i Europy zasoby kulturowe. W oparciu o ten unikatowy potencjał budowana jest atrakcyjna oferta sektora kultury, która pełni niebagatelną rolę w rozwoju turystyki oraz przemysłów czasu wolnego, a tym samym w rozwoju gospodarczym województwa i decyduje o konkurencyjności regionu. Drugim niewątpliwym atutem Małopolski, w oparciu o który rozwija się turystyka jest jej wyjątkowe położenie geograficzne, zróżnicowanie pod względem ukształtowania krajobrazu oraz atrakcyjności walorów przyrodniczo-krajobrazowych.

W oparciu o unikatowe walory kulturowe i przyrodnicze rozwija się w Małopolsce wiele szlaków tematycznych, prezentujących i promujących różne aspekty dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego regionu, zróżnicowanych tematycznie i o różnym stopniu rozwoju i animacji, w tym: 6 szlaków międzynarodowych, 7 szlaków ponadregionalnych, ponad 30 szlaków regionalnych, blisko 100 turystycznych tras miejskich, blisko 10 tys. km wyznaczonych szlaków turystycznych.

Cel główny: Małopolska regionem zrównoważonego rozwoju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i terytorialnym

Realizacja głównego celu oparta na działaniach w pięciu obszarach, dla których wyznaczono cel strategiczny wraz z kierunkami działań. Dla ochrony dziedzictwa kulturowego opracowano następujące kierunki działań:

Obszar – MAŁOPOLANIE

Główne kierunki działań:

4.1. Ochrona, promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego:

4.1.1. Ochrona i opieka nad zabytkami nieruchomymi i ruchomymi.

4.1.2. Działania na rzecz nadawania obiektom zabytkowym nowych funkcji użytkowych, m.in. związanych z działalnością kulturalną, edukacyjną oraz turystyczną.

4.1.3. Dokumentowanie, zachowywanie i upowszechnianie dziedzictwa niematerialnego i materialnego, w tym wprowadzenie otwartej licencji dla wzorów etnograficznych w oparciu o formy i motywy ludowe.

4.1.4. Wspieranie twórców ludowych, rzemiosła oraz produktów tradycyjnych i regionalnych.

4.1.5. Zapewnienie ochrony i właściwego wykorzystania obiektów zaliczanych do dóbr kultury współczesnej.

4.2. Zmiana jakości usług i dostosowanie oferty kultury do zmieniających się potrzeb odbiorców:

4.2.1. Poprawa jakości istniejącej oraz budowa nowej infrastruktury kultury, a także adaptacja obiektów na cele kulturalne.

4.2.2. Tworzenie wspólnej oferty kulturalnej w ramach współpracy pomiędzy podmiotami kultury (sieciowanie).

4.2.3. Poprawa otwartości instytucji kultury na różne potrzeby osób, w tym rodzin z dziećmi, osób z niepełnosprawnościami, seniorów.

4.2.4. Zwiększanie różnorodności oferty instytucji kultury i wprowadzanie propozycji interdyscyplinarnych, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych rozwiązań technologicznych, w celu podnoszenia dostępności i atrakcyjności oferty.

4.2.5. Wspieranie aktywności twórców i animatorów kultury w łączności z odbiorcami.

4.2.6. Wsparcie rozwoju kadr kultury, w tym animatorów kultury, menadżerów kultury i osób zajmujących się działalnością naukowo-badawczą w instytucjach kultury.

4.2.7. Wzmocnienie kooperacji podmiotów działających w obszarze kultury z podmiotami przemysłów kreatywnych.

4.2.8. Optymalizacja mechanizmów zarządzania podmiotami działającymi w obszarze kultury i dziedzictwa.

4.3. Wzmocnienie edukacji kulturalnej:

4.3.1. Rozwijanie programów edukacji kulturalnej, ukierunkowanych na zróżnicowane grupy odbiorców, wspierających kształtowanie potrzeb i postaw oraz umożliwiających świadome i aktywne uczestnictwo w kulturze.

4.3.2. Stymulowanie współpracy podmiotów sektora edukacji i kultury dla realizacji programów i propozycji kulturalnych rozwijających umiejętności uniwersalne, w szczególności kompetencje kreatywne dzieci i młodzieży.

4.3.3. Wspomaganie lokalnych inicjatyw i form twórczego uczestnictwa w przedsięwzięciach kulturalnych.

4.3.4. Stymulowanie międzypokoleniowej wymiany wartości kulturowych poprzez różnorodne inicjatywy społeczne.

4.4. Zachowanie i budowa tożsamości mieszkańców w oparciu o potencjał innowacyjny i tradycję:

4.4.1. Kreowanie i organizowanie wydarzeń kulturalnych służących pielęgnowaniu polskości oraz rozwojowi i kształtowaniu świadomości narodowej i regionalnej mieszkańców.

4.4.2. Koordynacja i wsparcie marketingowe wydarzeń kulturalnych inicjowanych przez społeczności i instytucje lokalne.

4.4.3. Ożywianie potencjałów drzemących w społecznościach lokalnych, w tym na terenach peryferyjnych, np. górskich, poprzez inicjatywy kulturalne, m.in. organizowanie muzeów domowych i ekomuzeów.

Obszar – GOSPODARKA

Główne kierunki działań:

3.1. Turystyka miejska i kulturowa:

3.1.1. Tworzenie kompleksowej oferty turystycznej w oparciu o marki regionalne i terytorialne – pakietowanie i sieciowanie.

3.1.2. Rozszerzenie oferty turystycznej o usługi towarzyszące.

3.1.3. Poprawa jakości ofertowanych usług turystycznych (społeczna certyfikacja i znak jakości).

3.1.4. Wzmocnienie istniejących produktów oraz potencjału oferty pielgrzymkowej.

3.1.5. Wsparcie i promocja rozwiązań przyjaznych dla środowiska.

3.2. Sport i rekreacja:

3.2.1. Rozwój infrastruktury sportowej i turystycznej, w tym na potrzeby turystyki rowerowej, górskiej i wodnej.

3.2.2. Wsparcie infrastruktury towarzyszącej na szlakach rowerowych i górskich oraz trasach turystycznych.

3.2.3. Ujednolicenie zasad tworzenia i udostępniania szlaków rowerowych i turystycznych.

3.2.4. Stworzenie oferty specjalistycznej, opartej o turystykę aktywną oraz rozwój zainteresowań i umiejętności.

3.2.5. Wsparcie i rozwój miejsc aktywnego spędzania czasu (np. parki, kąpieliska, siłownie na wolnym powietrzu, skateparki, tory pumtrackowe, tężnie, punkty widokowe i biwakowe, miejsca obsługi turystów).

3.3. Turystyka biznesowa:

3.3.1. Utworzenie instytucji zajmującej się pozyskiwaniem i obsługą kongresów oraz inwestycji turystycznych.

3.3.2. Zaproponowanie nowoczesnej oferty turystyki biznesowej.

3.3.3. Wzmocnienie wizerunku Małopolski jako destynacji przemysłu spotkań.

3.3.4. Organizacja wydarzeń sportowych (w szczególności Igrzysk Europejskich w 2023 roku), kulturalnych i biznesowych najwyższej rangi.

3.4. Turystyka zdrowotna:

3.4.1. Podniesienie jakości usług w małopolskich uzdrowiskach.

3.4.2. Rozwój kompleksowej oferty sprzedażowej w oparciu o zabiegi uzdrowiskowe, spa i wellness.

3.4.3. Rozwój oferty turystycznej w oparciu o występujące złoża wód geotermalnych i mineralnych.

3.4.4. Rozbudowa oferty typu slow tourism, eko i agroturystyki.

3.5. Zintegrowany system współpracy, promocji, informacji i zarządzania w turystyce:

3.5.1. Zainicjowanie forum środowisk turystycznych.

3.5.2. Promocja „dobrych praktyk” w turystyce. 3.5.3. Promocja partnerstwa publiczno-prywatnego w turystyce.

3.5.4. Tworzenie warunków dla współpracy i wymiany doświadczeń przez przedsiębiorców.

3.5.5. Stworzenie otoczenia prawnego, organizacyjnego i finansowego dla funkcjonowania Regionalnych i Lokalnych Organizacji Turystycznych w województwie.

3.5.6. Wspieranie rozwoju kadr dla turystyki.

3.5.7. Intensyfikacja cyfryzacji oferty turystycznej.

3.5.8. Wprowadzanie nowych funkcji i rozwój systemu informacji turystycznej.

Obszar – ZARZĄDZANIE STRATEGICZNE ROZWOJEM WOJEWÓDZTWA (Promocja Małopolski).

Główne kierunki działań:

3.1. Integrowanie i zapewnienie spójności działań promocyjnych prowadzonych w regionie.

3.2. Inicjowanie, koordynacja i wspieranie strategicznych projektów promocyjnych w regionie.

3.3. Utrwalanie więzi społecznych i rozwój działań partycypacyjnych, z włączeniem społeczności lokalnych, na rzecz zachowania dobrego imienia Małopolski i Polski w świecie.

3.4. Wzmocnienie tożsamości Małopolski w powiązaniu z ożywieniem edukacji kulturowej, jako reakcja na zgłaszane inicjatywy lokalne.

3.5. Budowanie marki Małopolski łączącej tradycje i innowacje, z uwzględnieniem aktualnych trendów w marketingu.

3.6. Monitoring i okresowe badania marki regionu w kontekście efektywności prowadzonych działań.

Obszar ROZWÓJ ZRÓWNOWAŻONY TERYTORIALNIE (Rozwój obszarów wiejskich)

Główne kierunki działań:

3.1. Rozwój obszarów wiejskich w oparciu o endogeniczne potencjały:

3.1.1. Wzmacnianie integracji społeczności wiejskich.

3.1.2. Dbanie o lokalne tradycje.

3.1.3. Podtrzymywanie tożsamości kulturowej.

3.1.4. Ożywianie potencjałów drzemiących w społecznościach lokalnych poprzez inicjatywy kulturalne, w szczególności na terenach peryferyjnych.

3.1.5. Promocja produktów regionalnych.

3.1.6. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego na obszarach wiejskich.

3.3. Wzmacnianie współpracy ponadlokalnej, w tym działalności NGO i Lokalnych Grup Działania na obszarach wiejskich.

3.5. Rozwój obszarów górskich w oparciu o endogeniczne potencjały:

3.5.1. Rozwój infrastruktury, kultury i turystyki na obszarach górskich.

3.6. Rozwój infrastruktury społecznej, turystycznej i rekreacyjnej w miejscowościach uzdrowiskowych, w tym wzmacnianie procesów rewitalizacji tych ośrodków.

3.7. Wzmacnianie procesów integracji obszarów przygranicznych.

• **Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego**

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego został przyjęty uchwałą nr XLVII/732/18 przez Zarząd Województwa Małopolskiego dnia 26 marca 2018 r.

Plan zagospodarowania przestrzennego jest podstawowym instrumentem regionalnej polityki przestrzennej, której kształtowanie i prowadzenie należy do zadań samorządu województwa. Podstawowym zadaniem planu jest określenie celów, zasad oraz kierunków gospodarowania przestrzenią województwa, stanowiące rozwinięcie długofalowej polityki regionalnej.

W tomie pierwszym (Uwarunkowania rozwoju przestrzennego), w podrozdziale Uwarunkowania kulturowe, zostały wskazane elementy, które miały wpływ na bogate dziedzictwo kulturowe tego regionu. Składają się na nie zarówno zabytki architektury, budownictwa, sztuki, archeologii (sfera materialna), ale także tradycje oraz zwyczaje (sfera niematerialna). Teren województwa małopolskiego jest bogaty w obiekty i zespoły zabytkowe. Zachowały się tu liczne przykłady architektury sakralnej, obiekty rezydencjonalne, obronne, mieszkalne, użyteczności publicznej, zabytki techniki, etnograficzne oraz układy przestrzenne miast, wsi i uzdrowisk.

Zgodnie z założeniami Planu, dziedzictwo kulturowe stanowić ma trwały element krajobrazu województwa małopolskiego. Wśród tematycznych celów wymienić można między innymi:

– ochronę i rewaloryzację zasobów dziedzictwa kulturowego dla podniesienia poziomu wiedzy, świadomości historycznej oraz edukacji społeczeństwa, a także możliwości ich wykorzystania;

– wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla ochrony tożsamości regionalnej oraz promocji województwa i jego rozwoju gospodarczego;

– kształtowanie harmonijnego krajobrazu poprzez prawidłowe kształtowanie struktur przestrzennych od skali urbanistycznej po rozwiązania architektoniczne.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie miasta i gminy

Poniżej omówiono obowiązujące dokumenty gminne, które dotyczą dziedzictwa kulturowego.

• Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Olkusz na lata 2023-2033

Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Olkusz na lata 2023-2033 została przyjęta Uchwałą Nr XLI/491/2022 Rady Miejskiej W Olkuszu z dnia 13 września 2022 r.

Strategia jest dokumentem, który wskazuje główne kierunki rozwoju społecznego, gospodarczego i przestrzennego. Niniejsza strategia prezentuje kompleksowy plan działania, który wyznacza ramy rozwojowe dla gminy i miasta Olkusz na najbliższe dziesięć lat.

Wyznaczone kierunki działań przypisane celom strategicznym stanowią konkretne plany operacyjne, które tworzą katalog zadań/przedsięwzięć przewidzianych do realizacji w długookresowej perspektywie. Poniżej wskazano te, które związane są z ochroną dziedzictwa kulturowego.

Cel strategiczny: Olkusz ośrodkiem gospodarczym.

Kierunek działania: Wykorzystanie potencjału turystycznego.

Zakres:

1. Wzmocnienie potencjału turystycznego wykorzystania Zamku Rabsztyn.
2. Poszerzanie oferty rekreacyjnej Silver Parku Olkusz (pełniejsze zagospodarowanie).
3. Tworzenie i popularyzacja produktów turystycznych na bazie przemysłów kreatywnych i czasu wolnego (zgodnie z Regionalną Strategią Innowacji, np. design naczyń ręcznie robionych, wikliniarstwo, sztuka ludowa).
4. Zapewnienie bogatej oferty turystycznej na bazie istniejącej infrastruktury (kulturalnej, sportowej).
5. Poprawa dostępności i rozpoznawalności oferty turystycznej Olkusza.
6. Stworzenie i rozbudowa infrastruktury turystycznej i około turystycznej Olkusza wśród mieszkańców Polski i za granicą.
7. Rozwijanie całorocznej oferty turystycznej (m.in. rozwój turystyki kwalifikowanej).
8. Promocja turystyczna obszaru rynku. Promocja inwestycji w obrębie rynku.
9. Poszerzenie oferty turystycznej Olkusza (również on-line).
10. Stworzenie cyklicznego kalendarza imprez.
11. Ekspozowanie zasobów kulturalnych w celu podkreślenia tradycji i tożsamości regionalnej.
12. Podnoszenie standardów obsługi turysty zagranicznego.
13. Udział samorządu w targach turystycznych, promujących walory Olkusza.
14. Współpraca z podmiotami regionalnymi i krajowymi (np. Małopolską Organizacją Turystyki) w zakresie tworzenia i promocji produktów turystycznych.

Cel strategiczny: Jakość życia mieszkańców Olkusza na najwyższym poziomie.

Kierunek działania: Ochrona zasobów dziedzictwa i rozwijanie oferty usług kulturalnych.

Zakres:

1. Przedsięwzięcia w obszarze kultury i dziedzictwa regionalnego, obejmujące w szczególności platformy cyfrowe.
2. Rozbudowa i modernizacja instytucji kultury, w tym ich wyposażenie w nowe technologie, wzmacniające ofertę kulturalną oraz zapewnienie warunków technicznych i programowych w zakresie ich dostępności
3. Działania z zakresu dokumentowania, zachowywania i upowszechniania dziedzictwa niematerialnego Olkusza.
4. Promocja zasobów dziedzictwa kulturowego w mieście i poza nim.

5. Rozwijanie edukacyjnego wymiaru inicjatyw kulturalnych w mieście.
6. Współpraca z podmiotami trzeciego sektora w celu stworzenia atrakcyjnej oferty kulturalnej i turystycznej.
7. Wzmocnienie poziomu kapitału społecznego i integracji mieszkańców poprzez uczestnictwo w organizowanych wydarzeniach kulturalnych.
8. Wyrównywanie szans w zakresie uczestnictwa w kulturze osób zagrożonych marginalizacją (osób ze szczególnymi potrzebami – seniorów oraz osób z niepełnosprawnością).
9. Likwidacja barier architektonicznych w budynkach instytucji kultury i dostosowanie do osób ze szczególnymi potrzebami.

Kierunek działania: Kompleksowa rewitalizacja.

Zakres:

1. Rewitalizacja obiektów mieszkalnych.
2. Realizacja planowanych projektów i przedsięwzięć ujętych w Gminnym Programie Rewitalizacji Olkusza na lata 2016-2026.
3. Kompleksowa rewitalizacja przestrzeni publicznych w mieście.
4. Wdrażanie polityki dostępności, poprzez likwidację barier architektonicznych w przestrzeniach publicznych oraz obiektach użyteczności publicznej.

Z punktu widzenia zamierzeń Strategii podstawowym wyzwaniem jest wykreowanie Olkusza jako wiodącego miasta Małopolski Zachodniej, utrzymującego powiązania w ramach Małopolski oraz z województwem śląskim. Jednym z kluczowych wyzwań stojących przed Olkuszem jest budowanie potencjału rozwojowego na bazie zasobów przyrodniczych i kulturowych Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej. Dotyczy to głównie lokalizacji na Szlaku Orlich Gniazd. Daje to szansę na pobudzenie lokalnego rynku na bazie świadczenia usług około turystycznych.

• Gminny Program Rewitalizacji Olkusza na lata 2016-2026

Gminny Program Rewitalizacji Olkusza na lata 2016-2026 przyjęty Uchwałą Nr XXV/360/2016 Rady Miejskiej w Olkuszu z dnia 20 grudnia 2016 r.

Obszar rewitalizacji, w którym prowadzone będą działania wynikające z Gminnego Programu Rewitalizacji, charakteryzuje się szczególną koncentracją negatywnych zjawisk oraz posiada istotne znaczenie dla rozwoju lokalnego Gminy Olkusz. Został wyodrębniony z obszaru zdegradowanego określonego na podstawie diagnozy sporządzonej na potrzeby zidentyfikowania obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji Gminy Olkusz.

Obszar rewitalizacji wyznaczony Uchwałą Nr XVII/286/2016 Rady Miejskiej w Olkuszu z dnia 31 maja 2016 r. na potrzeby Gminnego Programu Rewitalizacji Olkusza 2016-2026 został podzielony na 14 podobszarów, w tym obszar, na którym zlokalizowane są obiekty zabytkowe:

Podobszar rewitalizacji nr 1 obejmujący tereny osiedli Centrum, Wschód, Śródmieście, Skalskie i Słowiki (powierzchnia: 149,99 ha, co stanowi około 1,0% powierzchni gminy, zamieszkuje 8213 mieszkańców, co stanowi około 16,66% ludności gminy). Podobszar stanowi centrum miasta co sprzyja dostępności do obiektów użyteczności publicznej. Występowanie zabytków i obiektów kultury. Nagromadzenie placówek edukacyjnych, społecznych i kulturalnych. Nagromadzenie podmiotów gospodarczych – największe w skali całej gminy. Obszar ważnych przestrzeni publicznych (starówka, place, targowiska, parki, skwery, podwórka, place zabaw).

Podobszar dysponuje kluczową przestrzenią publiczną w skali gminy, w formie zabytkowej olkuskiej starówki. Wskazuje się na niski stopień wykorzystania tej przestrzeni w ramach wydarzeń inicjujących spotkania lokalnej społeczności. Należy wykorzystać potencjał starówki jako historyczne centrum miasta stając się także głównym miejscem spotkań mieszkańców. W wyniku zużycia stwierdza się również potrzebę dostosowania innych przestrzeni wspólnych oraz obiektów publicznych do potrzeb mieszkańców.

Jednak wśród wyznaczonych celów i kierunków działań wskazano jedynie na modernizację budynków mieszkaniowych.

W Programie wyznaczono podstawowe przedsięwzięcia rewitalizacyjne planowane do realizacji, w tym w obszarze zabytków:

Przedsięwzięcie – Nasz Olkusz, a w tle historia, zabytki i kultura.

Nasz Olkusz, a w tle historia, zabytki i kultura -zakłada odkrywanie historii miasta i dziedzictwa kulturowego przez najmłodszych. W celu realizacji zostanie utworzone Koło Tropicieli Olkuskich w ramach którego będą prowadzone spacerunki edukacyjne także w obszarze zabytkowego Starego Cmentarza oraz spotkania z twórcami olkuskimi.

Cel 1: wzmocnienie integracji i aktywności społecznej.

Kierunki działań:1.2 Integracja grup społecznych oraz tworzenie więzi w grupie społecznej.

Cel 2: Rozwój kapitału ludzkiego.

Kierunki działań:2.1. Wspieranie działań edukacyjnych.

Przedsięwzięcie – Działania teatralno-poetyckie promujące twórców regionalnych.

Działanie polegające na prowadzeniu programu społecznego o tematyce teatralno-poetyckiej promującego lokalnych twórców. Dotyczy to organizacji warsztatów i lekcji teatralnych, odczytywania poezji, integracji środowisk twórczych oraz promocji literatury i sztuki teatralnej.

Cel 1: Wzmocnienie integracji i aktywności społecznej.

Kierunki działań:

1.1.Rozwój działalności organizacji osiedlowych.

1.2.Integracja grup społecznych oraz tworzenie więzi w grupie społecznej.

Cel 2: Rozwój kapitału ludzkiego

Kierunki działań:2.1. Wspieranie działań edukacyjnych.

Przedsięwzięcie – Budowanie lokalnej tożsamości mieszkańców.

Projekt zakłada utworzenie: Srebrnego szlaku gwarków olkuskich – ścieżki edukacyjno-historycznej w obrębie starówki olkuskiej oraz działania promujące integrację oraz partycypację społeczną. To projekt, którego nadrzędnym celem jest pobudzenie świadomości lokalnej oraz integracji społeczeństwa lokalnego. Projekt zakłada utworzenie w obrębie ścisłego centrum miasta szlaku składającego się z figur gwarków olkuskich posadowionych na chodnikach w miejscach ważnych z punktu widzenia historii górnictwa srebra w Olkuszu. Warto zaznaczyć, że projekt zakłada pełne uczestnictwo mieszkańców w tworzeniu figur. To mieszkańcy, w tym uczniowie lokalnych szkół, będą projektować wygląd każdej z postaci oraz wybiorą imiona dla poszczególnych gwarków. Dzięki temu będą mieli aktywny wpływ na realizację projektu. Będzie to połączone z szeroką akcją edukacyjną, dzięki której mieszkańcy zapoznają się z lokalną historią miasta. Oprócz tego planowane są cykliczne akcje tematyczne, podczas których gwarkowie byliby na określony czas ubierani w stroje przygotowane przez mieszkańców, nawiązujące do tematu akcji – np. ekologicznej, profilaktycznej, historycznej. Istotnym aspektem przedsięwzięcia jest równy dostęp osób niepełnosprawnych, w tym niewidomych i słabowidzących. Akcje tematyczne będą wzbogacone o wydarzenia kulturalne i edukacyjne przygotowane przez jednostki organizacyjne UMiG Olkusz, stowarzyszenia i szkoły w ramach swoich działań statutowych. Taka forma angażowania wymienionych instytucji również wzmocni integrację lokalnego społeczeństwa.

Cel 1: Wzmocnienie integracji i aktywności społecznej.

Kierunki działań:

1.1.Rozwój działalności organizacji osiedlowych.

1.2.Integracja grup społecznych oraz tworzenie więzi w grupie społecznej.

1.3.Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu.

Cel 2: rozwój kapitału ludzkiego.

Kierunki działań: 2.1. Wspieranie działań edukacyjnych.

Cel 3: Poprawa jakości przestrzeni życia mieszkańców.

Kierunki działań:

3.3. Zwiększenie atrakcyjności przestrzeni publicznych (w tym poprawa bezpieczeństwa).

• Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy i Miasta Olkusz

Aktualnie na obszarze Miasta i Gminy w Olkuszu obowiązuje Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy i Miasta Olkusz zatwierdzone Uchwałą Rady Miejskiej w Olkuszu z dnia 27.02.1997r. z późn. zm.

Studium jest narzędziem kształtowania polityki przestrzennej samorządu. Głównym zadaniem Studium jest określenie polityki przestrzennej gminy, wpisanej w politykę przestrzenną państwa oraz ogólnych kierunków i zasad zagospodarowania przestrzennego gminy. Studium ma także za zadanie sformułowanie lokalnych uwarunkowań, celów i programów rozwoju, tym samym jest dokumentem wytyczającym ogólną politykę przestrzenną gminy i jednocześnie posiada charakter wytycznych do sporządzenia miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

W Studium wyznaczono m.in. cele kulturowe takie jak:

- 1) ochrona dziedzictwa kulturowego poprzez utrzymanie wartościowych zasobów środowiska kulturowego oraz krajobrazu kulturowego miasta,
- 2) zachowanie otwartych przestrzeni o wybitnych walorach krajobrazu przyrodniczo-kulturowego obszaru,
- 3) rozszerzenie zakresu prawnej ochrony obiektów, zespołów zabudowy i zieleni oraz archeologicznych zabytków nieruchomości.

Ponadto w Studium dokonano diagnozy poszczególnych obszarów, w tym szczegółowo opisano: zasoby środowiska kulturowego i krajobrazu, rozwój osadnictwa wiejskiego, rozwój miasta Olkusza, układ przestrzenny i zabudowa miasta, układy przestrzenne wsi, tradycyjną i współczesną zabudowę wsi, obiekty i zespoły zabytkowe, krajobraz kulturowy, istniejące i postulowane formy ochrony, wartości kulturowe i krajobrazowe miasta i gminy Olkusz oraz wyznaczono szereg kierunków działań ochronnych. m.in.:

- 1) ochronę i poprawę stanu istniejących obiektów i zespołów zabytkowych prawnie chronionych i postulowanych do objęcia ochroną, z wyeksponowaniem ich i udostępnieniem dla turystyki krajoznawczej, z odpowiednim zagospodarowaniem terenów otaczających,
- 2) utrzymanie historycznej struktury przestrzeni Starego Miasta i części śródmieścia w Olkuszu, poprzez rewitalizację Starego Miasta i części śródmieścia jako miejskiego centrum usługowego, z zachowaniem jego wartości kulturowych i zwiększeniem wartości użytkowej i atrakcyjności krajobrazu kulturowego tej części miasta,
- 3) ochronę i kształtowanie wartości kulturowych i krajobrazowych obszaru gminy oraz zachowanie zabytkowych układów wsi, wewnątrz krajobrazowych oraz przedpól ekspozycji zespołów zabytkowych,
- 4) ochronę naukowo-konserwatorskiej wartości archeologicznych obiektów nieruchomości prawnie chronionych i postulowanych do objęcia wzmożonym nadzorem archeologicznym,
- 5) kształtowanie współczesnej zabudowy wsi w nawiązaniu do zabudowy tradycyjnej i przeciwdziałanie tendencjom do rozpraszania zabudowy wsi,
- 6) przeciwdziałanie dewastacji krajobrazu elementami infrastruktury technicznej,
- 7) promowanie wykorzystywania i przystosowania obiektów o wartościach kulturowych na cele usługowe (przez stosowanie ulg podatkowych, czasowych zwolnień od podatków itp.).

W granicach obszarów objętych ochroną konserwatorską i archeologiczną również określono szereg działań ochronnych oraz zasad i kierunków m.in. ochronę układu przestrzennego przed przekształceniami oraz ochronę obiektów i zespołów zabytkowych prawnie chronionych i ich otoczenia przed zmianami mogącymi spowodować degradację ich wartości historycznych, estetycznych i architektonicznych.

Ponadto zgodnie z uchwaloną zmianą ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 24 sierpnia 2023 r., poz. 1688.) studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy ma zostać zastąpione obowiązkowym dla obszaru całej gminy planem ogólnym. W odróżnieniu od studium, plan ogólny będzie aktem prawa miejscowego,

w którym również będą zawarte ustalenia i warunki związane z szeroko pojętą ochroną zabytków i opieką nad zabytkami.

5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Miasta i Gminy Olkusz ze wskazaniem obszarów i obiektów o szczególnym znaczeniu

5.2.1. Charakterystyka miasta i gminy

• POŁOŻENIE GEOGRAFICZNE

Gmina Olkusz to gmina miejsko-wiejska, położona na płn.-zach. krańcu województwa małopolskiego, w środkowo - pld. części powiatu olkuskiego. Miasto Olkusz pełni funkcję ośrodka powiatowego. Miasto i Gmina Olkusz graniczy:

- od płn. z gminami Klucze i Wolbrom,
- od zach. z gminami Bolesław i Bukowno,
- od pld. z gminami Trzebinia i Krzeszowice,
- od wsch. z gminami Trzyciąż, Sułoszowa i Jerzmanowice,

Granica z gminami Krzeszowice, Jerzmanowice i Sułoszową jest równocześnie granicą z powiatem krakowskim, a z gminą Trzebinia z powiatem chrzanowskim.

Gmina składa się z miasta Olkusz, podzielonego na 10 osiedli: Centrum, Śródmieście, Pomorzany, Glinianki, Czarna Góra, Słowiki, Młodych, Pakuska, Skalskie i Wschód oraz następujących sołectw: Bogucin Mały, Braciejówka, Gorenice, Kogutek, Kosmolów, Zadole Kosmolowskie, Niesułowice, Olewin, Pazurek, Podlesie, Osiek, Rabsztyn, Sieniczno, Troks, Wiśliczka, Witeradów, Zawada, Zederman, Zimnodół, Żurada.

• ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE

Miasto i Gmina Olkusz leży w przeważającej części na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej, zwanej także Jurą. Cały obszar miasta i gminy leży w dorzeczu rzeki Wisły, niemal w całości w zlewni Białej Przemszy. Niewielka część obszaru w rejonie wsi Gorenice należy do zlewni Rudawy. Centralna część obszaru należy do zlewni Baby, która jest tu głównym ciekim. Baba uchodzi do rzeki Sztoly (lewobrzeżnego dopływu rzeki Białej Przemszy), która zasilana jest przede wszystkim wodami dołowymi z kopalń. Zlewnia Sztoly położona w pld.-zach. części Miasta i Gminy Olkusz. W części pld.-wsch. terenu przebiega dział wodny pomiędzy zlewnią Białej Przemszy i Rudawy. Miasto i Gmina Olkusz jest terenem o znacznym stopniu zalesienia.

Na terenie Miasta i Gminy Olkusz występuje jeden obszar NATURA 2000:

- las Jaroszowiec (PLH120006) – usytuowany jest w płn.-zach. części Płaskowyżu Ojcowskiego, na wsch. od krawędzi Wyżyny Krakowsko-Wieluńskiej. Sąsiaduje bezpośrednio z obniżeniem Białej Przemszy, zwanym Bramą Wolbromską. W jego skład wchodzi trzy, odizolowane wyniesienia terenu, z licznymi ostańcami wapiennymi.

Na terenie Miasta i Gminy Olkusz występują następujące parki krajobrazowe:

- Park Krajobrazowy „Orlich Gniazd” – jest największym Zespołem Jurajskich Parków Krajobrazowych. Obejmuje on obszar wyłącznie Powiatu Olkuskiego – gminy Klucze, Olkusz, Trzyciąż i Wolbrom. Nazwa Parku pochodzi od „Orlich Gniazd”, tj. średniowiecznych warownych zamków, które w dużej liczbie występują na tym obszarze. Park ma wysokie walory kulturowe, znajdują się tu między innymi liczne ruiny średniowiecznych zamków i strażnic zbudowanych na urwistych jurajskich skałach. Na terenie parku znajdują się: Rezerwat Przyrody Michałowice, użytek ekologiczny Pustynia Błędowska (obszar Natura 2000), Rezerwat Przyrody „Pazurek”, Rezerwat Przyrody „Góra Stołowa im. Ryszarda Malika”, pomniki przyrody, między innymi zabytkowy park

dworski w Porębie Dzierżnej, kompleks Skał Zegarowych w Dolinie Wodącej, skałki w Rabsztynie, Pomorzańskie Skały, Skały na Syborowej Górze.

Rezerwat „Pazurek” usytuowany jest na płn. od Olkusza, liczy prawie 188 ha. Atrakcją są potężne Zubowe Skały o ciekawych formach i kształtach tworzące prawdziwe skalne miasto.

– Park Krajobrazowy „Dolinki Krakowskie” wraz z otulinami – położony jest w całości na terenie województwa małopolskiego, na obszarze Płaskowyżu Ojcowskiego. Dominującym elementem krajobrazu parku są doliny głęboko wcięte w wapienne, skalne podłoże oraz liczne jaskinie. W obrębie parku występują liczne pomniki przyrody, w tym dominującą większość stanowią pomniki przyrody nieożywionej – ostańce wapienne, jaskinie i źródła.

Zwarte kompleksy leśne, łąki i pola uprawne otaczające Olkusz i jego okolice stanowią obszar węzłowy międzynarodowego korytarza ekologicznego Jury Krakowsko-Częstochowskiej (krajowego korytarza pld.-centralnego). Jest to biocentrum tego obszaru. Do ważniejszych obszarów publicznej zieleni urządzonej zalicza się park Czarna Góra przy ośrodku sportowo-rekreacyjnym, park im. Buchowieckiego przy ul. Sławkowskiej, stary cmentarz oraz Skwer.

Na terenie Miasta i Gminy Olkusz znajduje się także pomniki przyrody (ożywionej i nieożywionej).

5.3. Zarys historii obszaru miasta i gminy¹

W tej części przedstawiono zarys historii poszczególnych miejscowości Miasta i Gminy Olkusz.

Bogucin Mały – miejscowość po raz pierwszy wzmiankowana w źródłach w 1225 r. Najstarsza pewna informacja o wsi pochodzi z 1243 r., kiedy to książę Bolesław Wstydlivy zwolnił dobra klasztoru cystersów w Mogile pod Krakowem, od budowy grodów i wypraw poza ziemię krakowską. Wśród wsi, które objął ten przywilej był wymieniony Bogucin. W średniowiecznych dokumentach nazwa wsi była zapisywana, jako: Bogucin, Bogehim, Bogucino, Bogucyn, Bogudzyn, czy Bugoczin. Nazwa pochodzi od imienia Bogumił lub jego odmian, np. Boguta, Boguchwał. Starosta rabsztyński Seweryn Boner w spisany w 1534 roku „Opisaniu włości pomorzańskiej” podaje, że: „Boguta Szymon, co wrotnim bywał przy zameczku, kędy ptaki łowiał, tamże też sobie założył chałupkę, kędy teraz Bogucin”. Wieś początkowo należała do wspomnianego klasztoru cystersów w Mogile. Potem była własnością szlachecką, a następnie od XV w. była królewszczyzną i wchodziła w skład tzw. tenuty rabsztyńskiej. Stanowiło ją kilkanaście wsi królewskich, nad którymi władzę sprawował starosta rabsztyński. Wieś była w składzie starostwa rabsztyńskiego do końca XVIII w. Najbardziej znanym epizodem militarnym związanym z Bogucinem była bitwa, jaka rozegrała się 2 czerwca 1273 r., kiedy wojska księcia Bolesława Wstydliwego pokonały rycerstwo popierające Władysława księcia opolskiego w walce o tron krakowski. Większość informacji z okresu średniowiecza dotyczy obecnej wsi Bogucin Duży. W 1827 r. we wsi było 35 domów i 231 mieszkańców, a wieś była określana, jako rządowa. Wieś wchodziła w skład gminy Rabsztyn i parafii w Olkuszu.

Na terenie wsi, na Górze Syborowej, znajduje się pomnik przyrody nieożywionej – kolisty zespół 14 wapiennych skałek.

¹ <https://umig.olkusz.pl/index.php/historia-wsi-gminy-olkusz/> (data dostępu 21.03.2024 r.)

Braciejówka – najstarsza, pośrednia wzmianka o wsi pochodzi z 1327 r., kiedy to Adam z synem Braciejem z Chrząstowic otrzymali zezwolenie królewskie na karczunek sąsiedniego lasu zwanego Chmielowiec (Chmelow) i lokację nowej wsi, która przyjęła nazwę Braciejówka. Nazwa wsi była zapisywana, jako m.in. Braczyowka (1392), Braczyowka Poramba (1402), a nawet Bradzeyowka (1429). Wieś była własnością klasztoru norbertanek w Zwierzyńcu pod Krakowem. Wieś otrzymała 18 lat tzw. wolnizny, czyli przez ten czas nie musiała płacić podatków i składać danin. Pierwszym odnotowanym w źródłach w 1392 r. sołtysiem Braciejówki był Jan. Dość często władza sołtysa obejmowała dwie sąsiednie wsie, czyli Braciejówkę i Troks. W 1402 r. szlachcic Dzierśław Razarek (Razurek) sołtys z Braciejówki i Troksa sprzedał za zgodą klasztoru rajcom krakowskim sołectwa w tych wsiach. W 1441 r. klasztor przekazał wieś jako zastaw Imramowi z Łopusznej. W 1490 r. król Kazimierz Jagiellończyk zezwolił klasztorowi zwierzynieckiemu sprzedać za 660 florenów Janowi Wolnemu bakalarzowi krakowskiemu czynsze z prawem odkupu na wsiach klasztornych, między innymi na Braciejówce. Jan Wolny przeznaczył ten czynsz na uposażenie altarii w kościele św. Andrzeja w Olkuszu. Wiemy, że we wsi była karczma i młyn. W 1581 r. u wieś płaciła klasztorowi od 5 i pół łana kmiecego, było też 4 zagrodników bez roli. Pod koniec XVIII w. w Braciejówce było 338 mieszkańców i 52 domy. W 1827 r. we wsi były 53 domy i 462 mieszkańców. Wieś wchodziła w skład gminy Jangrot i parafii w Gołaczewach.

Na terenie wsi znajduje się zabytkowa drewniana kapliczka z przełomu XVIII i XIX w.

Gorenice – najstarsza wzmianka o wsi pochodzi z 1335 r., kiedy jako „Gorovicz” został wymieniony w spisach świętopietrza, czyli tzw. denara św. Piotra – daniny na rzecz papieża. To poświadcza, że w Gorenicach był już wtedy kościół pw. św. Mikołaja. Nazwa wsi pochodzi prawdopodobnie od imienia Gorzysław, które było znane w odmianie Gorynia. Wieś była własnością szlachecką. W latach 1383-1405 odnotowany jest szlachcic Mikołaj z Gorenice i Zagórzan herbu Topór. Potem wieś należała do jego spadkobierców, którzy ją sprzedali. W 1475 r. właścicielem wsi był Piotr Hynek z Gorenice herbu Stary Koń zwany też Piotrem Goryńskim. Wiemy, że przez wieś przebiegała droga królewska z Paczółtowic do Olkusza. W XV w. na terenie Gorenice i Ostrężnicy działały kopalnie rudy ołowiu. Znamy nawet ich nazwy. Były to kopalnie: Gruszka, Zeglarka, Wapowska, Hynkowska, Terle, Krzywa, Lipa i Szczęsna. We wsi istniała szkoła parafialna, co sprawiało, że jej mieszkańcy mogli zdobywać dalsze wykształcenie i obejmować stanowiska świeckie i kościelne. W 1430 r. Mikołaj syn Jakuba z Gorenice został studentem Akademii Krakowskiej. Wiemy, że w latach 1470-1480 ks. Hynek z Gorenice był wikariuszem w kolegiacie kieleckiej. W 1529 r. ks. Mikołaj z Gorenice był plebanem kościoła w Gorlicach. Zdarzało się, iż mieszkańcy Gorenice przechodzili do stanu miejskiego. W 1407 r. Mikołaj z Gorenice, który był krawcem został przyjęty do prawa miejskiego krakowskiego. W 1523 r. Jan Jordan z Zakliczyna wydzierżawił Pawłowi Kaufmanowi kupcowi i rajcy krakowskiemu swoje wsie Gorenice, Lgotę i Ostrężnicę wraz z kopalniami ołowiu z tytułu długu 1400 florenów, który zaciągnął u tegoż Kaufmana jeszcze jego ojciec. Wiemy, że Kaufman inwestował w miejscowe górnictwo. Potem właścicielami wsi byli m.in. mieszczanie krakowscy. W 1673 roku na miejscu wcześniejszego drewnianego kościoła została wzniesiona murowana, barokowa świątynia. Jej budowę rozpoczął Aleksander ze Słupowa Szembek, burgrabia zamku krakowskiego, kontynuował jego syn Karol, a zakończyła kolejna właścicielka wsi, wdowa po nim, Krystyna z Dembińskich Tarnowska. Do cenniejszych zabytków należą m.in. późnogotycki posąg Chrystusa Ukrzyżowanego z XVI w. i monstrancja z przełomu XV i XVI w. Pod koniec XVIII wieku Gorenice należały do burgrabiego krakowskiego Kaspra Otfinowskiego. Wiemy, że w XVIII wieku w Gorenicach był szpital dla ubogich oraz browar, a w XIX wieku folwarki Kochman i Justynów. W 1827 r. Gorenice liczyły 70 domów i 244 mieszkańców.

W Gorenicach warto zwiedzić barokowy kościół św. Mikołaja wybudowany w latach 1645-1673 na miejsce wcześniejszej, drewnianej świątyni. Warto zwrócić uwagę na barokowy ołtarz główny, z obrazem Matki Boskiej z Dzieciątkiem. W jednym z XVII wiecznych ołtarzy bocznych znajduje się synąca łaskami obraz św. Antoniego Padewskiego z 1691 r.

Kogutek – nazwa pochodzi od zwierzęcia, nie ma wzmianek historycznych dotyczących wsi. Sołectwo Kogutek powstało na pocz. lat 90. i jest jednym z najmniejszych z gminy Olkusz.

Kosmolów – po raz pierwszy nazwa wsi została odnotowana w źródłach w 1315 r., w dokumencie, w którym opisano, że las, na którym lokowana jest wieś Sułoszowa ciągnie się od zamku Pieskowa Skała do granic Kosmolowa. Nazwa wsi pochodzi od imienia Kosmal. Być może tak nazywał się zasadzca i pierwszy właściciel wsi. Nazwa wsi była zapisywana, m.in. jako Cosmalow (1315), Cosmal (1403), czy Coszmalow (1425). W 1403 r. został odnotowany Piotr sołtys w Kosmolowie. Sołectwo było podzielone, gdyż z tego samego roku pochodzi informacja, że Jaszek sołtys z Kosmolowa został przyjęty do prawa miejskiego w Krakowie. Wieś stanowiła własność królewską w starostwie rabsztyńskim. W skład tzw. tenuty rabsztyńskiej wchodziło kilkanaście wsi królewskich, nad którymi władzę sprawował starosta rabsztyński. Wieś była w składzie starostwa rabsztyńskiego do końca XVIII w. Sołtyskami były też kobiety. W 1421 r. Katarzyna sołtyska z Kosmolowa pozwała Macieja Korbę kmiecia z Kosmolowa o 15 grzywien czynszu, a także pozwała Jana Kożuszka z Mnikowa, burgrabiego zamku Rabsztyn o to, że jej męża Piotra siłą ujął i uwięził. Obciążenia mieszkańców na rzecz starosty były znaczne, skoro w 1471 i 1472 wieś Kosmolów, która podlegała wtedy staroście Janowi z Rabsztyna została skazana na karę za niepłacenie wiardunku, czyli rocznego czynszu. W XVI w. we wsi była karczma, a część mieszkańców zajmowała się rzemiosłem. W 1629 roku pobór podatku z Kosmolowa był płacony od 18 i pół łana oraz przez dwóch rzemieślników. W 1790 r. we wsi były 53 domy, a w 1827 r. wieś liczyła 395 mieszkańców i 56 domów. Wieś wchodziła w skład gminy Rabsztyn i parafii Przegonia.

We wsi znajduje słupek milowy z XVII w. Na wysokim, kamiennym słupie wykonanym z czerwonego zlepieńca parczewskiego, ustawiony jest krzyż. Na dole słupa wykuty jest napis „LDIJ/AN DNI/1642”. Słupek oznaczał dawny trakt z Krakowa do Olkusza i był ustawiony o jedną milę polską, czyli 7 km od olkuskiego rynku. Jest to jedyny zachowany tego typu zabytek na terenie gminy Olkusz. Ciekawym zabytkiem jest także kapliczka ku czci św. Szczepana Męczennika. Na jej wsch. stronie zachowała się inskrypcja z 1793 r., z której dowiadujemy się, iż kapliczka została ufundowana przez ówczesnego proboszcza ks. Kazimierza Taszewskiego nakładem „całej gromady wsi Kosmolowa”. Obok kapliczki rośnie ponad stuletnia lipa. Ciekawostką jest także polny krzyż z końca XIX w. stojący w dolinie Raclawki ufundowany w 1889 r. przez Mateusza Mączkę. We wsi zachowało się też kilka drewnianych domów z przełomu XIX i XX w.

Niesułowice – pierwszy dokument, w którym pojawiła się nazwa wsi, to wydany przed 1370 r. przywilej króla Kazimierza Wielkiego dla dziedzica Niesułowic i Lgoty. Na ten przywilej opieczętowany pieczęcią majestatyczną powołał się w 1427 r. przed sądem Hanusz Borg mieszczanin z Krakowa, aby oddalić roszczenia swego przyrodniego brata Jana z Chełmu do części wsi Niesułowice i Lgota. W 1430 roku wspomniany Hanusz Borg sprzedał za 250 grzywien Paszkowi z Balina wieś Niesułowice i czterech kmieci w Lgocie. Wieś była w rękach Balińskich do końca XV w., kiedy w 1479 r. Ścibor z Balina zastawił całe Niesułowice za 200 florenów węgierskich w złocie Wincentemu Pawczerowi mieszczaninowi krakowskiemu, a w 1488 r. wspomniany Ścibor sprzedał całą wieś i 4 łany w Lgocie Mikołajowi z Niesułowic. Transakcja opiewała na 350 florenów węgierskich. Na początku XVI w. w okolicach Niesułowic prowadzono eksploatację rud ołowiu. W XVI w. własność wsi była podzielona. Właścicielem jednej z części był syn olkuskiego mieszczanina Melchiora Marszela. Ten trwający przez dłuższy czas podział wsi znalazł swoje odzwierciedlenie w nazewnictwie. Jeszcze w XIX w. wyróżniano Niesułowice Miejskie i Niesułowice Szlacheckie. Pod koniec XVIII w. jedna część wsi należała do Jana Woźnickiego, a druga do Anny Russockiej.

Na początku XIX w. wieś dzierżawili kolejno Andrzej Grabaczewski i Franciszek Lelowski. Po rozbiorach, pomiędzy Niesułowicami i Lgotą przebiegała granica państwowa. W Niesułowicach była komora celna. W 1881 r. przewieziono przez nią towary o łącznej wartości 8295 rubli, czyli więcej niż roczny budżet Olkusza. W połowie XIX w. wieś Niesułowice, która wchodziła w skład gminy Bolesław i parafii w Gorenicach miała 203 mieszkańców i 26 domów. Sama nazwa wsi pochodzi od imienia Niesuł. W średniowiecznych dokumentach była zapisywana m.in., jako: Nyesulouicze (1452) i Nyesuliwicze (1470).

Olewin – pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1388 r., kiedy to wyrokiem sądu Mikołaj z Olewina miał ustąpić Mroczkowi i Dzierżkowi ze Szreniawy z karczmy, a wszystkich poddanych uwolnić od kar i ciężarów. W latach 1400-1409 jako właściciel wsi występuje Mikołaj Oleliński z Olelina i Kurozwek herbu Ostoja. Wspomniany Mikołaj procesował się z Janem z Pilczy. Około 1415 r. Olewin kupił mieszczanin krakowski Mikołaj Finger, późniejszy rajca, ławnik i żupnik olkuski. Kolejnym właścicielem wsi Stanisław Radostek, mieszczanin olkuski, a później jego syn Maciej. Tenże w 1453 r. sprzedał wieś krakowskiemu rajcy Janowi Świdniczerowi. Od jego potomków, w 1460 r. nabył część Olewina późniejszy ławnik i rajca olkuski Piotr Bylica. W 1497 r. mistrz Stanisław z Olkusza sprzedał część Olewina za 50 florenów olkuskiemu mieszczaninowi Maciejowi Bylicy i Dorocie, wdowie po wcześniejszym właścicielu wsi, Piotrze Bylicy. W 1629 r. właścicielem wsi był olkuski mieszczanin Jan Lichnowski. W 1783 r., jako właściciel występuje Gorajski, a w 1790 r. właścicielem Olewina był Franciszek Bukowski, szambelan królewski i zarazem właściciel dóbr Klucze. Wtedy we wsi było około 15 domów i 55 mieszkańców. We wsi był browar i młyn. Nazwa wsi pochodzi prawdopodobnie od imienia Olela, Oława lub zdrobnienia Oleś (Aleksander). Na tę ostatnią hipotezę wskazuje fragment „Opisu włości pomorzańskiej” Seweryna Bonera z 1534 r., który napisał „Służył także temu P. Parczewskiemu powoźnik Oleś, który także prosił pana swego, aby mu oddzielił gruntu kędy teraz Olelin.” W średniowiecznych dokumentach nazwa wsi była zapisywana, m.in. jako: Olelin (1388), Olawyn (1398) i Olewyn (1399).

Olkusz – Olkusz może się szczycić wielokulturową i wielonarodową historią, początki której sięgają starożytności. Genealogię pierwszej nazwy – Elkusz najłatwiej, ponoć, objaśnić na gruncie języka fenickiego. „El” znaczy w nim pan, Bóg, „Kusz” natomiast to – kuć, krajać. Elkusz mogłoby więc znaczyć – pan, który kuje lub miejsce kucia. Fenicjanie, w te odległe od ich ojczyzny strony, mogli przywędrować w poszukiwaniu skarbów, którymi okazały się pokłady rud ołowiu zawierające sporo srebra. Ich eksploatacja być może dała początek historii tutejszego górnictwa i hutnictwa kruszcowego.

Śladem potwierdzającym zasadność takiego przypuszczenia być może jest zapis odnaleziony w komentarzu do Biblii, dokonany przez rabina Rashiego w XI w. Ów żydowski uczony z francuskiego miasta Troyes, napisał: "HAELQOSI - jest to miasto w państwie Polonia, które należy do ziemi Izraela, choć leży poza granicami ziemi Izraela. I wiedz, że są tam rudy złota, srebra i że w pobliżu niego znajduje się sól, ponieważ Morze Solne (Martwe) dochodzi do tego miejsca".

W 1184 r., jak potwierdzono to w zachowanych dokumentach historycznych, w dzisiejszej osadzie Stary Olkusz (do połowy XIII w. – miejscu pierwotnej lokalizacji miasta) istniało już probostwo olkuskie. Pierwszą historyczną wzmiankę o miejscowości znaleziono w zobowiązaniu Bolesława Wstydliwego – księcia sandomierskiego i krakowskiego, który w 1257 r., przenosząc klasztor klarysek z Zawichostu do Skąły, obiecał wypłacać na jego utrzymanie dwie grzywny złota rocznie z dochodów za olkuski ołów.

Najstarsze, z odnalezionych w archiwach potwierżeń posiadania przez Olkusz praw miejskich pochodzi jednak dopiero z 1299 r. kiedy to „Henricus, civis de Ilkusz” (Henrykowi mieszczaninowi z Ilkusza) pozwolono założyć wieś Zimnodół. Tę datę przyjęto za pierwszy zapis o mieście i z tego względu w 1999 r. hucznie świętowano Siedemsetlecie Miasta Olkusza. Miasto tworzyło czworobok, od czasów króla Kazimierza Wielkiego, otoczony kamiennymi murami

obronnymi wyposażonymi w 15 baszt. Do środka można było wjechać bramami – Sławkowską, Krakowską i Wolbromską zwaną też Miechowską lub furtami: Parczewską, Farną lub Żuradzką.

Pod koniec XIV wieku na rynku wzniesiony został (nieistniejący dziś) ratusz, siedziba władz miejskich. W składzie patrycjatu dominowali obywatele pochodzenia niemieckiego.

Olkuscy mieszczenie tego okresu zajmowali wysokie stanowiska w administracji królewskiej i sędowniczej, nie brak było wśród nich luminarzy nauki. Z tegoż górniczego miasta pochodziła liczna grupa Janów, którzy profesorowali w XV-wiecznej Akademii Krakowskiej. Wśród nich byli wybitni teologowie, lekarze, autorzy podręczników medycznych. Marcin Bylica, wykładał na uniwersytetach w Padwie, Bolonii i w Budzie. Był autorem tablic astronomicznych. Inny przedstawiciel tego rodu, to także astronom- Stanisław Bylica. Marcin Biem pracował nad reformą kalendarza. Sławniejszym od nich polskim astronomem był tylko Mikołaj Kopernik.

Rabunkowa eksploatacja górnicza, klęski żywiołowe – pożary i wylewy rzeki Baby, ale także zarazy i działania wojenne okresów potopu szwedzkiego, a później wojny północnej doprowadziły do upadku świetności ekonomicznej Srebrnego Grodu jaki nastąpił u schyłku XVII w. W zalanych wodą kopalniach zaprzestano eksploatacji kruszcu.

Powrót do górniczych tradycji nastąpił dopiero w okresie rozbiorów. Już pod zaborem rosyjskim w 1814 roku, z inicjatywy Stanisława Staszica uruchomiono kopalnię " Józef ,, w której rozpoczęto eksploatację galmanu – rudy cynku. Kondycja miasta uległa poprawie. Stało się ono siedzibą władz powiatu. Wybudowane zostają nowe gmachy starostwa, magistratu i szpitala. Zarazem Olkusz stracił bezpowrotnie wiele zabytków. Rozebrane zostały mury miejskie, klasztor Augustianów z kościołem i ratusz w rynku.

Olkuszanie dzielnie walczyli w powstaniach listopadowym i styczniowym. W 1863 r. na ziemi olkuskiej stoczono przeszło 30 bitew i potyczek z wojskami rosyjskimi. Walczyli tu tej miary żołnierze, co Apolinary Kurowski, Marian Langiewicz, Francois Rochebrun i Józef Miniewski. W bitwie pod Krzykawką zginął Włoch, towarzysz broni Garibaldiego płk Francesco Nullo, którego zwłoki spoczęły na olkuskim cmentarzu.

Intensywny rozwój miasta, czerpiącego korzyści z eksploatacji i przerobu rud ołowiu, ale także z korzystnego dla rozwoju handlu położenia przy trakcie łączącym Wrocław z Krakowem dostarczył także środków na takie inwestycje jak rozbudowa kościoła pod wezwaniem św. Andrzeja Apostoła do dzisiejszych okazałych rozmiarów, czy erygowanie (niestety, już nie istniejącego) klasztoru Augustianów, przy którym wzniesiono kościół Najświętszej Marii Panny.

Zamożność tutejszych mieszczan wyrażana ilością murowanych domów istniejących w mieście, w tym okresie mocno przewyższała stan posiadania mieszkańców Krakowa. Rangę grodu nad Babą doceniono w 1356 r. wyborem do Sądu Sześciu Miast – ogólnopolskiej instancji odwoławczej prawa niemieckiego. Nie przez przypadek też, w 1363 roku krakowscy starostowie mieli zaszczyt witać w Olkuszu cesarza Karola IV, jadącego do Krakowa na swój ślub z Elżbietą, wnuczką Kazimierza Wielkiego.

Zbudowanie, w XV i XVI w., sztolni odwadniających umożliwiło olkuskim gwarkom dostęp do niedostępnych wcześniej pokładów srebronośnych rud ołowiu. Postępy w realizacji tego przedsięwzięcia inżynierskiego doglądał w 1547 r., król Zygmunt August. Łączna długość podziemnych korytarzy przekroczyła 30 km. Za cenę jednego kilometra takiego chodnika można było wtedy zbudować 15 kamienic w rynku miasta.

W okresie największej świetności w Olkuszu czynnych było 300 kopalń rud ołowiu. Wokół nich rozwinęły się huty wytapiające z nich srebro. Dało to powód do uruchomienia tu w 1579 r. jedynej w tym czasie królewskiej mennicy, bijącej monety tak wysokiej jakości, że dobrą sławą cieszyły się jeszcze długo po jej zamknięciu w 20 lat później. Najstynniejszymi monetami bitymi w Olkuszu były trojaki.

Powstania i carskie represje nie zahamowały rozwoju przemysłu w mieście. Zintensyfikowało go przeprowadzenie w latach 1883-85 przez Olkusz Iwanogrodzko-Dąbrowskiej linii kolejowej. W kilkanaście lat później – w 1907 r. Peter Westen założył Fabrykę Naczyń Blaszanych.

Wielu olkuszanie wzięło udział w I wojnie światowej, wielu zaciągnęło się do Legionów, gdzie istniał nawet oddział Strzelców Olkuskich. Z Olkusza pochodził np. naczelny lekarz legionów gen. Stefan Buchowiecki. Sami olkuszanie potrafili przygotować się do niepodległości. Utworzyli w Olkuszu Komitet Ratunkowy Polski, który m.in. założył w 1916 r. liceum męskie, organizował różnorakie kursy, walczył z analfabetyzmem, szerzył na wsi zasady higieny itd.

Po odzyskaniu niepodległości liczba mieszkańców Olkusza w ciągu niespełna 20 lat prawie podwoiła się. Zbudowano m.in. nową szkołę, elektrownię i kanalizację. Ważną inicjatywą było stworzenie przez władze Olkusza uzdrowiska w Bukownie.

W okresie II wojny światowej, po zajęciu Polski, Niemcy włączyli miasto do III Rzeszy (granica z Generalną Gubernią przebiegała przez pobliski Rabsztyn). W dniu 16 lipca 1940 r. hitlerowcy rozstrzelali w Olkuszu dwudziestu Polaków. Ofiarami egzekucji byli więźniowie polityczni przywiezieni z Mysłowic i Sosnowca oraz pięciu olkuszanie. 31 lipca 1940 r., w dniu nazwanym potem Krwawą Środą, Niemcy przez cały dzień torturowali setki mieszkańców miasta na olkuskich placach. II wojna światowa przyniosła także kres wielowiekowej bytności Żydów w Olkuszu. W czerwcu i lipcu 1942 r. niemal wszystkich wywieziono do obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu i zgładzono.

W okresie powojennym nastąpił rozwój miasta generowany inwestycjami przemysłowymi zarówno w mieście jak i w pobliskim Górnośląskim Okręgu Przemysłowym. Unowocześniana, państwowa olkuska „Emalia” znalazła się w czołówce krajowych producentów naczyń emaliowanych, wanien i zlewozmywaków. Zelektryfikowano linię kolejową. Wybudowano od podstaw kopalnię rud metali nieżelaznych „Olkusz”. Przez miasto przeprowadzona została szerokotorowa linia kolejowa łącząca Sławków, Olkusz, Hrubieszów, Moskwę i Magnitogorsk. Zbudowana została by zaopatrywać Hutę Katowice w rudę żelaza. Rozwojowi przemysłu towarzyszył szybki przyrost liczby mieszkańców miasta. Z 12 tysięcy przed wojną, z czasem przekroczyła 40 tysięcy. Rozwinęło się budownictwo mieszkaniowe. Olkusz otoczyły osiedla bloków. Wybudowane zostały Miejski Dom Kultury, szpital, hotel miejski, hala sportowo-widowiskowa, miasto połączono dwupasemową trasą ze Śląskiem.

Przejęcie zarządzania sprawami gminy przez samorząd lokalny, zapoczątkowane w 1990 roku pierwszymi wyborami do Rady Miasta dało efekty – Olkusz zyskał na wyglądzie, remontuje się ulice, kończy się kanalizowanie miasta, jego ulice są lepiej oświetlone. W 1999 roku po kolejnej reformie administracyjnej Srebrny Gród ponownie stał się siedzibą władz powiatowych, tym razem w granicach nowego województwa małopolskiego.

Osiek – Najstarsza wzmianka o wsi pochodzi z 1408 r., a najstarszy dokument z 1435 r., kiedy Spytek z Melsztyna, właściciel zamku w Rabsztynie wraz ze swymi poddanymi z Pomorzan pozwali rajców, wójta i całą społeczność miasta Olkusza o zatrzymanie siłą i zakucie w dyby dwóch kmieci z Pomorzan i jednego kmiecia z Osieka. Aż do końca XVIII w. wieś stanowiła własność królewską w starostwie rabsztyńskim. W skład tzw. tenuty rabsztyńskiej wchodziło kilkanaście wsi królewskich, nad którymi władzę sprawował starosta rabsztyński. Zdarzało się, że starostowie dzierżawili poszczególne wsie innym osobom. W 1629 r., jako dzierżawca Osieka oraz Zimnodolu występuje Wojciech Czarnota. W 1789 r. we wsi były 33 domy i 153 mieszkańców. Z kolei w 1827 r. wieś liczyła 257 mieszkańców i było w niej 36 domów. Wieś była w gminie Rabsztyn i parafii w Przegini. Nazwa wsi pochodzi od określenia „osiek”, które oznaczało miejsce, gdzie wznosiła się warownia leśna z pni drzewa. W średniowiecznych dokumentach nazwa wsi była zapisywana, m.in., jako Ossek, Hosszek (1408), czy Osyek (1470).

Pazurek – nie ma zbyt wielu informacji na temat historii tej wsi. Podobnie, jak na temat pochodzenia jej nazwy. Można tylko przypuszczać, że pochodzi od nazwiska szlachcica, który nazywał się Dzierśław Razarek (Razurek). Wiemy o nim tylko tyle, że w 1402 r., jako sołtys Braciejówki i Troksa sprzedał za zgodą klasztoru norbertanek w Zwierzyńcu rajcom krakowskim sołectwa w tych wsiach. Prawdopodobnie przez osadę już od średniowiecza przebiegała droga królewska. W dokumencie z 1327 r. opisującym granice wsi Braciejówka napisano, że granice wsi idą przez granice wsi Gołaczewy do „Jastrzębiej drogi”. Pamiątką po nazwie tej drogi jest nazwa wzgórza Jastrząbka na terenie rezerwatu Pazurek. Wiemy, że już w XIX w. w Pazurku był tartak. W zamieszczonym w prasie opisie potyczki, jaką podczas powstania styczniowego 22 kwietnia 1863 r. stoczył oddział kpt. Anastazego Mossakowskiego czytamy „Okolo godziny 10ej z rana 22go we środe stanął obozem oddział Mosakowskiego w lesie za wsią Golczewice w poblizu karczmy Pazurek; wieś od lasu przedzielona jest wzgórzem.”.

W pobliskim lesie, na terenie rezerwatu „Pazurek” znajduje się ścieżka przyrodniczo-leśna. Dodatkowo w pobliżu znajdują się dwa projektowane rezerwaty przyrody – na Januszkowej Górze i na Górze Stołowej.

Podlesie – wieś wzmiankowana w źródłach w XVI w. Zapewne związana ze starostwem rabsztyńskim, choć nie jest wymieniana wśród wsi wchodzących w skład tenuty. Dokument z 1783 r. wspomina „Podlesie, alias leśni do pilnowania lasu rabsztyńskiego osadzeni”. Na wydanej w 1792 r. mapie województwa krakowskiego opracowanej przez Hermanna Karola de Perthéesa, jest zaznaczona „Chałupa Podlesie”. Jednak jej lokalizacja jest nieco inna, niż obecne położenie wsi. W 1827 r. we wsi było 30 domów i 249 mieszkańców.

Na terenie wsi znajduje się Jaskinia Januszkowa Szczelina, o długości 180 m, głębokości na 56,6 m na zboczu Januszkowej Górze.

Rabsztyn – początki zamku Rabsztyn sięgają XIII w. i zapewne w tym okresie powstała także wieś u podnóża zamku. Nazwa wsi tożsama z nazwą zamku pochodzi z języka niemieckiego. Zwrot Rabenstein, to Krucza Skała. Wieś stanowiła własność królewską w starostwie rabsztyńskim. W skład tzw. tenuty rabsztyńskiej wchodziło kilkanaście wsi królewskich, nad którymi władzę sprawował starosta rabsztyński. Wieś była w składzie starostwa rabsztyńskiego do końca XVIII w. Nie mamy zbyt wielu informacji o samej wsi. Na przełomie XVII i XVIII w. u podnóża wzgórza wzniesiono dwór starościński, który po spaleniu zamku stał się siedzibą kolejnych starostów. Wiemy, że we wsi był młyn, bo z 1615 r. pochodzi informacja, że młynarz Jerzy z Rabsztyna został wezwany do zapłacenia zaległej dziesięciny. Sam Rabsztyn był niewielką wsią, w 1791 r. mieszkało tu zaledwie 29 osób. Z kolei w 1827 r. we wsi Rabsztyn było tylko pięć domów i 45 mieszkańców. W XIX w. Rabsztyn stał się siedzibą gminy, a pod koniec XIX w. powstała stacja kolejowa Rabsztyn (obecnie Jaroszowiec Olkuski).

Sieniczno – wieś była już wzmiankowana przez kronikarza Jana Długosza przed 1470 r., choć jej historia może być dawniejsza. Była to wieś królewska w parafii Przeginia. Według rejestru poborowego powiatu proszowickiego z 1581 r. wieś Sieniczno wchodząca w skład starostwa rabsztyńskiego miała trzy półtąki kmiece. W XVIII wieku we wsi działał kamieniołom. W 1789 r. w Sienicznie było 41 mieszkańców i 8 domów. Wieś podlegała pod gminę Rabsztyn i parafię w Przegini. W 1843 . we wsi powstała szkoła elementarna. Przypuszczalnie nazwa wsi pochodzi od słowa „siennica”, czyli miejsce, gdzie przechowuje się siano. W średniowiecznych dokumentach nazwa wsi była zapisywana, m.in. jako Zenyczno (1470), Sieniczna (1570), a potem Sienniczno (1787).

We wsi zachowało się kilka starych, drewnianych domów oraz kapliczka szafkowa.

Troks – z dokumentu spisane w 1367 r. wiadomo, że klasztor norbertanek w Zwierzyńcu pod Krakowem dał Adamowi kmieciowi z Chrzastowic i jego synowi Braciejowi las swój zwany Chmielów (Chmielowiec) przynależny do Chrzastowic w celu wykarczowania i lokowania wsi na prawie średzkim. Na wykarczowanym terenie powstały dwie wsie Troks i Braciejówka. Klasztor sprzedał także Adamowi i jego potomkom sołectwo w obu wsiach. Wieś otrzymała 18 lat tzw. wolnizny, czyli przez ten czas nie musiała płacić podatków i składać danin. Sołtys dostał zgodę na budowę młyna poniżej młynów klasztornych w Chrzastowicach. Dochody z młyna, sadzawek i innych pożytków sołtys miał dzielić po połowie z klasztorem. Pierwszym odnotowanym w źródłach w 1392 r. sołtysiem Troksa (i Braciejówki) był Jan, który procesował się z Marcinem Gawronem z Modlnicy o 7 grzywien czynszu. W 1402 r. szlachcic Dzierśław Razarek (Razurek) sołtys z Braciejówki i Troksa sprzedał za zgodą klasztoru rajcom krakowskim sołectwa w tych wsiach. W 1484 r. Piotr prepozyt i klasztor zwierzyniecki sprzedali za 660 florenów wsie Braciejówkę, Troks, Chrzastowice i Kolbark, przeznaczając tę sumę na wykupienie wsi klasztornych Krzęcin i Grodzisko. Nabywcą był szlachcic Szymon z Wierzchowiska, a transakcja określana, jako wyderka była formą sprzedaży z prawem odkupu. Kolejnym właścicielem wsi był Jan Wolny. Później wieś wróciła do dóbr klasztornych. W 1581 r. wieś płaciła klasztorowi czynsz z 5 łanów kmiecych. Był też jeden łan sołtysi i zagrodnik bez roli. W 1827 r. we wsi było 25 domów i 197 mieszkańców. Wieś wchodziła w skład gminy Jangrot i parafii Gołaczewy. W średniowiecznych dokumentach nazwa wsi była zapisywana, m.in. jako Trex (1365), Troksz (1393) i Trox (1581). Pochodzenie nazwy wsi jest niejasne.

We wsi zachowało się kilkanaście drewnianych domów z pocz. XX w. oraz kilka murowanych kapliczek.

Wiśliczka – wieś wymieniana jest w źródłach dopiero w XIX wieku. Wcześniej stanowiła część wsi Parcze Górne. W 1886 r. w Wiśliczce mieszkało 9 osadników, którzy łącznie mieli 88 mórg gruntu. Wieś wchodziła w skład gminy Rabsztyn i parafii Przegonia. Pochodzenie wsi jest niejasne, w średniowieczu słowem „wiślica” określano miejsca wypływu wody (źródła) lub miejsca wiosennych zalewów.

We wsi zachowało się kilka drewnianych domów i niewielka przydrożna kapliczka.

Witeradów – pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1387 r., kiedy to Elżbieta (Halszka) Radomska z Żurady, Witeradowa i Starczynowa pozwała Dzierżka z Janowic, stolnika sandomierskiego o dziczyznę gwałtem na drodze zabraną. Wspomniana Halszka była wdową po kasztelanie radomskim Klemensie I z Mokrska (zm. 1387). Był on bliskim współpracownikiem króla Kazimierza Wielkiego i należał do rady królewskiej. Prawdopodobnie Witeradów i Żurada stanowiły wiano wspomnianej Halszki. W 1402 r. miasto Olkusz kupiło Witeradów, Starczynów i Żuradę od rycerza Rafała z Michowa (syna Halszki). W Witeradowie było 8 łanów kmiecych i miejski folwark na dwóch łanach. W połowie XV w. folwark dzierżawił olkuski mieszczanin Jan Rinczka, a potem jego syn Piotr. Już od połowy XV w. we wsi był młyn, którego właścicielem był mieszczanin Mikołaj Gindel, a potem Tomasz Szperka. Według rejestru poborowego z 1581 roku wsie Witeradów, Starczynów i Żurada dzierżawił Piotr Czerny, który płacił czynsze od 14 łanów kmiecych. W 1629 r. dzierżawcą wsi był Walenty Drab, a w 1788 roku wieś dzierżawiła rodzina Russockich. W 1791 r. we wsi było 28 domów i 186 mieszkańców (w tym 8 Żydów). Na początku XIX wieku dzierżawcą wsi był Andrzej Grąbczewski, a potem Franciszek Lelowski. W 1827 r. w Witeradowie było 41 domów i 241 mieszkańców. Wieś należała wtedy do gminy Bolesław i parafii Olkusz. Przepuszczalnie nazwa wsi pochodzi od imienia Witorad. W archiwalnych dokumentach nazwa wsi była zapisywana, m.in. jako Vitoradow (1388) i Vytoradow (1553).

We Witeradowie znajduje się kilka kapliczek przydrożnych i drewnianych domów z pocz. XX w.

Zadole Kosmolowskie – wieś wzmiankowana w źródłach dopiero od XIX w. Pierwotnie stanowiła przysiółek wsi Kosmolów. W XIX w. należała do gminy Rabsztyn.

Zawada – pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1388 r. Wieś należała do rycerza Mikołaja Strzały, a potem do Paszka z Kromołowa. Z dokumentu spisanego w 1404 r. wiadomo, że Andrzej Kreza sołtys z Zedermana miał zapłacić Paszkowi z Kromołowa 68 grzywien groszy praskich pod gwarancją wwiązania go do wsi Zawady. Potem wieś należała do potomków Andrzeja Krezy. W 1584 r. była własnością Marcjana Chełmskiego, chorążego krakowskiego, właściciela Bolesławia. Wieś miała wtedy 5 łanów kmiecych. W 1789 r. we wsi było 26 domów i 188 mieszkańców (w tym 12 Żydów). W 1827 r. wieś miała 176 mieszkańców i 26 domów. Wieś wchodziła w skład gminy Rabsztyn i parafii olkuskiej. Nazwa wsi pochodzi od określenia „zawada”, czyli przeszkoda.

Zaderman – najstarsza wzmianka o wsi pochodzi z 1356 r. W dokumentach z lat 1397-1398, jako właścicielka wsi występuje Dorota z Zedermanu i Miechowa, wdowa po Stanisławie z Budziejowic. Na początku XV wieku sołtysem Zedermana był Andrzej Kreza. Wieś stanowiła własność królewską w starostwie rabsztyńskim. Była w składzie starostwa rabsztyńskiego do końca XVIII w. Jak wynika z rejestru poborowego z 1581 r. wieś miała 9 i pół łanów kmiecych. W 1789 r. we wsi były 42 domy i 245 mieszkańców, a w 1827 r. 50 domów i 319 mieszkańców. Wieś wchodziła w skład gminy Rabsztyn i podlegała parafii w Przegini. Przepuszczalnie nazwa wsi jest pochodzenia niemieckiego od nazwy osobowej (imienia) Sand (er) mann. W archiwalnych dokumentach nazwa wsi była zapisywana, m.in. jako Zedman (1397), Zandirman (1399) i Zandermann (1400).

Zimnodół – najstarsza wzmianka o wsi pochodzi z 1299 r. Wtedy, kasztelan czchowski Wierzbęta nadał Henrykowi, mieszczaninowi olkuskiemu sołectwo w Zimnodole. Wieś stanowiła własność królewską w starostwie rabsztyńskim. Była w składzie starostwa rabsztyńskiego do końca XVIII wieku. Z dokumentów sądowych z 1421 r. wynika, że Szczepan kmieć z Paczółtowic wystąpił przeciwko Michałowi Tutuli kmieciowi z Zimnego Dołu i staroście rabsztyńskiemu Janowi z Melsztyna, o to że wraz z dwoma pomocnikami zadali mu 12 ran sinych i dwie rany krwawe. Już w XVI w. we wsi była karczma. Jak wynika z rejestru poborowego z 1629 roku, wieś płaciła podatki z 13 i pół łanów kmiecych. W 1789 r. we wsi było 47 domów i 241 mieszkańców, a w 1827 r. 51 domów i 327 mieszkańców. Wieś wchodziła w skład gminy Rabsztyn i podlegała parafii w Przegini. Nazwa wsi oznacza chłodne, zimne miejsce położone w dole. W archiwalnych dokumentach nazwa wsi była zapisywana, m.in. jako Symnodol (1299), czy Szimni dol (1428), od XVIII w. używano nazwy Zimny dół.

Do ciekawszych zabytków na terenie wsi można zaliczyć kapliczkę domkową z przełomu XIX i XX w. Zachowało się też kilka drewnianych domów z pocz. XX w.

Żurada – pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1387 r. i dotyczy Elżbiety (Halszki) Radomskiej z Żurady, Witeradowa i Starczynowa. Była ona wdową po kasztelanie radomskim Klemensie I z Mokrska, bliskim współpracowniku króla Kazimierza Wielkiego. W 1402 roku miasto Olkusz kupiło Żuradę, Witeradów i Starczynów od rycerza Rafała z Michowa (syna Halszki). W 1490 r. wieś liczyła 6 i pół łana. Według rejestru poborowego z 1581 r. wsie Witeradów, Starczynów i Żurada dzierżawił od miasta Olkusza Piotr Czerny. W 1791 r. we wsi było 45 domów i 273 mieszkańców (w tym 5 Żydów). Na początku XIX wieku dzierżawcą wsi był Andrzej Grąbczewski, a potem Franciszek Lelowski oraz Ignacy Widarkiewicz. W 1827 roku wieś miała 518 mieszkańców i było w niej 71 domów. Wieś wchodziła w skład gminy Bolesław i podlegała parafii w Olkuszu. Pochodzenie nazwy jest niejasne. W archiwalnych dokumentach nazwa wsi była zapisywana, m.in. jako Dzdzurada (1388) i Zdzurada (1554).

5.4. Krajobraz kulturowy i zabytki o najwyższym znaczeniu – dziedzictwo materialne Miasta i Gminy Olkusz

Krajobraz kulturowy jest indywidualnym wizerunkiem miejsca, łączącym elementy przyrody, klimatu i ukształtowania terenu oraz zachodzących na tym terenie procesów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, związanych z działalnością człowieka. Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne – kształtujące krajobraz przyrodniczy na przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne – zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności, także związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie i odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Krajobraz kulturowy jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Jego ochrona jest najistotniejszym czynnikiem kształtowania tożsamości i osobowości mieszkańców, by mogli identyfikować się ze swoim miastem i siedliskiem oraz zrozumieć jego historię.

Procesy osadnicze i rozwój przestrzenny gminy znacząco wpłynęły na stan zachowania i występowanie niektórych rodzajów obiektów i zespołów zabytkowych. Wśród nich wyróżnia się zespół zabytków związanych z miastem i obiekty występujące na terenie miasta i gminy. Są to: układ miejski z zabytkowym zespołem zabudowy, zespoły i obiekty sakralne, obiekty architektury obronnej oraz stanowiska archeologiczne obejmujące ślady kultur przeworskich i wczesnośredniowiecznych.

Krajobraz miejski Olkusza tworzy układ przestrzenny wraz z walorami kompozycyjnymi, zabudową z obiektami monumentalnymi, zespołami zieleni i terenami otwartymi. Na zasoby krajobrazu kulturowego obszaru miasta i gminy składa się urozmaicone ukształtowanie terenu oraz jego zróżnicowane pokrycie, obejmujące układy przestrzenne wsi poszczególnych typów wraz z towarzyszącymi im rozłogami i zabytkami architektury, a także ekspozycja widokowa.

Historia miasta, powstałego w średniowieczu jako ośrodek górniczy wpłynęła znacząco na bogactwo miasta, co przyczyniło się do kompleksowej realizacji planu lokacyjnego. Kompozycja układu urbanistycznego miasta zgodna była z przyjętymi w średniowieczu zasadami geometrii. Plan miasta nawiązuje również do regularnych, prostokątnych, idealnych planów miast włoskich i południowo-francuskich powstałych ok. poł. XIII w. Wartościowym, współczesnym założeniem urbanistycznym Olkusza jest zrealizowany w XIX w. pierścień ulic obwodowych, jako alei z szeregiem obiektów zabudowy dawnych przedmieść, tworzących pokrewną w skali i wyrazie architektonicznym otulinę zespołu staromiejskiego.

Pomimo zmiennych okresów prosperity i regresu miasto zachowało ślady swojej bogatej przeszłości nie tylko w formie układu przestrzennego, lecz także obiektów i zespołów zabudowy oraz śladów działań gospodarczych i osiągnięć technicznych. Wśród zabudowy z przełomu XIX/XX w. utrwalonej w wyglądzie miasta, zwracają uwagę przykłady architektury municypalnej z XIX w., będącej wyrazem zamożności i dumy lokalnych władz – budynek dawnego starostwa.

Wartościowy jest zespół dawnej osady górniczej i terenów górniczych położony w granicach miasta Stary Olkusz, ze śladami szybów kopalni oraz unikalnych urządzeń górniczych (sztolnie Pilecka i Ponikowska), stanowią one przykład działalności górniczej, prowadzonej od wczesnego średniowiecza.

Układy przestrzenne wsi posiadają wartości zabytkowe i krajobrazowe, ze względu na stan zachowania struktury przestrzennej, niwy siedliskowej i układu pól, zespołów zabudowy. Wsie Braciejówka, Gorenice, Troks, to zabytkowe zespoły ruralistyczne o zachowanym układzie pierwotnym wraz z relikdami rozłogu pól i zabudowy. Podobne wartości reprezentują układy przestrzenne wsi Niesułowice, Olewin, Zawada. Zabytkowe zespoły ruralistyczne, lecz o zachowanym układzie pourzędzeniowym łącznie z rozłogiem pól, stanowią wsie: Kosmołów, Osiek, Podlesie, Rabsztyn, Sieniczo, Zederman, Żurada, Witeradów, Zimnodół i Pomorzany. W części tych wsi zachowały się relikty tradycyjnej zabudowy.

Do obszarów o najwyższych wartościach krajobrazowych należą, zarówno obszary o krajobrazie miejskim, jak i otwartym. W tej części przedstawiono kilka najbardziej charakterystycznych i najcenniejszych obiektów znajdujących się w Mieście i Gminie Olkusz.

• **Kościół parafialny pw. św. Mikołaja w Gorenicach**

Zdjęcia nr 1, 2. Kościół parafialny pw. św. Mikołaja w Gorenicach

Budowa kościoła rozpoczęła się w 1645 r. i zainicjował ją burgrabia zamku krakowskiego, Aleksander Szembek. Kościół wzniesiono na miejscu dawnej, drewnianej świątyni z poł. XV w. Budowa nowego kościoła trwała dość długo. Zakończono ją dopiero w 1673 r. Jednak źle zbudowany kościół, zaczął szybko niszczeć. Dlatego rozebrano część ścian i postawiono nowe. Dokonał tego Michał Stanisław Tarnowski, kasztelan sieradzki. On także zlecił położenie nowych posadzek, ufundował ołtarze i naczynia liturgiczne. W 1731 r. kościół przebudowano w stylu barokowym.

Kościół murowany, jednonawowy, z absydalnie zakończonym prezbiterium, sklepiony kolebką. Kościół jest cennym przykładem wczesnobarokowej architektury sakralnej z zachowanym detalem kamieniarskim, są to obramienia portali, podziały pilastrów oraz geometryczna dekoracja sklepień. Przy kościele znajduje się dzwonnica – murowana, na planie kwadratu, bez podziałów, nakryta daszkiem namiotowym, z dzwonem z 1726 r. Na wyposażenie składa się ołtarz główny złożony z sześciu kolumn z obrazem Matki Boskiej w typie Śnieżnej z Dzieciątkiem, ołtarze boczne z XVII w., w tym po prawej stronie łaskami słynący obraz św. Antoniego Padewskiego (z 1691 r.). Naścianach umieszczone są epitafia z czarnego marmuru chęcińskiego, przedstawiające portrety fundatorów kościoła. Obok wejścia do zakrystii umieszczono epitafium Franciszka Łętowskiego z Łętowa herbu Ogończyk, syna podkomorzego krakowskiego. Pod chórem, po lewej stronie, znajduje się płyta z barokową ramą i herbami Rawicz i Szembek, z dziejami świątyni. Główne wejście ozdobione barokowymi odrzwiami z herbami Rola i Ostoja. Ramy, w które oprawiona jest Męka Pańska, wykonane są z drewna dębowego i zostały zrobione w warsztacie pana Feliksa Sokołowskiego w Przemyślu w 1901 r. Godne uwagi są: barokowa ambona, późnogotycka rzeźba Chrystusa Ukrzyżowanego oraz monstrancja z pocz. XVII w.

Od 2016 r. wykonane zostały prace konserwatorskie przy obiekcie z dofinansowaniem Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie i Gminy Olkusz. W ramach prac wykonano izolację ścian fundamentowych kościoła, remont więźby dachowej i wymianę pokrycia dachowego. W 2019 r. Parafia uzyskała dotację w kwocie 80 000,00 zł na konserwatorski remont elewacji kościoła – etap I - (całkowity koszt realizacji zadania – 220 604,53 zł). W 2020 r. Parafia uzyskała dotację w kwocie 100 000,00 zł na remont konserwatorskie elewacji kościoła – etap II – elewacja południowa nawy wraz z kruchtą.

• Bazylika mniejsza św. Andrzeja Apostoła, ul. Szpitalna 1 w Olkuszu

Zdjęcia nr 3, 4, 5. Bazylika mniejsza św. Andrzeja Apostoła, ul. Szpitalna 1 w Olkuszu

Pierwsza wzmianka o świątyni jest datowana na 1317 r. Jednak najstarsza część wybudowana w stylu późnoromańskim została wzniesiona jeszcze w XIII w i stanowi ona obecne prezbiterium. Kościół został rozbudowany w stylu gotyckim za panowania Kazimierza Wielkiego, w XV i XVII w. dobudowano renesansowe kaplice. W XV w. do płd. ściany kościoła dobudowano kaplicę św. Anny. W 1582 r. rozpoczęto przebudowę kościoła, która została przerwana podczas wielkiego pożaru miasta, do jakiego doszło dwa lata później. Dlatego przez następne lata świątynia była remontowana, a przy okazji rozbudowywana. W 1620 r. powstała renesansowa kaplica Loretańska zwana też Amendzińską, od nazwiska fundatora, czyli Stanisława Amendy. Jest ona wzorowana na słynnej kaplicy Zygmuntońskiej na Wawelu. Wtedy dobudowano dużą i małą kruchtę, czyli przedsionki kościoła. Pod koniec XVIII w. obok kościoła wybudowano kaplicę św. Jana Kantego, a w 1913 r. wzniesiono wysoką (63 m), neogotycką dzwonnice. W 2002 r. olkuski kościół został ustanowiony Bazyliką Mniejszą.

Kościół orientowany, trójnawowy, o konstrukcji halowej, został zbudowany z cegły i miejscowego czerwonego piaskowca. Korpus kościoła składa się z prostokątnego, trójprzęsłowego prezbiterium i pięcioprzęsłowej części nawowej. Do prezbiterium przylega od płu.-zach. przylega skarbczyk, stanowiący dziś część zakrystii.

We wnętrzu warto zwrócić uwagę na renesansowy ołtarz z pocz. XVII w. z obrazem św. Andrzeja Apostoła – patrona kościoła. Najstarszym zabytkiem jest gotycki poliptyk z końca XV w. Pamiątką górniczej przeszłości miasta jest tu też chrzcielnica wykonana pod koniec XVI w. z olkuskiego ołowiu i okazały, półtorametrowej wysokości srebrny krzyż gwarków, podarowany w XVII w. przez olkuskich górników. Wnętrze kościoła zdobią epitafia mieszczan z charakterystycznymi gmerkami i gotyckie stalle. Jednym z najcenniejszych zabytków są późnorenesansowe organy z 1611 r., kiedy to podpisano umowę na wykonanie instrumentu z Hansem Hummlem, wybitnym organomistrzem niemieckim.

W latach 2015-2018 wykonano konserwację zabytkowych organów Hansa Hummła. Całkowity koszt to ok. 4 000 000,00 zł. Fundacja Herman-Reemtsma Stiftung z Hamburga, sfinansowała konserwację mechanizmu i piszczałek organowych za kwotę 465 tysięcy euro. Do działań fundacji dołączyli wkrótce liczni mecenas, m.in. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, WUOZ w Krakowie oraz sponsorzy prywatni. W ideę konserwacji instrumentu aktywnie włączyli się członkowie Stowarzyszenia na Rzecz Historycznych Organów Hansa Hummła w Olkuszu oraz zaprzyjaźnionego stowarzyszenia Baltisches Orgel Centrum e.V w Stralsundzie (Niemcy). Od początku prace prowadzone były pod

ścisłym nadzorem Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie i konsultowane przez międzynarodowe grono eksperckie, do którego należeli: dr hab. Krzysztof Urbaniak (Łódź/Kraków – kierownictwo zespołu), prof. dr hab. Marcin Szelest (Kraków), prof. Pieter van Dijk (Amsterdam/Hamburg), dr hab. Dorothea Schröder (Cuxhaven), Martin Rost (Stralsund). Badania archiwalne prowadzili ponadto Piotr Matoga (Kraków) oraz Bartosz Skop (Elbląg/Gdańsk). Wykonawcą prac przy mechanizmie organów była renomowana firma Flentrop Orgelbouw (Zaandam, Holandia), zaś szafę i empory organowe konserwowało atelier MODULUS p. Marcina Chmielewskiego (Kraków).

W 2019 r. MKIDN udzielił Parafii Rzymskokatolickiej pw. św. Andrzeja Ap. W Olkuszu 40 000,00 zł dofinansowania na zadanie „Olkusz, kościół pw. św. Andrzeja Ap.: konserwacja stalli (ok. 1500 r.) – prace ratunkowe i konserwacja techniczna – etap I”, całkowity koszt realizacji zadania to 82 435,40 zł.

Po przeprowadzeniu konserwacji organów podjęto dalsze prace konserwatorskie w bazylice tj. konserwacja stalli z ok 1500 r. – etap I – na które Parafia uzyskała dotację Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w kwocie 40 000,00 zł (całkowity koszt realizacji zadania 82 435,40 zł) oraz konserwacja ołtarza bocznego pw. Przemienienia Pańskiego – dotacja od Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie w kwocie 65 000,00 zł (całkowity koszt realizacji zadania – 147 904,18 zł).

W 2021 r. Parafia uzyskała dotację z Ministerstwa Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu w wysokości 50 000,00 zł na pokrycie kosztów zadania pn. „Olkusz, kościół pw. św. Andrzeja Ap., gotyckie stalle (ok. 1500 r.): prace konserwatorskie, uzupełnienie ubytków drewna i konserwacja estetyczna – etap II”. Także w 2021 r. Parafia uzyskała dotację od Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na konserwację techniczną ołtarza bocznego, kwota dotacji 80 000,00 całkowity koszt realizacji zadania 169 348,66 zł.

W 2023 r. Parafia uzyskała dotację od Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na konserwację techniczną ołtarza bocznego – etap III, konserwacja estetyczna rzeźb, dekoracji snycerskiej i obrazów wraz z uzupełnieniem ubytków, kwota dotacji 50 000,00 całkowity koszt realizacji zadania 100 910,55 zł.

• Średniowieczne założenie urbanistyczne miasta – układ rynku i ulic wraz z zabudową z XV-XIX w. w Olkuszu

Średniowieczne założenie urbanistyczne miasta obejmuje teren, który objęty jest wpisem do rejestru zabytków. Obszar ten ograniczony jest ulicami: Mickiewiczą, Górniczą, Kościuszki i Szpitalną wraz z bezpośrednią zabudową tych ulic po stronie zewnętrznej. Śródmieście miasta stanowi dobrze zachowany przykład średniowiecznego założenia miejskiego, na który składa się z prostokątny rynek wraz z przyległymi uliczkami. Zabudowa tworzy zwarte ciągi wzdłuż pierzei rynku oraz ulic wybiegających z jego narożników. Budynki o zachowanych cechach renesansowych, barokowych i klasycystycznych, sytuowane na wąskich działkach, a w głębi działki wznoszono wzdłuż granic zabudowę oficynową. Kamienice przyrynkowe, murowane, piętrowe charakteryzują się podobnym gabarytem. Przykryte są przeważnie dachami dwuspadowymi o niewielkim kącie nachylenia połaci. Budynki użyteczności publicznej usytuowane w zachodniej i północno-zachodniej pierzei rynku, reprezentują architekturę klasycystyczną. Zabudowę ulic wylotowych stanowią parterowe, murowane domy z sienią na osi, sytuowane na szerszych działkach. Dominantę układu stanowi kościół parafialny z dzwonnica wolnostojącą. Nie zachował się kościół i klasztor Augustianów oraz ratusz, które odgrywały istotną rolę w historycznej panoramie miasta, a którego piwnice są obecnie udostępnione zwiedzającym. Z systemu obronnego miasta przetrwały fragmenty murów z basztą, adaptowaną na kaplicę św. Jana Kantego, a także reliktury istniejących murów i baszt, które można oglądać w istniejących obiektach przy ul. Basztowej (odbudowana baszta), przy ul. Żuradzkiej (w budynku handlowo-usługowym), przy ul. Bóżniczej (w odbudowanej „Kamienicy Marszałkowskiej”).

• Relikty zabudowy z XIV i XVI w. usytuowane przy ul. Bóźniczej, Górniczej w Olkuszu

Relikty zabudowy z XIV i XVI w. składają się z fragmentów obronnego muru miejskiego z basztą oraz przyległą zabudową XVI-XVII w. (piwnic i części kondygnacji). Teren ten usytuowany jest w najstarszej części miasta, w obrębie miasta lokacyjnego przy płn. pierzei ul. Boźniczej, równoległej na tym odcinku do płn. pierzei Rynku. Płn. granica sąsiaduje z ul. Górniczą. Obie ulice przebiegają w pobliżu średniowiecznych fortyfikacji. W trakcie badań archeologicznych odkryto mury z kilku faz budowy. Najstarszy fragment datowany jest na XIII/ XIV w. Podczas badań odkryto relikty zabudowy: muru obronnego, baszty oraz dolnych kondygnacji budynku z końca XVI w. lub XVII w. Odkryte fragmenty stanowią potwierdzenie egzystencji i działalności człowieka, złożony z nawarstwień kulturowych.

• Relikty średniowiecznej zabudowy miejskiej w Olkuszu

Relikty średniowiecznej zabudowy miejskiej zlokalizowane są w pld.-zach. części miasta, pomiędzy ulicami: Szpitalną, Basztową i Rynkiem. Relikty te zostały odkryte w trakcie prac archeologicznych w latach 1972 i 1992. Na relikty te składają się:

- wał z fosą z 1 poł. XIV w.;
- relikty autentycznego fundamentu muru obronnego i baszty (pierwotnie półbaszty) z XIV w. wraz z fosą;
- pozostałości uliczki przymurnej z XIV w. pomiędzy wewnętrznym licem muru obronnego a reliktem średniowiecznej zabudowy, szerokość uliczki to 5-6 m;
- fundamenty czterech średniowiecznych kamienic zlokalizowanych na zapleczu działek, przy przymurnej uliczce z 1 poł. XIV w.;
- fundamenty budynku dawnego starostwa, będące pozostałością czterech kamienic, zlokalizowanych przy Rynku z 1 poł. XIV w. W odrestaurowanych piwnicach Kwartалу Królewskiego znajduje się ekspozycja Podziemny Olkusz.

Całość zespołu stanowi przykład średniowiecznej, murowanej zabudowy, pochodzącej z pierwszej poł. XIV w., która świadczy o dużym znaczeniu ekonomicznym górniczego miasta.

• XIV i XV-wieczne relikty budynku ratusza, usytuowane w obrębie płyty rynku w Olkuszu

Elementem średniowiecznego układu przestrzennego jest wytyczony w pierwszej fazie lokacji Olkusza prostokątny rynek z prostopadłym układem ulic wraz z zabudową przyrynkową. Ratusz miejski wzmiankowany był po raz pierwszy w 1449 r. Ratusz posadowiony był w środkowej części rynku, po zach. stronie wybiegających w kierunku pld. i płn. ulic. Wcześniejsze badania wskazywały na istnienie pld. wieży, która mogła być postawiona najwcześniej, jako wolnostojący budynek, do którego w późniejszym okresie od strony wsch. i pld. dostawiono prostokątną część. W 2 poł. XVI w. oraz w 1737 r. w mieście miały miejsce pożary, w których zabudowa miasta uległa częściowemu zniszczeniu. Z zachowanych dokumentów z końca XVIII w. widać, że od strony zach. budynek ratusza to murowana, masywna budowla, z dwiema nadziemnymi kondygnacjami. Od strony pld.-wsch. do ratusza przylegała wyższa wieża oraz parterowa, drewniana przybudówka. W 1837 r. ratusz został rozebrany. W 1905 r. w sąsiedztwie dawnego ratusza postawiono ceglana, wieloboczną wieżę ciśnię.

W 2011 r., w trakcie prac archeologicznych odsłonięto XIV i XV-wieczne mury piwnic ratusza. Prace te pozwoliły ustalić, że ratusz zbudowany został na planie prostokąta o bokach 14 na 21 m. Z budynku ratusza zachowały się tylko piwnice. Mury obwodowe wzniesiono z kamiennych ciosów, narożniki i krawędzie gdzieśgdzie wzmocniono blokami czarnego piaskowca parczewskiego. Połączenie wieży z sąsiednimi ścianami magistralnymi wskazują na jednorodny, harmonijny charakter konstrukcji. Wnętrze zostało podzielone na cztery komora nakryte sklepieniem kolebkowym. Ściany działowe wykonano z cegły. Mury zachowały się tam na wysokość 3-3,5 m, poza środkową ścianą wsch., która rozebrana została na pocz. XX w. wraz z budową wieży ciśnię. Nad dwiema płn. komorami bardzo dobrze zachowały się kamienne sklepienia, nad pld. komorą

zachowały się tylko fragmenty. Dodatkowo zachowała się ceramiczna posadzka, piec hipokaustyczny, detale architektoniczne, kamienne portale.

W pomieszczeniach podziemi ratusza i wieży ciśnień zrealizowano w oparciu o autorski scenariusz multimedialną trasę turystyczną – Podziemny Olkusz.

• Budynek starostwa, Rynek 4 w Olkuszu

Zdjęcie nr 6, 7. Rynek 4 w Olkuszu (źródło zdjęcia: strona internetowej portal Olkusz- nasze Miasto, autora zdjęć. Fot Tadeusz Żurek

Budynek wzniesiony w 1828 r. z przeznaczeniem na urząd starostwa , które znajdowało się w Olkuszu od 1819 r. tj. do włączenia miasta do Królestwa Polskiego. Funkcje siedziby władz powiatowych obiekt pełnił do 1975 r. Budynek zbudowany w stylu klasycystycznym, usytuowany w pld.-zach. narożniku rynku na czterech działkach lokacyjnych. Na pierwszej od strony kościoła mieściła się w końcu XVI w. mennica królewska. Na trzeciej z kolei (na lewo od wejścia do dzisiejszego budynku „Starostwa”), znajdowała się siedziba władz górniczych. Odbywały się w niej posiedzenia sądu górniczego, mieściła archiwum i więzienie żupne, zapewne w częściowo jeszcze zachowanych piwnicach.

Inwestycje obejmujące relikty piwnic olkuskiego ratusza oraz budynek dawnego starostwa wraz z piwnicą zabudowy kwartału królewskiego:

W grudniu 2020 r. zakończyły się prace przy realizacji projektu „Rewitalizacja kwartału królewskiego w Olkuszu oraz utworzenie multimedialnej trasy turystycznej w podziemiach ratusza”, który uzyskał dofinansowanie unijne. Realizowany przez Gminę Olkusz projekt „Rewitalizacja kwartału królewskiego w Olkuszu oraz utworzenie multimedialnej trasy turystycznej w podziemiach ratusza” obejmował dwa obiekty. Pierwszy to dawny kwartał królewski przy rynku, gdzie na przełomie XVI i XVII wieku działała królewska mennica, a obecnie, na reliktach dawnej zabudowy, wznosi się klasycystyczny gmach dawnego starostwa. Drugim obiektem są podziemia olkuskiego ratusza na rynku, gdzie powstała multimedialna trasa turystyczna. W tympanonie budynku zamontowano kartusz z ozdobnym herbem Olkusza z XIX w., czyli okresu, kiedy powstał budynek Starostwa.

W podziemiach ratusza zostały wykonane następujące prace: tynki imitujące beton architektoniczny na betonowych murach oporowych; zabudowa ścian w przestrzeni holu wejściowego i recepcji oraz wydzielenie toalet; instalację elektryczną słaboprądową niezbędną do zasilania multimediiów i oświetlenia; podwieszane sufity w części pomieszczeń; prace wodno-kanalizacyjne i wykończeniowe w recepcji i toaletach; wykonano posadzki; nową balustradę przy schodach prowadzących do podziemi.

Projekt „Rewitalizacja kwartału królewskiego w Olkuszu oraz utworzenie multimedialnej trasy turystycznej w podziemiach ratusza” uzyskał dofinansowanie w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014-2020, 6. Osi Priorytetowej, Działania 6.1. Rozwój dziedzictwa kulturowego i naturalnego, Poddziałania 6.1.1. Ochrona i opieka nad zabytkami z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. Wartość całej inwestycji wyniosła około 20 mln zł, z czego 6,5 mln stanowiła kwota dofinansowania.

W ramach projektu oprócz ekspozycji muzealnej powstała również restauracja, pokoje hotelowe, ogród z kameralną sceną, pomieszczenia konferencyjne, sklep z pamiątkami czy pomieszczenia dla organizacji pozarządowych.

Budynek magistratu, Rynek 1 w Olkuszu

Zdjęcie nr 8. Rynek 1 w Olkuszu (zdjęcie pozyskano ze strony internetowej - artykuł Olkusz Nasze Miasto - for. Paweł Moczy)

Zdjęcie nr 9. Rynek 1 w Olkuszu (źródło zdjęcia: Archiwum własne UMIG Olkusz)

Budynek wzniesiony w 1833 r. jako siedziba władz miejskich, po zburzeniu ratusza. Zajmuje centralną pozycję w zach. pierzei rynkowej. Zbudowany na miejscu dawnych dwu działek lokacyjnych, według niektórych przekazów „na gruzach domu Bonerów” – właścicieli rabsztyńskiego zamku. Na bieżąco poddawany jest remontom bez ingerencji w pierwotną formę architektoniczną. Podczas ostatniego remontu w 2017r. przeprowadzono renowację elewacji budynku przywracając historyczny kolor elewacji (róż pompejański).

• Domy mieszczkańskie w rynku

Zdjęcie nr 10. Rynek 20 w Olkuszu

Zdjęcie nr 11. Ciąg kamienic Rynek w Olkuszu

Najstarsze, najciekawsze i najliczniejsze elementy mieszczkańskiej zabudowy zachowały się w poziomach piwnic, miejscami dwukondygnacyjnych, kiedyś licznie dostępnych z ulicy, a dziś zaniedbanych i jeszcze przez właścicieli niedocenianych, stanowiących potencjalne bogactwo rozwoju oryginalnych form usług, głównie turystycznych. W poziomach parterów na uwagę zasługują sklepienia pomieszczeń oraz portale kamienne i ościeża okienne – gotyckie, renesansowe i barokowe. Na elewacjach, przetrwały wykute w kamieniu nieliczne gmerki olkuskich gwarków, zachowane także na płd. elewacji kościoła, zapewne wtórnie tu osadzone, po wydobyciu z ruin kamienic mieszczkańskich. Mała szerokość przyrynkowych działek lokacyjnych, wynosząca przeciętnie około 9 m narzucała rozwiązania techniczne, charakteryzujące się między innymi znacznie większą wysokością zabudowy, której proporcje zmieniały się wskutek podziałów własnościowych. Domy najpierw drewniane, szybko, jak na polskie warunki, zostały przebudowane na kamienice. W pierwszej poł. XIV w. było ich 18, a w XVI w. wszystkie domy w rynku były murowane. Wiele z nich należących do wielkich rodów magnackich wyróżniało się skalą i bogactwem – nazywano je pałacami. Jednym z nich był dom narożny przy ul. Augustiańskiej, obecnie PTTK, w którym na piętrze, oglądać można gotycki portal kamienny, godny zamkowego wystroju. Zabudowa charakteryzowała się dużym zróżnicowaniem wysokości – od parteru po kilka kondygnacji. Przed budynkami wznoszone były podcienia ułatwiające handel. Dachy w większości szczytowe, nie przypominały dzisiejszych skromnych, wręcz prowizorycznych form, upowszechnionych dopiero w XIX w.

• Baszta i mury miejskie w Olkuszu

Zdjęcia nr 12, 13. Baszta i mury miejskie w Olkuszu

Baszta wzniesiona została prawdopodobnie w XIV w., przy zamianie drewniano-ziemnych umocnień na kamienno-ceglane mury obronne. Pierwotnie jako półbaszta zwieńczona krenelażem. W XV w. basztę rozbudowano, podwyższono i nakryto dachem. Skutkiem działań górniczych jako jedna z pierwszych popadła w ruinę i została rozebrana najprawdopodobniej przed poł. XVIII w.

Jak przekazuje Długosz, Olkusz został otoczony kamiennym murem za czasów Kazimierza Wielkiego. Mur miał ponad 1100 m długości i 9 m wysokości. Broniło go dodatkowo 14 baszt zbudowanych na planie prostokąta.

Przypadkowo odkryte w 1968 r. fundamenty baszty zainspirowały działaczy Towarzystwa Miłośników Ziemi Olkuskiej i Władzę Miasta do odbudowy tego fragmentu średniowiecznych murów wraz z basztą. Fragmenty muru i baszty zbudowane z czerwonego piaskowca pokazują stan z XIV w. To czasy kiedy powstawał olkuski system obrony. Wtedy baszta była otwarta od strony miasta, wznosiła się na wysokość muru i podobnie jak on była zakończona blankowanym krenelażem. Powyżej domurowano część z białego wapienia, zadaszono basztę i mur. Tak wyglądał olkuski system obrony w XV w. We wnętrzu baszty, gdzie znajduje się popularna kawiarnia, można zobaczyć oryginalne fragmenty muru pochodzące z XIV w.

W ramach inwestycji „Rewitalizacja kwartału królewskiego w Olkuszu oraz utworzenie multimedialnej trasy turystycznej w podziemiach ratusza” w 2019 r. w budynku baszty wymieniono pokrycie dachowe oraz wymieniono konstrukcję drewnianą chodnika bojowego, zlokalizowanego wzdłuż muru obronnego wraz z pracami przy uliczce przymurnej.

• Stary cmentarz w Olkuszu

Stary cmentarz usytuowany jest przy ul. Króla Kazimierza Wielkiego. Powstał na pocz. XIX w., ostatnie pochówki są datowane na okres międzywojenny. Funkcjonował do 1914 r., choć pojedyncze pochówki w grobach rodzinnych odbywały się jeszcze w latach 30. XX w. Na cmentarzu zachowało się kilkadziesiąt nagrobków i pomników z XIX i XX w. Są tu pochowani uczestnicy powstań narodowych i znamienici obywatele Olkusza. Najbardziej znany jest grób płk Francesco Nullo, włoskiego ochotnika z Bergamo, który zginął w bitwie pod Krzykawką 5 maja 1863 r. Ciekawostką cmentarza jest „Ściana Pamięci”, czyli odbudowany mur oddzielający prawosławną część cmentarza. Na murze umieszczono pamiątkowe tablice upamiętniające mieszkańców ziemi olkuskiej, którzy zginęli podczas I i II wojny światowej. W murze cmentarnym umieszczona jest niewielka tablica z napisem: „Tu leży Simon Kuropatwa Zachow. Pod tym kamieniem któremu daj Panie Boże duszne zbawienie. A.D.1651”, a poniżej „Di. 21 marca pod tym kamieniem złożone kości

z grobów i cmentarza po augustiańskiego w roku 1870 wykopane w Olkuszu”. W części prawosławnej grzebano ludność rosyjska zamieszkującą powiat olkuski na przełomie XIX i XX w. Prawdopodobnie najstarszy nie zachowany nagrobek pochodzi z 1843 r.

• **Stary cmentarz żydowski w Olkuszu**

Cmentarz znajduje się przy ul. Kolorowej, został założony po 1584 r. Podczas II wojny światowej legł dewastacji – macewy wykorzystano do prac budowlanych na terenie miasta (utwardzenie placu za budynkiem dawnego gimnazjum). Kilka odnalezionych macew pochodziło z XVII w. (z lat 1609, 1618, 1652, 1653) – to jedne z najstarszych tego typu zabytków w Polsce. W 1993 r. trafiły do konserwacji w Kielcach i na razie nie wróciły na swoje miejsce. Proces dewastacji był kontynuowany w okresie PRL wskutek czego na początku lat 90. XX w. stwierdzono istnienie jedynie siedmiu nagrobków. W 2006 r. na kirkucie umieszczono około trzydziestu odzyskanych nagrobków. W 2008 r. przez cmentarz poprowadzono nową drogę. W kwietniu 2013 r. cmentarz został zdewastowany w czasie prac budowlanych. W trakcie budowy kanalizacji Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji naruszyło teren cmentarza, w wyniku czego ujawniły się na powierzchni kości ludzkie. We współpracy z Gminą Żydowską, zebrane kości zostały ponownie pochowane, a teren uporządkowano, poprzez przykrycie naruszonych miejsc warstwą nawiezionej ziemi.

• **Nowy cmentarz żydowski w Olkuszu**

Cmentarz usytuowany jest przy ul. Jana Kantego. Powstał na przełomie XIX i XX w. z powodu przepełnienia starego kirkutu. Według różnych źródeł ocalało od kilkudziesięciu do dwustu sztuk macew, z których większość nie znajduje się na swoim pierwotnym miejscu. Wiele nagrobków zostało zniszczonych, użytych jako budulec lub wykorzystanych w inny sposób. Cmentarz jest częściowo ogrodzony, częściowo ograniczony ruinami, najprawdopodobniej pozostałościami po domu przedpogrzebowym. W 2010 r. na cmentarzu przeprowadzono prace restauracyjne. Teren został uporządkowany, część macew ustawiono, wykonane zostało także ogrodzenie.

W 2023 r. z terenu dziedzińca i drogi przy byłym pierwszym liceum ogólnokształcącym znajdującym się przy ul. Piłsudskiego w Olkuszu przeniesiono na teren cmentarza macewy, którymi Niemcy wybrukowali podczas II wojny światowej teren dziedzińca.

• **Cmentarze wojenne w Olkuszu**

Na olkuskim cmentarzu parafialnym w 43 zbiorowych mogiłach pochowano szczątki około trzystu żołnierzy armii austro-węgierskiej, rosyjskiej i polskiej, którzy zginęli podczas walk I wojny światowej, jakie toczyły się w okolicach Olkusza. Centralnym elementem kwatery jest kamienny postument z rzeźbą orła. Obok, za kamiennym murem znajduje się kwatera, na której pochowano w zbiorowych mogiłach 1113 żołnierzy Armii Czerwonej poległych w styczniu 1945 r. Na każdej z mogił znajduje się betonowy blok z numerem grobu i czerwoną gwiazdą. W centralnym punkcie kwatery znajduje się półkolistą kolumnada z pamiątkowym napisem. Obie kwatery wojenne są otoczone kamiennym murem.

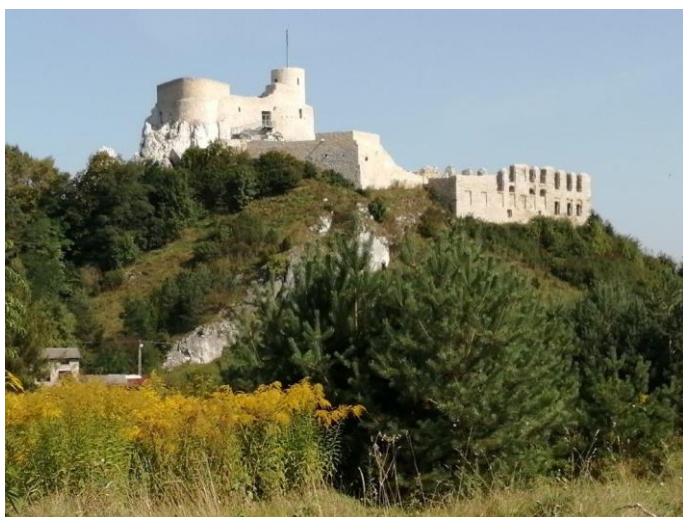
W 2023r. wykonano prace remontowo-konserwatorskie na kwaterze żołnierzy z I i II wojny światowej przy ul. Kruszcowej oraz mogile trzech powstańców z 1863r. na Starym Cmentarzu przy ul. Króla Kazimierza Wielkiego i zbiorowej mogile żołnierzy Armii Krajowej z lat 1944-1945 na cmentarzu parafialnym przy ul. Kruszcowej. Prace wykonano dzięki pozyskanym środkom z budżetu państwa oraz pozyskanej dotacji z MKiDN. Pracom towarzyszyły działania edukacyjne i uroczystości patriotyczne.

• Kopiec Kościuszki

Kopiec usytuowany jest w zach. części miasta przy ul. Sławkowskiej. Usypany został w 1861 r. przez miejscowe społeczeństwo z inicjatywy „Komitetu Narodowego” dla uczczenia 44 rocznicy śmierci Tadeusza Kościuszki. Uroczystego poświęcenia dokonano w dniu 15 października 1861 r., wkopano na wierzchołku Kopca wielki dębowy krzyż z cierniowym wieńcem. W maju 1863 r. naczelnik gen. – major książę Aleksander Szachowski nakazał krzyż zniszczyć i kopiec rozkopać. W 1917 r., w setną rocznicę śmierci Tadeusza Kościuszki, na miejscu zniszczonego, usypano nowy kopiec który zachował się do dziś. Do 1939 r. i obecnie kopiec staje się miejscem manifestacji narodowo-patriotycznych olkuskiego społeczeństwa.

W 2018 r. przeprowadzono remont krzyża na kopcu, obejmujący wymianę górnej części fundamentu oraz renowację drewnianego krzyża.

• Ruiny zamku w Rabsztynie

Zdjęcie nr 14, 15. Ruiny zamku w Rabsztynie (Archiwum własne UMIG Olkusz)

Ruiny gotyckiego zamku na wapiennej skale, datowane są na ok. poł. XIV w. Pierwszym znanym jego posiadaczem był Spytko z Melsztyna. W XV w. przechodzi w ręce Toporczyków/Tęczyńskich i stał się siedzibą starosty. W XVI w. kolejnymi posiadaczami zamku stali się Bonerowie, którzy rozbudowali zamek. Na pocz. XVII w. przez Marszałka Wielkiego Koronnego – Zygmunta Myszkowskiego ponownie przebudowany o część rezydencjonalną, tzw. zamek dolny. W 1657 r. został zajęty przez Szwedów i spalony, zamek górny popada w ruinę, dolny zostaje opustoszony na pocz. XIX w.

Pierwotnie zamek górny zbudowany był na nieregularnym planie, z cylindryczną wieżą w części zach., która runęła w 2 poł. XIX w. Od płd., poniżej skały, znajdował się dziedziniec otoczony murem. Zamek dolny był trzyskrzydłowy, dwukondygnacyjny z dziedzińcem wewnętrznym, otwartym w kierunku dziedzińca zamku górnego z wjazdem od strony płn. Obecnie zachowały się fragmenty murów zamku górnego oraz ściany trzech skrzydeł zamku dolnego z bramą.

Późniejsze opisy z końca XVII i XVIII w. wymieniają zamek spustoszały, mający wysoką wieżę o 4 pokojach, w połowie z piaskowca a w połowie murowaną z cegły, studnię wykutą w skale i trzykondygnacyjną część rezydencjonalną mieszczącą ok. czterdziestu pokoi.

W XIX w. zamek stanowił źródło budulca innych obiektów w sąsiedztwie i w okolicy. Na potrzeby powstania listopadowego, na bazie gruzów zamkowych uruchomiono lokalną wytwórnię prochu. Na pocz. XX w. poszukiwacze skarbów, wysadzili wieżę górnego zamku. Dziś z zamku górnego i dolnego pozostały tylko znikome fragmenty murów. Zachowały się natomiast znaczne partie bramy wjazdowej i murów zewnętrznych wsch. XVII w. rezydencji. Po płn. stronie zamku znajduje się dobrze zachowana fosa ziemna, ze śladami mostu na murowanych przyczółkach.

Zintensyfikowane prace w obrębie zamku w Rabsztynie z udziałem m.in. dotacji MKiDN trwają od 2010 r. Odkrycie w ubiegłych latach relikwów zabudowy zamku górnego i średniego wraz z pozyskaną w trakcie badań archeologicznych kamieniarką o wysokich walorach artystycznych, potwierdziło ogromną wartość historyczną i naukową obiektu. Podejmowane działania konserwatorskie i zabezpieczające zmierzają do udostępnienia i ekspozycji odkrytych relikwów. Obecnie zamek w możliwym zakresie udostępniony jest zwiedzającym (węzeł bramny, dziedziniec, zamek średni i część zamku górnego). Natomiast docelowo w pomieszczeniach zamku górnego oraz średniego powstaną ekspozycje muzealne, których zasadniczym atutem będą zachowane in situ relikwty zabudowy oraz pozyskane zabytki. W północnym narożniku części pałacowej zamku, po wykonaniu zabezpieczeń, powstał w przyziemiu pawilon obsługi turystycznej. Pozostała część pałacu oraz dziedzińce przystosowane zostały dla zwiedzających przyjmując funkcję turystyczno- kulturalną (scena, tarasy widokowy, ze szczególnym uwzględnieniem ekspozycji i uczytelniania oryginalnej zabudowy).

W latach 2017-2019 wykonano stabilizację i zespolenie ostańca skalnego pod zamkiem górnym, nadbudowano wieżę zamku górnego, zabezpieczono fragment północnego muru obwodowego zamku od ostańca skalnego do węzła bramnego. Ponadto wykonano instalację elektryczną i słaboprądową w obrębie zamku górnego i średniego. Natomiast w obrębie wzgórze zamkowego przebudowany został most nad fosą, wykonano plac zabaw wraz z małą architekturą i leżakami plenerowymi. Prace te zostały zrealizowane z udziałem środków europejskich z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020, w ramach działania „Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich” dla operacji typu „Ochrona zabytków i budownictwa tradycyjnego”.

W 2019 r. wykonano prace związane z realizacją zadania „Zagospodarowanie ruin zamku w Rabsztynie w Gminie Olkusz – stworzenie nowego produktu turystycznego” z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014-2020 Oś 6 Dziedzictwo regionalne, Działanie 6.3 Rozwój wewnętrznych potencjałów regionu Poddziałanie 6.3.1. Rozwój lokalnych zasobów subregionów – spr. z europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. W ramach projektu wykonano pawilon jednokondygnacyjny, w którym zrobiono kawiarnię, sanitariaty, punkt obsługi ruchu turystycznego, strefę rekreacyjną z tarasem widokowym i sceną. Wykonano trawiaste tarasy schody i chodniki pozwalające na skomunikowanie ze sobą wszystkich części zamku. Ponadto mury pałacu i zamku dolnego zostały poddane pracom konserwatorskim i zabezpieczającym.

W 2021 r. Projekt „Trwała ruina zamku w Rabsztynie” uzyskał nagrodę specjalną w konkursie „Zabytek Zadbane”, w kategorii „właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem”.

• Grodzisko i ruiny kościoła św. Jana – stanowisko archeologiczne nr 1, w Olkuszu

Przy zach. granicy miasta, ok. 3 km za zach. od centrum miasta znajduje się grodzisko i ruiny kościoła św. Jana. Najstarsza wzmianka pochodzi z 1489 r., jednak prawdopodobnie kościół został zbudowany w XIV w. Według historycznych źródeł, w poł. XVIII w. kościół był zniszczony i opuszczony. Do naszych czasów zachowały się jedynie mury świątyni. W 1937 r. na murze dawnego prezbiterium ustawiono monument z krzyżem i tablicą przypominającą historię tej świątyni. Ruiny kościoła znajdują się w miejscu, gdzie od XIII w. istniał niewielki gród i prawdopodobnie wcześniejszy, drewniany kościół. Gród został zniszczony i opuszczony na przełomie XIII i XIV w. O znaczeniu grodziska świadczy głęboka, kuta w skale fosa. Głównym jego elementem jest dziś wykuty w skale odcinek dobrze zachowanej fosy na płd. stoku zbocza opadającego w kierunku nieistniejącej już rzeczki „Bródek”, nad którą położona była prastara osada górnicza. Wewnątrz grodziska, na małym placu znajdują się ruiny budowli zwane kościołem św. Jana Chrzciciela. Na pocz. XX w. mury miały jeszcze ok. 2 m wysokości. W okresie międzywojennym miejscowa ludność odnajdowała drewniane, niezidentyfikowane znaleziska, pod przesuwającymi się wydłami piasku w dolinie rzeczki.

Warto wspomnieć także o zabytkach rozebranych i zaginionych:

- klasztor augustianów wraz z kościołem przyklasztornym Najświętszej Marii Panny (zachowane relikty w ul. Augustiańskiej);
- kościół szpitalny św. Ducha (pod parkiem pozostały części murów i krypt, park ul. Mickiewicza);
- kościół św. Krzyża (usytuowany przy ul. K. K. Wielkiego rozebrany w początkach XIX w.) – przez pewien czas zbór kalwiński;
- kościółek św. Urszuli i 11 Tysięcy Dziewic (przy drodze do Klucz);
- kościół Matki Bożej Anielskiej;
- kościół św. Elżbiety (okolice ul. Gęsiej);
- kościół św. Stanisława (przy skrzyżowaniu drogi na Chrzanów, stoi tam obecnie kapliczka);
- kościół św. Jana Chrzciciela (Stary Olkusz);
- bóżnica żydowska (ul. Górnicza);
- mennica królewska oraz dom żupnika Decjusza (Kwartal Królewski);
- mury miejskie, brama Krakowska, brama Sławkowska i ok. 14 baszt;
- wieża ciśnień (Rynek).

5.4.9. Zabytki archeologiczne

Od końca lat 70. XX w. wdrażany jest program tzw. AZP (Archeologiczne Zdjęcie Polski) – podział terenu całej Polski na pola, na których prowadzi się badania powierzchniowe. Ma na celu lokalizację stanowisk archeologicznych. Wszystkie zlokalizowane stanowiska powinny być ujęte w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego i uwzględnione w gminnych ewidencjach zabytków. Baza danych AZP jest bazą otwartą. Dołączane są do niej ciągle nowe informacje pochodzące z kolejnych badań i weryfikacji badań wcześniejszych.

Wśród zabytków archeologicznych wyróżnić można dwa typy: ruchome i nieruchome. Zabytki ruchome to wszelkiego rodzaju przedmioty związane z działalnością człowieka w przeszłości, zarówno wytwory pracy ludzkiej, takie jak naczynia, narzędzia, ozdoby, broń itp., jak i tzw. ekofakty – występujące na stanowisku pozostałości organiczne i nieorganiczne pochodzące ze środowiska naturalnego.

Z punktu widzenia ochrony dziedzictwa kulturowego szczególny problem stwarzają nieruchome zabytki archeologiczne, czyli materialne pozostałości dawnego środowiska osadniczego. Ze względu na pełnione dawniej funkcje wyróżniamy: grodziska – pozostałości grodów, cmentarzyska, pozostałości osad wiejskich, miast itd. Można je podzielić na zabytki niewidoczne w krajobrazie i widoczne – zabytki o własnej formie krajobrazowej: głównie są to pozostałości dawnych konstrukcji o różnorodnym przeznaczeniu, takich jak wały kamienne, ziemne, drewniano-ziemne, pozostałości infrastruktury osadniczej, mostów, dróg, grobli, a także ślady związane z kulturą symboliczną w postaci pozostałości miejsc kultu, cmentarzy (nasypy kurhanów), itp. Stanowią one około 10% znanych stanowisk archeologicznych.

Stanowiska archeologiczne podlegają stałym zagrożeniom z powodu intensyfikacji działalności przemysłowej i rolniczej. Największym zagrożeniem są inwestycje budowlane czy nielegalne eksploracje dokonywane przez poszukiwaczy, niszczące przede wszystkim cmentarzyska oraz pozostałości po I czy II wojnie światowej.

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach okolic Miasta i Gminy Olkusz. Obszar Miasta i Gminy Olkusz został rozpoznany stosowaną obecnie metodą powszechnej inwentaryzacji zabytków archeologicznych Polski pod nazwą Archeologiczne Zdjęcie Polski. Stanowiska zewidencjonowano w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski: 97-52, 97-53, 97-54, 98-52, 98-53, 98-54, 99-52, 99-53. Na terenie miasta i gminy Olkusz znajduje się 163 zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych, ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków archeologicznych (Załącznik nr 2).

W przypadku stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków istnieje zakaz prowadzenia wszelkich prac ziemnych naruszających strukturę gruntu, a prace porządkowe prowadzone w jego obrębie wymagają uzgodnienia z właściwym miejscowo konserwatorem zabytków.

Dla ochrony stanowisk archeologicznych oraz nawarstwień kulturowych zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych oraz w obrębie zabytków architektury, cmentarzy i zabytkowej zieleni w zależności od opinii właściwej służby ochrony zabytków, zgodnie z przepisami odrębnymi, mogą być wymagane:

- badania archeologiczne podczas prac ziemnych przy realizacji inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu,
- pozwolenie konserwatora zabytków na prowadzenie badań archeologicznych przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę.

W przypadku zadań inwestycyjnych związanych z pracami ziemnymi (w tym m.in. drogi, kopalnie, odkrywki, eksploatacja złóż, inwestycje kubaturowe) w zależności od opinii właściwej służby ochrony zabytków, zgodnie z przepisami odrębnymi mogą być wymagane:

- na etapie przygotowania projektu archeologiczne badania rozpoznawczo-powierzchniowe,

- określające ilość stanowisk archeologicznych kolidujących z inwestycją oraz rodzaje form ich ochrony,
- na etapie wyprzedzającym realizację inwestycji, ratownicze badania wykopaliskowe na wytypowanych stanowiskach archeologicznych,
- pozwolenia konserwatora zabytków na wszelkie rodzaje badań archeologicznych.

Ochrona stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych przy inwestycjach związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, powinna mieć swoje odbicie w ujmowaniu zagadnień związanych z ochroną zabytków w planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowaniu zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo konserwatora zabytków.

Ochrona właściwa zabytkom archeologicznym powinna być przypisana również do zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych historycznych miast i wsi, nawet jeśli nie zostały one osobno ujęte w ewidencji zabytków archeologicznych. Obszary te z natury rzeczy spełniają kryterium zabytku archeologicznego przewidzianego w art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. a ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj. pozostałości terenowej historycznego osadnictwa. W tym przypadku z reguły dopuszczone może być zagospodarowanie wynikające z potrzeb zabudowy; obszar ciągłego osadnictwa historycznego podlega bowiem nieustannemu rozwojowi aż do czasów współczesnych i bezzasadne jest hamowanie tego procesu. Natomiast ze względu na zagrożenie dla substancji nawarstwień kulturowych, jakie niesie ze sobą naruszanie struktury gruntu, wszelkie zamierzenia budowlane na obszarze historycznego miasta powinny być objęte obowiązkiem przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych. Realizacja wszelkich inwestycji na obszarach zidentyfikowanych stanowisk archeologicznych wymaga pozwolenia organu ochrony zabytków oraz zapewnienia badań archeologicznych, w zakresie wyznaczonym przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w – art. 31 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Prowadzenie poszukiwań zabytków bez pozwolenia jest przestępstwem ściganym z urzędu – art. 36 ust. 1 pkt. 12 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.. Znalazcy przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest zabytkiem, jest obowiązany wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot; zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia; niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

Dla wszystkich stanowisk archeologicznych przeznaczonych do trwałego zachowania sugerowanym docelowym przeznaczeniem terenu jest utworzenie obszaru zieleni urządzonej, zwłaszcza niskiej (głównie dla stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej), ewentualnie użytku zielonego (dla stanowisk archeologicznych płaskich). Rozrost systemu korzennego dużych drzew uszkadza bowiem nawarstwienia kulturowe oraz obiekty i ruchome zabytki archeologiczne. W przypadku stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenach leśnych należy sformułować zasady prowadzenia gospodarki leśnej uwzględniające potrzebę ochrony zabytku.

W przypadku, gdy obszar stanowiska archeologicznego o własnej formie terenowej lub wpisanego do rejestru zabytków objęty został miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego dopuszczającym zainwestowanie lub zagospodarowanie, należy dążyć do zmiany tego planu, aby wyeliminować lub zminimalizować zagrożenie dla zabytku. Szczególny priorytet należy przyznać stanowiskom archeologicznym o własnej formie terenowej, z obszarów których należy usuwać wszelkie funkcje stwarzające zagrożenie dla substancji zabytku.

W przypadku kolizji z wszystkimi stanowiskami archeologicznymi należy wprowadzić zapisy umożliwiające przeprowadzenie niezbędnych badań archeologicznych zagrożonych zniszczeniem, na które należy uzyskać pozwolenie od wojewódzkiego konserwatora zabytków.

5.5. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez wspólnotę, grupę lub jednostki. Jest to rodzaj dziedzictwa, które jest przekazywane z pokolenia na pokolenie i odtwarzane przez wspólnoty w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne obejmuje: tradycje i przekazy ustne, w tym język, jako narzędzie przekazu, spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, także umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Obowiązkiem władz samorządowych jest podjęcie działań mających na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, wzmacnianie i przekazywanie, w szczególności przez edukację formalną i nieformalną, jak również rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa. Niestety dziedzictwo niematerialne stosunkowo od niedawna podlega ochronie prawnej, stąd z reguły, w większości regionów nie prowadzono nad nim szczegółowych badań.

Na krajobraz kulturowy składają się także wartości niematerialne, stanowiące trwałe dziedzictwo kulturowe regionu, które powinno być kultywowane i zachowane dla następnych pokoleń. Działalność w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz kształtowania współczesnego środowiska kulturowego na terenie Miasta i Gminy Olkusz prowadzą:

– **Muzeum Regionalne PTTK, ul. Rynek 20 w Olkuszu** – zostało założone w 1911 r. W zbiorach muzeum znajduje się miecz z przełomu XIII i XIV w. zwany „katowskim”, średniowieczne rzeźby, groty strzał z XV w. i drewniane rury wodociągowe z XVI-XVII w., a także bogata kolekcja archeologiczna i górnictwa kruszcowego. W muzeum zgromadzono także dokumenty, mapy, monety, fotografie, liczne judaica oraz zbiory malarstwa.

– **Miejski Ośrodek Kultury (MOK), ul. Francesco Nullo 29 w Olkuszu** – jest instytucją kultury, w skład którego wchodzi: Miejski Dom Kultury, Centrum Kultury, Wiejskie Domy Kultury i świetlice wiejskie, Ruiny Zamku w Rabsztynie. Podstawowym celem statutowym MOK jest rozwijanie i pielęgnowanie amatorskiego ruchu artystycznego dzieci, młodzieży i dorosłych. MOK organizatorem lub współorganizatorem min.: takich konkursów jak: eliminacje miejsko-gminne i powiatowe Konkursów Recytatorskich, Powiatowego Festiwalu Kultury, EKO-Plast, Przeglądu Zespołów Rockowych, konkursu Kolęd i Pastoralek. Ponadto Miejski Dom Kultury jest miejscem spotkań różnorodnych organizacji i stowarzyszeń (np. pszczelarzy, gołębiarzy, Stowarzyszenia Miasta Partnerskie, Stowarzyszenia na Rzecz Historycznych Organów Hansa Hummla, UKS Czarny Koń) oraz współorganizatorem Dni Olkusza i Dożynek Gminnych.

– **Muzeum Afrykanistyczne im. dr Bogdana Szczygła i Bożeny Szczygieł – Gruszyńskiej oraz Kolekcja Sztuki i Malarstwa Czarnej Afryki im. prof. dr hab. Anny i pilota Leona Kubarskich, ul. Szpitalna 32 w Olkuszu** – to jedno z największych w Polsce muzeów prezentujących sztukę i kulturę Czarnego Lądu. Można tu oglądać sprzęty codziennego użytku, stroje, maski rytualne, instrumenty muzyczne, amulety, rzeźby i biżuterię oraz broń z różnych regionów Afryki. Muzeum ma w swoich zbiorach bogatą kolekcję malarstwa Czarnej Afryki (ofiarowana przez Annę i Leona Kubarskich), w większości są to obrazy namalowane w latach 60. i 70. XX w. przez kongijskich artystów.

– **Muzeum twórczości Władysława Wołkowskiego (1902-1986), ul. Szpitalna 32 w Olkuszu** – Władysław Wołkowski nazywany był „Michałem Aniołem wikliny”. Wykonane przez niego wiklinowe krzesła, czy stoły do dziś zaskakują oryginalnością rozwiązań. Szczególny charakter mają „strojeńce polskie”, czyli duże, barwne makaty i kilimy. Wykonywane z wikliny, sznurka, trzciny i piór dzieła Wołkowskiego są świadectwem niepospolitego talentu artysty. Olkuska kolekcja stanowi największy w Polsce zbiór jego prac.

– **Podziemny Olkusz, ul. Rynek 4** – to jedna z najnowszych atrakcji miasta. Ekspozycja podzielona została na dwie części. Pierwsza ekspozycja znajduje się w piwnicach Ratusza z XIV w. znajdującego się w centralnej części Rynku. Odkryte piwnice zostały przystosowane do zwiedzania. Wystawa znajdująca się pod Rynkiem w ciekawy i niezwykle interesujący sposób przedstawia historię Olkusza, ze względu na sięgające średniowiecza wydobywanie srebra i ołowiu nazywanego Srebrnym Miastem. Multimedialna trasa muzeum w przystępny sposób przedstawia burzliwe dzieje miasta, prezentuje mapy, ryciny i stare dokumenty oraz m.in. makietę miasta z czasów jego największej świetności przypadającej na XVI w.

Druga podziemna ekspozycja została przygotowana w piwnicach dawnego Kwartалу Królewskiego, gdzie kiedyś znajdowała się siedziba władz górniczych. Wystawa w tej części została poświęcona górnictwu i hutniczemu tradycjom Olkusza w tym mennicy, która działała w tym miejscu na przełomie XVI i XVII w. Atrakcją trasy muzealnej jest przestrzenna makietę obrazująca rozwój kopalni.

Ekspozycję uzupełniają maszyny używane w kopalniach, a także wielobarwne rudy ołowiu i srebra.

W budynku dawnego starostwa mieści się **Punkt Informacji Turystycznej**. W Punkcie turysta ma możliwość zapoznania się z różnorodną ofertą wydawnictw o lokalnych i regionalnych atrakcjach. Każdy zainteresowany zwiedzający może otrzymać mapy, w tym rowerowe, przewodniki, katalogi i historyczne opracowania. Część z nich jest nieodpłatna. Ponadto Punkt Informacji Turystycznej prowadzi aktywnie profil w mediach społecznościowych. Na bieżąco opisywane są aktualne wydarzenia o przeróżnej tematyce i charakterze, od kulturalnych, muzycznych, teatralnych i historycznych, po sportowe i różne akcje społeczne organizowane w Olkuszu i okolicach. Punkt od 56 lat organizuje cykliczną akcję Olkuskie Spacer Historyczne.

– **Kolekcja minerałów ziemi olkuskiej i skamieniałości Jury Krakowsko-Częstochowskiej, ul. Szpitalna 32 w Olkuszu** – na bogate i unikatowe zbiory składa się kilka tysięcy eksponatów przekazanych przez prywatnych kolekcjonerów. Można tu oglądać przeszło 30 rodzajów minerałów, w tym pochodzące z olkuskich kopalń okazy rud cynku i ołowiu. Widowiskowa jest ekspozycja skamieniałych organizmów sprzed milionów lat. Największy z prezentowanych amonitów ma około pół metra średnicy.

– **Muzeum Pożarnictwa Ziemi Olkuskiej, ul. Floriańska 8 w Olkuszu** – założone w 1978 r. przez Stefana Ząbczyńskiego (1912-2002), długoletniego prezesa olkuskiej OSP. Zgromadzono tu bogate zbiory sprzętu strażackiego, samochodów, konnych sikawek, hełmów, pasów, toporów i mundurów strażackich z XIX i XX w. Ciekawostką jest dzwon alarmowy z XVII w. Prezentowane są także dokumenty, fotografie, sztandary, mundury, medale i odznaczenia, a także zdjęcia i osobiste pamiątki.

– **Galeria Sztuki Współczesnej Biuro Wystaw Artystycznych, ul. Szpitalna 34 w Olkuszu** – działa od 2001 r. W zbiorach zgromadzono liczącą około 600 prac stałą ekspozycję polskiej sztuki współczesnej, głównie malarstwa, grafiki, rzeźby, ceramiki i fotografii. Uzupełnia ona cykliczne wystawy, na których prezentowany jest dorobek czołowych artystów polskich i zagranicznych. Organizowane są tu także koncerty, konkursy, spotkania z twórcami oraz plenery.

– **Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna w Olkuszu, ul. F. Nullo 29b w Olkuszu.** Od 2009 r. biblioteka wydaje półrocznik „Ilcusiana” poświęcony historii i zabytkom Olkusza i regionu. W Bibliotece odbywają się cykliczne spotkania Klubu Miłośników Historii Olkusza współorganizowane przez olkuskie koło Polskiego Towarzystwa Historycznego.

W sferze kultury i zabytków aktywnie działają także stowarzyszenia:

– **Stowarzyszenie Zamek Rabsztyn** – celem stowarzyszenia jest inicjowanie i nadzorowanie prac porządkowo -remontowych na terenie zamku, organizowanie imprez kulturalnych na zamku, Turniejów Rycerskich, organizowanie konferencji naukowych poświęconych historii Zamku Rabsztyn, prowadzenie działalności informacyjnej i wydawniczej związanej z funkcjonowaniem Stowarzyszenia oraz historią zamku oraz współpraca z podobnymi stowarzyszeniami działającymi na terenie kraju, jak i zagranicą.

– **Stowarzyszenie na Rzecz Historycznych Organów Hansa Hummla w Olkuszu** – celem stowarzyszenia jest szeroko rozumiana opieka nad zabytkowymi organami znajdującymi się w Bazylice Mniejszej pod wezwaniem św. Andrzeja Apostoła w Olkuszu, będącymi własnością parafii rzymsko-katolickiej w Olkuszu, a w szczególności doprowadzenie instrumentu do stanu pierwotnej świetności oraz dalsze dbanie o należyty stan instrumentu. Cele te są realizowane poprzez pozyskiwanie i gromadzenie środków finansowych potrzebnych do przeprowadzenia wszelkich koniecznych ekspertyz oraz renowacji instrumentu. Ponadto Stowarzyszenie prowadzi (przed renowacją organów) jak również po renowacji z parafią działalność koncertową - organizacja festiwali organowych, podejmuje inicjatyw badań naukowych w ramach programów badawczych ze środków Unii Europejskiej, Ministerstwa Kultury i innych sponsorów.

– **Stowarzyszenie na rzecz Oświaty, Kultury, Pomocy Społecznej „Wszyscy dla wszystkich”** – jednym z głównych celów jest rozwój kultury poprzez promocję szkolnych teatrów, twórczości literackiej, plastycznej i tanecznej, realizację wielu projektów promujących kulturę w środowisku, ochrona dóbr kultury i tradycji oraz podtrzymywanie tradycji narodowej, pielęgnowanie polskości oraz rozwój świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej. Organizacja m.in. wernisaży wystaw, np. „Dzieło Hansa Hummla w poezji i plastyce”, wieczorów autorskich, koncertów promowanie dziedzictwa przyrodniczego powiatu olkuskiego.

Na terenie miasta i gminy organizowane są liczne wydarzenia o charakterze kulturalnym i rozrywkowym. Najważniejsze z nich m.in. to:

- Dni Olkusza,
- Dożynki Gminne,
- Olkuska Nagroda Artystyczna, Cordis Nobilis,
- Noc z Duchami,
- Noc poetów,
- Letni Festiwal Organowy,
- Kabaretowe Pożegnanie Lata na olkuskim rynku,
- Olkuski Bieg Uliczny Srebrna Dziesiątka,
- Turniej Rycerski,
- Noc muzeów,
- Międzynarodowe Dni Muzyki Organowej i Kameralnej,
- Srebrne Miasto Olkusz;
- Juromania,
- Olkuska Noc Teatru,
- wystawa „Fotograficy Olkusczy”,
- Zaduszki Jazzowe,
- Olkuskie Spacerzy Historyczne.

• TURYSTYKA

Na atrakcyjność turystyczną Miasta i Gminy Olkusz mają wpływ takie czynniki jak: zabytki, dobrze rozwinięta infrastruktura okołoturystyczna i baza noclegowa oraz atrakcyjne położenie. Jednym z elementów turystyki na terenie miasta i gminy są ważne, w tym o zasięgu europejskim, szlaki kulturowe/turystyczne zlokalizowane na terenie miasta.

Przez gminę przebiegają i są oznakowane szlaki turystyczne – szlaki piesze, rowerowe i konne: „Szlak Orlich Gniazd”, „Szlak Pustynny południowy”, łącznikowy zielony szlak przez Rezerwat Pazurek, „Szlak Powstańców 1863 roku”, Srebrny Szlak Gwarków Olkuskich, „Szlak św. Jakuba (via reggia)”, „Szlak Gwarków” żółty przebiega przez Śląsk, tzw. szlaki kulturowe Szlak Frontu Wschodniego I wojny światowej oraz Szlak Powstania Styczniowego, „Szlak Partyzantów Ziemi Olkuskiej” przebiega przez gm. Klucze, Wolbrom, „Transjurański Szlak Konny PTTK”, „Szlak Warowni Jurajskich” przebiega przez Wolbrom, Trzyciąż, szlak zielony z Olkusza do Raławic (przez Płoki) oraz osiem szlaków rowerowych: cztery główne (szlak Okrężny, Wschodni, Kordonów, Granicznych, Januszkowej Góry) i cztery łącznikowych o łącznej długości ponad 100 km. Szlaki przebiegają po najbardziej atrakcyjnych turystycznie rejonach miasta i gminy Olkusz i łączy się ze szlakami sąsiednich gmin. Wszystkie szlaki związane są z centralnym położeniem miasta w ciągnącym się od Krakowa przez Olkusz po Wieluń Zespole Jurajskich Parków Krajobrazowych, ekologiczno-kulturowym systemie przyrodniczych obszarów chronionych.

Gmina zlokalizowana jest pomiędzy Katowicami – głównym ośrodkiem Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego, odległym o około 50 km a Krakowem – oddalonym o około 40 km.

Olkusz jest średniowiecznym miastem górniczym. Stopień przekształcenia naturalnego krajobrazu i środowiska w mieście jest widoczny. Górnicza działalność spowodowała znaczne przekształcenia rzeźby. Wydobywanie rud prowadzone było płytko pod powierzchnią terenu. Na terenie Starego Olkusza natknąć się można na pozostałości kopalni Feliks oraz Józef, którą zbudowano na pocz. XIX w., a czynna była jeszcze przed II wojną światową – hałdy, ślady po szybikach i płuczkach, które istniały tu do końca XIX w. W latach 60. rozpoczęto budowę kopalni „Olkusz”, później „Pomorzan” oraz osiedli mieszkaniowych przeznaczonych dla pracowników śląskich zakładów przemysłowych. Rozbudowano fabrykę naczyń oraz postawiono ogromne hale wytwórni wentylatorów. Rozwój przemysłu niekorzystnie odbił się na środowisku naturalnym. Dziś w rejonie miasta częstym zjawiskiem są poważne szkody górnicze, zaburzona została również równowaga hydrologiczna rzek. W strukturze użytkowania gruntów dużą część zajmują tereny pogórnice.

Olkusz jest członkiem Małopolskiej Organizacji Turystycznej oraz Związku Gmin Jurajskich.

5.6. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze Miasta i Gminy Olkusz nie występują pomniki historii i parki kulturowe, nie wpisano obiektów na Listę Skarbów Dziedzictwa, natomiast występują pozostałe formy ochrony zabytków.

5.6.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie Miasta i Gminy Olkusz znajduje się 16 zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Tabela nr 1), w tym 2 stanowiska archeologiczne. Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie gminy. Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie gminy. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim – rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Miasta i Gminy Olkusz

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	ADRES	OBIEKT/ZESPÓŁ OBIEKTÓW	NR REJESTRU ZABYTEKÓW	DATA WPISU
1	Gorenice	dz. nr 806	kościół parafialny pw. św. Mikołaja, dzwonnica, otoczenie, drzewostan	A-336 A-831/M	06.12.1971 r.
2	Olkusz		założenie urbanistyczne	681 A-951/M	10.01.1960 r.
3	Olkusz	ul. Bożnicza, Górnica, dz. nr 1701	relikty zabudowy z XIV w. i XVI w.	A-1283/M	09.11.2011 r.
4	Olkusz	dz. nr 1486	XIV i XV - wieczne relikty budynku ratusza, usytuowane w obrębie płyty rynku	A-1284/M	22.11.2011 r.
5	Olkusz	dz. nr 2227/1, 1584	relikty średniowiecznej zabudowy miejskiej	A-1507/92 A-1286/M	17.11.1992 r.
6	Olkusz	ul. Szpitalna 1	kościół parafialny pw. św. Andrzeja Apostoła z wyposażeniem, dzwonnica, kaplica pw. św. Jana, otoczenie w granicach cmentarza przykościelnego	748 A-950/M	30.10.1959 r.
7	Olkusz	przy ul. Szpitalnej 5 i ul. Żuradzkiej	XIV-wieczne relikty półbaszty i muru obronnego	A-1447M	19.02.2016 r.

		3a, dz. nr ew. 2225 i 2224/1			
8	Olkusz	ul. Rynek 4	budynek mieszkalny	A-1299/83 A-944/M	05.07.1983 r., 12.02.2013 r.
9	Olkusz	ul. Rynek 20	budynek mieszkalny	685 A-945/M	20.02.1960 r.
10	Olkusz	ul. Rynek 25	budynek mieszkalny	684 A-946/M	20.02.1960 r.
11	Olkusz	ul. Rynek 26	budynek mieszkalny	686 A-947/M	20.02.1960 r.
12	Olkusz	ul. Rynek 29	budynek mieszkalny	683 A-948/M	20.02.1960 r.
13	Olkusz	ul. Rynek 30	budynek mieszkalny	A-1573/94 A-949/M	20.02.1960 r.
14	Rabsztyn	dz. nr 154/15	ruiny zamku, wzgórze	A-1292/82 A-993/M	02.11.1982 r.
STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE					
15	Olkusz		stanowisko archeologiczne nr 1, grodzisko wczesnośredniowieczne	1255/81	08.10.1981 r.
16	Witeradów		stanowisko archeologiczne nr 7, osada kultury przeworskiej	A/1517/93	26.02.1993 r.

5.6.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zabytki ruchome to przede wszystkim obiekty wchodzące w skład wyposażenia kościołów i kaplic. Zasoby sztuki sakralnej obejmują wszystkie kategorie zabytków: malarstwo, rzeźbę oraz rzemiosło artystyczne z całym jego zróżnicowaniem (złotnictwo, sprzęty stolarskie, tkaniny, szkło, witrażownictwo, ludwisarstwo). Zabytki ruchome to również elementy wystroju budowli, posiadające cechy indywidualnych wytworów artystycznych lub rzemieślniczych. Należą do nich m.in.: rzeźby, płaskorzeźby, polichromie naścienne lub stropowe, mozaiki, sztukaterie i różnego rodzaju detale architektoniczne. Za zabytki ruchome uznaje się także obiekty małej architektury, wykazujące wysoki poziom warsztatu artystycznego lub rzemieślniczego, dokumentujące historyczne trendy, np.: rzeźby ogrodowe, pomniki, obeliski, słupy, krzyże i kapliczki przydrożne, nagrobki.

Na terenie Miasta i Gminy Olkusz znajdują się zabytki ruchome. Część z nich została objęta ochroną prawną przez wpisanie do rejestru zabytków województwa małopolskiego (Tabela nr 2). Głównie stanowią one wyposażenie obiektów sakralnych. Ze względów bezpieczeństwa nie publikuje się szczegółowych danych dotyczących tych obiektów. Informacje można uzyskać w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Krakowie.

Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków ruchomych w Mieście i Gminie Olkusz

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	ADRES	OBIEKT/ZESPÓŁ OBIEKTÓW	NR REJESTRU ZABYTEKÓW	DATA WPISU
1	Gorenice	dz. nr 806	16 elementów wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Mikołaja	KR.281/71	06.12.1971 r.
2	Olkusz		obraz „Pejzaż z krowami” Marcello Baciarellego	UR.147/70	29.06.1970 r.
3	Olkusz	Muzeum Miejskie Ochotniczej Straży Pożarnej, ul. Floriańska 8	sztandar ochotniczej straży ogniowej miasta Olkusza z XIX w.	599/87	04.06.1989 r.
4	Olkusz	ul. Szpitalna 1	ograny w kościele parafialnym pw. św. Andrzeja Apostoła	L.KL.V-114/8/59	30.10.1959 r.
5	Osiek	przy kościele	figura kamienna w kształcie kolumny z latarnią z 1682 r.	KR.95/69	28.05.1969 r.

5.6.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków – miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w MPZP dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu MPZP. W planach w szczególności:

- 1) uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
- 4) uwzględnia się ochronę:
 - zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
 - innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
 - parków kulturowych;
- 5) uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
- 6) w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Zgodnie z powyższym MPZP Miasta i Gminy Olkusz jako akty prawa miejscowego stanowią podstawę planowania przestrzennego. Mają one wiążące i nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. Ustalenia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu w MPZP powinny sprzyjać ochronie otoczenia zabytków przed zbyt intensywną działalnością gospodarczą oraz umożliwić uniknięcie inwestycji, które mogłyby zubożyć krajobraz kulturowy. W MPZP znalazły się zapisy dotyczące: ustaleń w zakresie ochrony dóbr kultury, w celu ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków czy gminnej ewidencji zabytków, w celu zachowania wyjątkowych wartości kulturowych założenia miejskiego, w celu ochrony krajobrazu wsi, czy w celu ochrony wartości naukowych i poznawczych zabytków archeologicznych.

Tabela nr 3. Spis obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Olkusz

LP.	NR UCHWAŁY	DATA UCHWALENIA	UCHWAŁA W SPRAWIE
1	Uchwała Nr XIII/134/99	25.06.1999 r.	Zmiana miejscowego szczegółowego planu zagospodarowania przestrzennego zespołu osiedli Olkusz-Północ
2	Uchwała Nr V/610/2002	28.02.2002 r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów osadniczych w Zedermanie i Kogutku
3	Uchwała Nr XIII/131/ 2003	25.06.2003 r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wschodniej części dzielnicy północnej Olkusza
4	Uchwała Nr XIV/142/2003	20.08.2003 r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Żurada - Wierzbie
5	Uchwała Nr XXIX/315/2004	08.09.2004 r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego „Olkusz-Pomorzany”
6	Uchwała Nr XXX/336/2004	29.09.2004 r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego zachodniej części dzielnicy północnej i zachodniej dzielnicy przemysłowej Olkusza
7	Uchwała Nr XXXV/410/2005	09.02.2005 r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Pazurek – Rabsztyn -Bogucin Mały - Podgrabie
8	Uchwała Nr XLV/583/2005	28.12.2005 r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla obszaru Al. Tysiąclecia - ul. Osiecka
9	Uchwała Nr LI/669/2006	5.07.2006 r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Olkusz Czarna Góra – Zagaje
10	Uchwała Nr LI/670/2006	5.07.2006 r.	Zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów osadniczych w Zedermanie i Kogutku
11	Uchwała Nr LI/675/2006	5.07.2006 r.	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego zachodniej części dzielnicy północnej i zachodniej dzielnicy przemysłowej
12	Uchwała Nr III/16/2006	18.12.2006 r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla północnej części Osieka i Sieniczna
13	Uchwała Nr XXXVIII/422/2009	27.10.2009 r.	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów osadniczych w Zedermanie i Kogutku
14	Uchwała Nr XLVII/516/2010	25.05.2010 r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Osiedli Południowych Olkusza
14A	Uchwała Nr III/12/2010	21.12.2010 r.	Zmiany w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego Osiedli Południowych Olkusza
15	Uchwała Nr XLIX/527/2010	15.06.2010 r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Żurada
15A	Uchwała Nr LIII/596/2010	09.11.2010 r.	Zmiana w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego Żurada
16	Uchwała Nr L/551/2010	31.08.2010 r.	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru po wschodniej stronie ul. Biema /aktualnie ul. Księdza Kanonika Stanisława Gajewskiego/ w Olkuszu
17	Uchwała Nr LII/569/2010	12.10.2010 r.	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Olkusz - Czarna Góra – Zagaje

17A	Uchwała Nr XXVI/367/2013	02.07.2013 r.	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Olkusz – Czarna Góra – Zagaje (Gw)
18	Uchwała Nr VII/73/2011	15.03.2011 r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Gorenice-Zawada
19	Uchwała Nr VII/75/2011	15.03.2011 r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego fragmentu sołectwa Niesułowice
19A	Uchwała Nr XXVI/368/2013	02.07.2013 r.	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego fragmentu sołectwa Niesułowice (Gw)
20	Uchwała Nr IX/104/2011	14.06.2011 r.	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „Zachodniej Części Dzielnicy Północnej i Zachodniej Dzielnicy Przemysłowej Olkusza”
20A	Uchwała Nr XXVI/369/2013	02.07.2013 r.	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego zachodniej części dzielnicy północnej i zachodniej dzielnicy przemysłowej Olkusza (Gw)
21	Uchwała Nr XI/134/2011	25.10.2011 r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Witeradów-Niesułowice
22	Uchwała Nr XIV/175/2011	20.12.2011 r.	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Pazurek – Rabsztyn – Bogucin Mały – Podgrabie
23	Uchwała Nr XXXI/460/2014	08.04.2014 r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego w zachodniej części miasta Olkusza
24	Uchwała Nr VII/106/2015	23.06.2015 r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla obszarów we wschodniej części dzielnicy północnej Olkusza – 3 obszary
25	Uchwała Nr XIX/319/2016	28.06.2016 r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenów w Zedermanie i Kogutku
26	Uchwała Nr XX/320/2016	02.08.2016r.	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Podlesie Rabsztyńskie – Troks – Braciejówka – ETAP A
27	Uchwała Nr XXVIII/383/2017	21.02.2017 r.	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Pazurek – Rabsztyn – Bogucin Mały – Podgrabie (wzgórze rabsztyńskie)
28	Uchwała Nr XXX/419/2017	25.04.2017 r.	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Pazurek - Rabsztyn - Bogucin Mały - Podgrabie (13 obszarów)
29	Uchwała Nr XXXII/446/2017	20.06.2017 r.	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Osiedli Południowych Olkusza – etap A
29A	Uchwała Nr XIV/164/2020	21.01.2020 r.	w sprawie zmiany Uchwały Nr XXXII/446/2017
	tekst jednolity Uchwała XXIV/309/2021	26.01.2021 r.	w sprawie przyjęcia oraz ogłoszenia tekstu jednolitego Uchwały Nr XXXII/446/2017 Rady Miejskiej w Olkuszu z dnia 20 czerwca 2017 r. w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Osiedli Południowych Olkusza – etap A
	<i>Sprostowanie błędu w tekście jednolitym</i> Uchwała Nr XXVI/318/2021	27.04.2021 r.	w sprawie sprostowania błędu w tekście jednolitym Uchwały Nr XXXII/446/2017 Rady Miejskiej w Olkuszu z dnia 20 czerwca 2017 r. w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Osiedli Południowych Olkusza – etap A
30	Uchwała Nr XXXIV/473/2017	12.09.2017 r.	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Osiedli Południowych Olkusza – etap B
30A	Uchwała Nr XIV/164/2020	21.01.2020 r.	w sprawie zmiany Uchwały Nr XXXIV/473/2017
	<i>tekst jednolity</i> Uchwała XXIV/310/2021	26.01.2021 r.	w sprawie przyjęcia oraz ogłoszenia tekstu jednolitego Uchwały Nr XXXIV/473/2017 Rady Miejskiej w Olkuszu z dnia 12 września 2017 r. w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Osiedli Południowych Olkusza – etap B

31	Uchwała Nr XXXVIII/562/2018	30.01.2018 r.	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego zachodniej części dzielnicy północnej i zachodniej dzielnicy przemysłowej Olkusza (z późn. zm.)
32	Uchwała Nr XL/597/2018	24.04.2018r.	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Osiedli Południowych Olkusza dla 3 obszarów
33	Uchwała Nr XL/598/2018	24.04.2018r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Olewin-Zagaje
33A	Uchwała Nr XXIX/365/2021 <i>tekst jednolity</i> Uchwała Nr XXXIII/420/2021	15.09.2021r. 14.12.2021 r.	w sprawie zmiany Uchwały Nr XL/598/2018 Rady Miejskiej w Olkuszu z dnia 24 kwietnia 2018 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Olewin – Zagaje w sprawie przyjęcia oraz ogłoszenia tekstu jednolitego
34	Uchwała Nr XLII/638/2018	18.06.2018 r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego fragmentu północnej części Żurady przy ul. Krucza Góra
35	Uchwała Nr XLII/639/2018	25.06.2018 r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Mazaniec – Kamyk w Olkuszu – etap A
36	Uchwała XLV/680/2018	2.10.2018 r.	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wschodniej części dzielnicy północnej Olkusza w rejonie ul. Księdza Prałata Henryka Januchty
37	Uchwała XLV/681/2018	2.10.2018 r.	Miejscowy planu zagospodarowania przestrzennego Mazaniec – Kamyk w Olkuszu – etap B
38	Uchwała Nr XIV/166/2020	21.01.2020 r.	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Witeradów – Niesułowice
39	Uchwała Nr XVII/207/2020	14.07.2020r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Gorenice-Zawada
39A	Uchwała Nr XLIV/505/2022	16.11.2022 r.	zmiana Uchwały Nr XVII/207/2020 Rady Miejskiej w Olkuszu z dnia 14 lipca 2020 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gorenice-Zawada
40	Uchwała Nr XVII/208/2020	14.07.2020 r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenów inwestycyjnych po południowej stronie linii kolejowej w Olkuszu
40A	Uchwała Nr XXIX/366/2021 <i>tekst jednolity</i> Uchwała Nr XXXIII/419/2021	15.09.2021 r. 14.12.2021 r.	w sprawie zmiany Uchwały Nr XVII/208/2020 Rady Miejskiej w Olkuszu z dnia 14 lipca 2020 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenów inwestycyjnych po południowej stronie linii kolejowej w Olkuszu w sprawie przyjęcia oraz ogłoszenia tekstu jednolitego
41	Uchwała Nr XIX/226/2020	15.09.2020 r.	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Żurada
42	Uchwała Nr XIX/227/2020	15.09.2020 r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Śródmieście - Piaski
43	Uchwała Nr XX/235/2020	29.09.2020 r.	miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego południowo-zachodniej części Zedermana
44	Uchwała Nr XX/236/2020	29.09.2020 r.	zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Podlesie Rabsztyńskie – Troks - Braciejówka ETAP B
45	Uchwała Nr XXIX/367/2021	15.09.2021 r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Wiśliczka – Kosmolów - Zadole Kosmolowskie – fragment Zedermana
46	Uchwała Nr XXXI/387/2021	13.10.2021 r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Osiek
47	Uchwała Nr XXXI/388/2021	13.10.2021 r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Zimnodół
48	Uchwała Nr XLVI/518/2022	14.12.2022 r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla południowej części Witeradowa

49	Uchwała Nr XLVI/519/2022	14.12.2022 r.	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Żurada
50	Uchwała Nr XLVI/521/2022	14.12.2022 r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Podgrabie
51	Uchwała Nr XLIX/555/2023	21.03.2023 r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wschodniej części Niesułowic – etap A
52	Uchwała Nr LIII/596/2023	22.06.2023 r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Śródmieście – Piaski (2 obszary)
53	Uchwała Nr LXI/665/2024	22.01.2024 r.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wschodniej części Niesułowic - etap B

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego w trakcie opracowania dostępne są w BIP w zakładce: Wydział Urbanistyki i Ochrony Zabytków/Publicznie Dostępne Wykazy Danych, Informacje o środowisku i jego ochronie/Projekty planów miejscowych wraz z prognozą oddziaływania na środowisko. Aktualnie w trakcie procedury planistycznej są następujące opracowania:

1. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego **w rejonie ul. Jana Kochanowskiego w Olkuszu;**
2. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego **Pomorzany;**
3. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego **północno-wschodniej części Olkusza;**
4. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego **Bogucin Mały – Rabsztyn.**

5.7. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchomości wpisane do rejestru,
- 2) inne zabytki nieruchomości znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r. poz. 56).

Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków jest obowiązek uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno-budowlanej. Uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53. ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane). Ponadto właściciele

lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków. Ponadto Wójt (burmistrz, prezydent miasta) o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zmieniona w 2010 r. istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków, poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków projektów decyzji o ustaleniu warunków zabudowy i zagospodarowania terenu (WZIZT) oraz projektów budowlanych dotyczących obiektów ujętych między innymi w gminnej ewidencji zabytków.

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą do sporządzania programów opieki jest gminna ewidencja zabytków.

Gminna ewidencja zabytków Miasta i Gminy Olkusz (GEZ) została opracowana w 2015 r. Spis obiektów ujętych w GEZ przedstawia Załącznik nr 1. Ewidencja została przyjęta Zarządzeniem Nr 0050.615.2015 Burmistrza Miasta i Gminy Olkusz z dnia 26.08.2015 r. w sprawie: założenia Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta i Gminy Olkusz. Zarządzeniem nr 0050.2707.2018 Burmistrza Miasta i Gminy Olkusz z dnia 3 stycznia 2018 r. wykreślono z Gminnej Ewidencji zabytków Miasta i Gminy Olkusz willę przy Skwer 3. Ewidencja powinna zostać uzupełniona o karty stanowisk archeologicznych. Spis obiektów ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków przedstawiono w Załączniku nr 2.

W zakresie zmian w Gminnej Ewidencji Zabytków wydano następujące Zarządzenia:

1. **Zarządzenie Nr 0050.2795.2022** w sprawie wykreślenia obiektu z Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta i Gminy Olkusz Domu Drewnianego przy ul. Długiej 33 w Olkuszu na działce nr ew. gr. 158/2;
2. **Zarządzenie Nr 0050.3101.2023** z dnia 17 maja 2023 r. w sprawie wykreślenia obiektów: domu drewniano-murowanego, ul. Kochmańska 46 w Gorenicach, na działce nr ew. gr. 1210/4, domu drewnianego, Kosmolów 120 na działce nr ew. gr. 518, domu drewniano – murowany, Osiek 112, na działce nr ew. gr. 413/1;
3. **Zarządzenie Nr 0050.3373.2023** z dnia 02 października 2023 r. w sprawie wykreślenia Domu drewniano-murowanego na działce nr ew. gr. 146/1 w Witeradowie.

Ewidencja jest dokumentem otwartym – powinna być stale weryfikowana i aktualizowana. Dotyczy to także włączania nowych obiektów do GEZ.

5.7.1. Obiekty stanowiące własność miasta i gminy

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane, spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zadaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd gminny powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- 1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest Miasto i Gminy Olkusz.
- 2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze Miasta i Gminy Olkusz.

Miasto i Gmina Olkusz jest właścicielem/współwłaścicielem/władającym 18 obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków, w tym 6 obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Wykaz został przedstawiony w tabeli poniżej (Tabela nr 4).

Tabela nr 4. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków, których Miasto i Gmina Olkusz jest właścicielem lub współwłaścicielem/władającym

LP.	OBIEKT	ADRES
OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW		
1	Olkusz - założenie urbanistyczne	Olkusz
2	XIV i XV - wieczne relikty budynku ratusza, usytuowane w obrębie płyty rynku	Olkusz, ul. Rynek, dz. nr 1468
3	Relikty średniowiecznej zabudowy miejskiej, w tym relikty autentycznego fundamenty muru obronnego i baszty (pierwotnie półbaszty) z XIV w. wraz z fosą z tegoż stulecia pod basztą przy ul. Szpitalnej	Olkusz, dz. nr 2227/1, 1584
4	Budynek starostwa	Olkusz, ul. Rynek 4
5	Ruiny zamku, wzgórze	Rabsztyn, dz. nr 154/15
6	grodzisko wczesnośredniowieczne datowane na okres XII-XIII/XIV w. – stanowisko archeologiczne Nr 1 w Starym Olkuszu.	Stary Olkusz
OBIEKTY UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW		
6	Kapliczka drewniana	ul. Cegielniana
7	Szkoła podstawowa	ul. Jana Kantego 5
8	Cmentarz żydowski „stary”	ul. Kolorowa
9	Cmentarz katolicki i prawosławny „stary”	ul. Króla Kazimierza Wielkiego
10	Cmentarz żydowski „nowy”	ul. Ołowiana
11	Urząd Miasta i Gminy w Olkuszu	Rynek nr 1
12	Urząd Miasta i Gminy w Olkuszu	Rynek nr 1
13	Urząd Miasta i Gminy w Olkuszu	Rynek nr 1
14	Kopiec Kościuszki	ul. Sławkowska
15	Budynek centrum kultury	ul. Szpitalna 32
16	Dworek, Galeria BWA	ul. Szpitalna 34
17	Baszta	ul. Szpitalna

W miarę możliwości gmina jako właściciel tych zabytków jest ustawowo zobligowana do opieki nad nimi, utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych gmina powinna dołożyć wszelkich starań, aby

stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów zachęcać do dłuższych pobytów.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza SWOT

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego – silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można – ze względu na ich pochodzenie – na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne – umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

W Tabeli nr 5 zostały przedstawione silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju Miasta i Gminy Olkusz.

Tabela nr 5. Analiza SWOT

CZYNNIKI WEWNĘTRZNE I ZEWNĘTRZNE MAJĄCE WPŁYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE MIASTA I GMINY OLKUSZ	
SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • zabytki wysokiej rangi – zachowane obiekty sakralne o wysokiej wartości kulturowej oraz unikatowe relikty średniowiecznej zabudowy w obrębie rynku; • zachowany w znacznym stopniu historyczny układ urbanistyczny miasta; • opracowane miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy uwzględniające ochronę dziedzictwa kulturowego oraz wyznaczone strefy ochrony konserwatorskiej; • tereny objęte prawnymi formami ochrony przyrody obszary NATURA 2000: las Jaroszowiec, Park Krajobrazowy „Orlich Gniazd”, Rezerwat „Pazurek”, Park Krajobrazowy „Dolinki Krakowskie” oraz pomników przyrody; • aktywna działalność organizacji i stowarzyszeń: Muzeum Regionalne PTTK, 	<ul style="list-style-type: none"> • niewykorzystane zasoby dziedzictwa kultury materialnej – zły stan techniczny części obiektów zabytkowych o potwierdzonej wartości architektonicznej i historycznej; • niewystarczające środki finansowe pozwalające na przeprowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych w obiektach zabytkowych; • wprowadzanie przypadkowych technologii i materiałów do prac konserwatorsko budowlanych, które burzą estetykę obiektów zabytkowych i krajobrazu (plastikowa stolarka, blachodachówka); • niepełny stan wiedzy właścicieli obiektów zabytkowych o ich wartości historycznej.

<p>Muzeum Afrykanistyczne, Muzeum Pożarnictwa Ziemi Olkuskiej, Galeria Sztuki Współczesnej, Biuro Wystaw Artystycznych, Punkt Informacji Turystycznej, Miejski Ośrodek Kultury;</p> <ul style="list-style-type: none"> • ciekawa historia miasta zwanego Srebrnym miastem; • bogata gama imprez o charakterze kulturowym, w tym Turniej Rycerski na zamku Rabsztyn, Święto Srebra, Europejskie Dni Dziedzictwa, Olkuskie spacer historyczne oraz Olkuski Festiwal Organowy; • obowiązująca uchwała dotycząca udzielania dotacji na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków; • obowiązują wytyczne Miejskiego Konserwatora Zabytków dotyczące funkcjonowania, lokalizacji i wystroju sezonowych ogródków gastronomicznych. • Obowiązująca Uchwała Krajobrazowa Uchwała Nr Xxiv/308/2021 Rady Miejskiej W Olkuszu z dnia 26 stycznia 2021 r. (ze zmianami) w sprawie ustalenia zasad i warunków sytuowania na terenie Miasta i Gminy Olkusz obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń, ich gabarytów, standardów jakościowych oraz rodzajów materiałów budowlanych, z jakich mogą być wykonane 	
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • wzrastająca liczba właściwie przeprowadzanych prac remontowo-budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych; • występowanie obiektów i zespołów zabytkowych mogących zainteresować potencjalnych turystów; • dynamicznie rozwijającą się działalność kulturalna; • modernizacja zabytkowych obiektów na terenie gminy z wykorzystaniem dotacji krajowych i unijnych; • położenie gminy, sprzyjające rozwojowi turystyki; • opracowania strategiczne zmierzające 	<ul style="list-style-type: none"> • pogarszający się stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych na terenie miasta i gminy; • sezonowość turystyki; • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych; • spadek zainteresowania turystyką lokalną, w tym agroturystyką na rzecz preferowania turystyki zagranicznej; • zanik tradycji i tożsamości lokalnej, związany ze zmianą stylu życia; • działania inwestycyjne prowadzone m.in. przez prywatnych właścicieli obiektów, w których interes indywidualny inwestora jest przedkładany nad dobro społeczne, tj. dobro

<p>do zrównoważenia rozwoju kultury w regionach wiejskich i realizacja wytyczonych zadań;</p> <ul style="list-style-type: none">• uwzględnienie potrzeb ochrony dziedzictwa kulturowego w dokumencie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy oraz strategii rozwoju miasta i gminy;• wspomaganie przedsięwzięć zmierzających do zachowania i kształtowania ładu przestrzennego z utrzymaniem właściwej ekspozycji obiektów zabytkowych i dostosowywaniem nowej zabudowy do wartości historycznych miejsc;• rozwój szlaków turystycznych opartych na dziedzictwie kulturowym;• kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych;• systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie gminy;• rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa;• wprowadzenie i egzekwowanie polityki ochrony walorów środowiska naturalnego i kształtowania przestrzennego;• możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej;• wzrost dotacji na prace z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, w tym na prace konserwatorskie i obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków.	<p>zabytku;</p> <ul style="list-style-type: none">• samowola budowlana – wprowadzanie elementów obcych, nowej zabudowy, np. nieprzemysłanej, niezgodnej z historyczną kolorystyką;• niedostosowanie sposobu użytkowania niektórych obiektów zabytkowych do ich charakteru;• odpływ wysoko wykwalifikowanej kadry z terenu miasta i gminy, migracja zarobkowa młodszych pokoleń i związane z tym zatracanie więzi z regionem.
--	--

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa główne cele GPOnZ, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy w właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Niniejszy GPOnZ jest programem kierunkowym, uwzględniającym także założenia ogólnych planów i opracowań strategicznych, dotyczących rozwoju społeczno-gospodarczego Miasta i Gminy Olkusz. Z drugiej strony ideą nadrzędną GPOnZ jest budowanie tożsamości kulturowej regionu i silnych związków mieszkańców z zamieszkałym przez nich terenem i jego przeszłością. Cele i kierunki działań sformułowane są w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza czteroletni okres obowiązywania GPOnZ.

W GPOnZ wyznaczono priorytety, kierunki działań wraz z zadaniami (Tabela nr 6), które są kontynuacją działań określonych w Gminnym programie opieki nad zabytkami Miasta i Gminy Olkusz na lata 2015-2018 oraz na lata 2020-2023. Zostały one sformułowane w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza czteroletni okres obowiązywania GPOnZ. Możliwy jest podział realizacji zadań na podokresy w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze miasta i gminy sprawozdania z częściowego wykonania GPOnZ. Wykonanie takiego sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji GPOnZ, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania GPOnZ oraz efektywność ich wykonania. Sposób weryfikacji zadań został ujęty w ostatniej kolumnie w Tabeli nr 6.

Priorytety Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami:

PRIORYTET I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju gospodarczo-społecznego Miasta i Gminy Olkusz.

PRIORYTET II: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców Miasta i Gminy Olkusz.

W ramach powyższych priorytetów określono kierunki działań, które mają być uzyskane przez konkretne, przypisane do nich szczegółowe zadania.

Tabela nr 6. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym Miasta i Gminy Olkusz

PRIORYTET I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju gospodarczo-społecznego Miasta i Gminy Olkusz.		
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
Podjęcie działań mających na celu podniesienie atrakcyjności krajobrazu kulturowego miasta i gminy na potrzeby edukacyjne, społeczne i turystyczne.	Promowanie istniejących wartości krajobrazowych miasta i gminy oraz atrakcyjnych przestrzeni widokowych, w tym ochrona historycznego tła krajobrazowego.	jakie zaplanowano/ podjęto/ zrealizowano zadania, ilość oznaczonych obiektów zabytkowych, dróg, tras turystycznych, z kim współpracowano, jakich obiektów dotyczyły działania, wartość poniesionych środków
	Prowadzenie bieżących prac porządkowych przy zabytkowych cmentarzach.	jakie przeprowadzono prace, gdzie, czy były to prace tylko bieżące czy dla konkretnych nagrobków, wartość poniesionych środków
	Poprawa dostępności do poszczególnych obiektów zabytkowych poprzez udostępnienie obiektów dla zwiedzających w ścisłej współpracy z właścicielami obiektów (parafiami).	czy udostępniono nowe obiekty, jakie, ilość wejść/sprzedanych biletów, jakie działania podjęto w tym celu
	Współpraca z organizacjami turystycznymi w zakresie ustalenia potrzeb rozwoju bazy turystycznej i propagowania walorów miasta i gminy oraz rozwinięcia informacji turystycznej w miejscach najliczniej uczęszczanych przez turystów.	jakie podjęto działania, z kim, czego dotyczyły, co zaplanowano, czy utworzono informację turystyczną, w jakiej formie
	Kontynuowanie przestrzegania zasad dotyczących umieszczania szyldów i reklam na obiektach zabytkowych, oraz zasad dotyczących funkcjonowania, lokalizacji i wystroju sezonowych ogródków gastronomicznych w porozumieniu z Miejskim i Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.	czy opracowano/ uaktualniono zasady dotyczące umieszczania szyldów i reklam na obiektach zabytkowych, czy zasady te były przestrzegane – przykłady, czy ustalono, jak wygląda sytuacja z sezonowymi ogródkami
	Wspieranie działań instytucji i organizacji zajmujących się promowaniem kultury i dziedzictwa materialnego na terenie miasta i gminy.	jakie podjęto/zrealizowano/ zaplanowano działania, wartość poniesionych/zaplanowanych środków, z kim współpracowano, jakich obiektów dotyczyły działania
	Kontynuowanie prac przy zagospodarowaniu ruin zamku w Rabsztynie w Gminie Olkusz – stworzenie nowego produktu turystycznego.	

Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego.	Poprawa zapisów oraz rozszerzenie ich w miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w obszarze zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, szczególnie w obszarze stref ochrony konserwatorskiej w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.	czy w mpzp wprowadzono zmiany, jakie, w jakich mpzp, czy utworzono nowe zawierające zasady dla ochrony krajobrazu kulturowego
	Ochrona dziedzictwa archeologicznego w ścisłym połączeniu z ochroną środowiska kulturowego i przyrodniczego.	jakie podjęto/zrealizowano/zaplanowano działania, wartość poniesionych/zaplanowanych środków
Rozszerzenie zasobów prawnych form ochrony zabytków Miasta i Gminy Olkusz.	Wykonanie aktualizacji gminnej ewidencji zabytków do końca 2027 r.	czy wykonano usunięto obiekt z ewidencji, czy przyjęto zmianę Zarządzeniem dla gminnej ewidencji zabytków
	Uzupełnienie gminnej ewidencji zabytków o karty stanowisk archeologicznych.	czy opracowano karty, czy przyjęto zmianę Zarządzeniem dla gminnej ewidencji zabytków
	Uwzględnienie postulatów ochrony dziedzictwa kulturowego i walorów przyrodniczych w treści dokumentów planistycznych, między innymi przy zmianie istniejących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.	w jakich dokumentach znalazły się zapisy, czego dotyczyły
	Opracowanie oraz okresowa aktualizacja Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.	czy opracowano plan
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.	Utrzymanie obiektów zabytkowych we właściwym stanie technicznym i estetycznym oraz prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, stanowiących własność miasta i gminy.	jakie podjęto/zrealizowano/zaplanowano działania, wartość poniesionych/zaplanowanych środków, przy jakich obiektach
	Realizacje inwestycji będących własnością osób prywatnych, przy bezwzględnym przestrzeganiu ustawowego wymogu uzyskiwania konserwatorskiego pozwolenia na prowadzenie prac w budynkach objętych ochroną, na podstawie wpisu do rejestru zabytków, indywidualnego lub zespołowego.	jakie podjęto/zrealizowano/zaplanowano realizacje, wartość poniesionych/zaplanowanych środków, przy jakich obiektach
	Prowadzenie okresowych kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków stanowiących własność miasta i gminy, w celu wytypowania	ilość przeprowadzonych kontroli, dla jakich obiektów, czy wytypowano najbardziej zagrożone, wymagające niezbędnych remontów, czy

	najbardziej zagrożonych, wymagających niezbędnych remontów, na tej podstawie opracowanie planu remontów (Tabela nr 3).	opracowano plan remontu, dla jakich obiektów, wartość poniesionych/ zaplanowanych środków
	Stały monitoring oraz aplikowanie o środki z programów wspierających rewitalizację obiektów zabytkowych oraz ochronę dziedzictwa kulturowego.	forma monitoringu, czy aplikowano o środki, czy udało się je pozyskać, czy procedura trwa
PRIORYTET II: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców Miasta i Gminy Olkusz.		
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym miasta i gminy.	Opracowanie nowych szlaków turystycznych, wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego	czy opracowano nowe szlaki, ich trasa, czy zmodernizowano już istniejące, ilość osób przechodzących przez szlak
	Współpraca z instytucjami wprowadzającymi dodatkowe oznakowania na ulicach i drogach gminnych, powiatowych i wojewódzkich dojazdowych w celu ułatwienia dojazdu do tych obiektów – głównie do najcenniejszych zabytków gminy. Ciągła dbałość o tablice już umieszczone oraz oznakowanie zabytków, aby swą estetyką i formą zachęcały do odwiedzenia tych miejsc.	czy podjęto współpracę, ilość oznakowanych obiektów
Edukacja i popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym miasta i gminy.	Organizowanie bądź współorganizowanie konferencji popularnonaukowych propagujących dziedzictwo kulturowe miasta i gminy.	ilość konferencji, ilość osób biorących udział, czego dotyczyła działość, z kim współpracowano
	Wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego miasta i gminy.	jakie wydano publikacje, foldery, przy jakich brano udział w współtworzeniu, czego dotyczyły, ich nakład, gdzie się ukazały, wysokość poniesionych środków
	Prowadzenie działalności edukacyjnej skierowanej do młodzieży szkolnej poprzez organizowanie dla niej konkursów szkolnych i odpowiednich zajęć popularyzujących historię miasta i gminy oraz jej zabytki oraz wspieranie ich realizacji.	jakie podjęto działania, gdzie, czego dotyczyły, ilość osób biorących udział, jak wspierano realizację, wysokość poniesionych środków
Prowadzenie działalności edukacyjnej skierowanej do osób dorosłych (w tym seniorów) poprzez organizację bezpłatnych, cyklicznych wycieczek w ramach akcji Olkuskie Spacerki Historyczne, a także spotkań Klubu Miłośników Historii Olkusza mających na celu popularyzację historii i		

	zabytków miasta i gminy	
	Wspieranie działań i ścisła współpraca z organizacjami pozarządowymi działającymi w sferze ochrony zabytków.	jakie działania podjęto, jakie zaplanowano, w jakim kierunku, z kim, wysokość poniesionych środków
	Nagłaśnianie, promowanie i informowanie lokalnej społeczności, o ważnych odkryciach konserwatorskich i archeologicznych, w celu budowania tożsamości historycznej oraz kreowania właściwych zachowań wobec dziedzictwa kulturowego.	jakie działania podjęto/ zrealizowano/zaplanowano, forma przekazywania informacji, wysokość poniesionych/ zaplanowanych środków
	Aktywna współpraca z mediami w celu promocji zabytków oraz upowszechniania działań związanych z opieką na zabytkami.	jak wyglądała współpraca, z kim, w jakim zakresie, czego dotyczyła, czy będzie kontynuowana

Dodatkowo Miasto i Gmina Olkusz planuje zadania, które przedstawiono poniżej w Tabeli nr 7.

Tabela nr 7. Planowane działania w zakresie zabytków

Zadanie do realizacji na lata 2024-2026: Kulturalno-turystyczny zamek Rabsztyn w Gminie Olkusz.

Planowany koszt zadania 2.222.222,22 zł. Przyznana dotacja 2.000.000 zł.

W ramach zadania zostaną wykonane:

1. Zabezpieczenie konstrukcyjne i prace remontowo-konserwatorskie węzła bramnego: (zabezpieczenie rozwarstwienia murów w północno-wschodnim narożniku, prace konserwatorskie murów, wymiana okien);
2. Modernizacja iluminacji, budowa oświetlenia wzdłuż traktu i skrzynka przyłączeniowa pod mostem (wymiana istniejącego oświetlenia na oświetlenie LED, budowa oświetlenia traktu – kabel, lampy; przyłącz energii elektrycznej dla imprez – zabudowa skrzynki rozdzielczej pod mostem);
3. Stworzenie ekspozycji na zamku średnim wraz z pracami remontowo- konserwatorskimi (izolacja przeciwwodna na wieży zamku średniego, konserwacja murów zamku średniego, wymiana sufitów, ekspozycja na zamku średnim – modele, ekspozytory na artefakty, standy informacyjne, wirtualny spacer po zamku – stworzenie contentu wraz z zakupem sprzętu projekcyjnego i dźwiękowego, przystosowanie pomieszczenia na sklepik oraz salkę edukacyjną dla zwiedzających, zakup replik – armata, zbroje, dostosowanie dla niepełnosprawnych)
4. Stworzenie ekspozycji na zamku górnym (wykończenie zamku górnego: stolarka okienna i drzwiowa, sufity, posadzki, balustrady, wykonanie ekspozytorów i montaż elementów portalu kominka, wykonanie i montaż standów informacyjnych, panoram, prace konserwatorskie – hipokaustum, doposażenie instalacji elektrycznych, monitoringu, dostosowanie dla niepełnosprawnych);
5. Nadzór autorski i inwestorski. Prace będą prowadzone w oparciu o posiadaną przez gminę dokumentację projektową i w systemie zaprojektuj i wybuduj.

Zadanie do realizacji na lata 2024-2026: Rewitalizacja „Budyńku pod zegarem” w Gminie Olkusz, etap II – Przewidywana wartość inwestycji 3.571.429,00 zł. Przyznana dotacja 3 500 000 zł.

Rewitalizowany obiekt składa się z dwóch segmentów: środkowego i południowego, położony jest w samym centrum „Srebrnego Miasta” Olkusza, które od XI wieku związane jest z górnictwem rud ołowiu, srebra i cynku. Budynek o funkcji administracyjnej stanowi własność Gminy Olkusz na

podstawie księgi wieczystej KR1O/00032311/0 pod adresem Rynek 1. Segment środkowy znajduje się na dz. nr 1470/1, natomiast segment południowy na działce 1470/2. Segmenty wzniesione zostały jako odrębne budynki: segment środkowy – budynek z zegarem w 1833 r. jako siedziba władz miasta, natomiast segment południowy, jako kamienica mieszczańska został wzniesiony również w XIX w. Obiekty zlokalizowane są na terenie średniowiecznego założenia urbanistycznego miasta Olkusza, wpisanego do rejestru zabytków pod nr A-1596/95 [A-951/M] na podstawie decyzji z dnia 10.01.1960 r. oraz ujęte w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków, przyjętej na podstawie Zarządzenia nr 0050.615.2015 Burmistrza Miasta i Gminy Olkusz z dnia 26.08.2015 r. Rewitalizowana część obiektu (segment środkowy oraz piętro segmentu południowego) ze względu na stan techniczny są obecnie wyłączone z użytkowania. W ramach I etapu prac w 2017 r. została wykonana, ze szczególnym uwzględnieniem historycznego charakteru obiektu, kompleksowa rewitalizacja fasad trzech budynków, wchodzących w skład kompleksu. Decyzja, podjęta przez władze miasta, podyktowana była przede wszystkim bardzo złym stanem fasady najstarszej jego części. Dla obiektu inwestor posiada: Pozwolenie na budowę: Decyzja nr 418/2008 z 06.06.2008 r. na modernizację, nadbudowę i dobudowę segmentu środkowego budynku UMIG Olkusz oraz Decyzja nr 678/2015 z 19.10.2015 r. zmieniająca decyzję nr 418/2008 w zakresie dostosowania do aktualnych wymogów p.poż. i sanitarno-higienicznych oraz zmian w elewacji segmentu południowo-wschodniego. Pozwolenie konserwatorskie: Pozwolenie nr 283/08 z 07.05.2008 r. Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz uzgodnienie z dnia 17.09.2017r., akceptujące wprowadzane zmiany. W ramach II etapu planuje się wykonanie zasadniczych robót budowlanych, zmierzających do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku, polegających w szczególności na wymianie konstrukcji drewnianych stropów i schodów oraz wymianie zniszczonych elementów konstrukcji więźby dachowej, wymianie pokrycia dachowego, wykonaniem warstw izolacji, konieczną przebudową kominów i ich blacharską obróbką. Prace poprzedzone zostaną robotami rozbiórkowymi oraz przemurowaniami ścian nośnych. Dodatkowo, koniecznym będzie wybór inspektora nadzoru inwestorskiego.

Zadanie do realizacji: Olkusz z KLIMATEM - zielono-niebieska rewitalizacja olkuskiej starówki. Planowany koszt zadania: 2 652 896,14 PLN. Wnioskowane dofinansowanie 2 520 251,33 PLN.

Przedmiotem zadania są roboty budowlane związane z przebudową istniejącej nawierzchni rynku w celu wykonania nasadzeń zieleni wysokiej i niskiej, związane z wykonaniem izolacji i uszczelnień podziemnego obiektu mieszczącego funkcję trasy turystycznej w piwnicach ratusza średniowiecznego wraz z odtworzeniem rozebranej nawierzchni, a także związane z retencją wód opadowych przy wykorzystaniu zbiorników retencyjnych do podlewania roślin poprzez instalację nawadniającą.

Zadanie do realizacji 2023-2024: Konserwacja techniczna kapliczki przydrożnego XVII wiecznego słupa milowego z metalowym krzyżem, zlokalizowanego w Kosmolowie, w Gminie Olkusz – planowana wartość inwestycji 42 538, 32 zł.

Aktualnie Gmina Olkusz aplikuje o przyznanie środków w wysokości 25 000 zł w ramach konkursu „Kapliczki Małopolski 2024”

Przedmiotem wniosku jest konserwacja kapliczki w postaci przydrożnego XVII-wiecznego słupa milowego wykonanego ze zlepieńca parczewskiego, który zwieńczony jest metalowym krzyżem z wizerunkiem Chrystusa. Słup milowy, który powstał w 1642 roku, wyznaczał trakt handlowy z Krakowa do Olkusza, zlokalizowany jest przy drodze wojewódzkiej nr 773 w Kosmolowie (na prywatnej posesji) w odległości jednej mili polskiej, czyli ok. 7 km od olkuskiego Rynku. Słup Milowy z Kosmolowa stanowi unikatowy zabytek w kontekście pełnionej pierwotnie funkcji. Jeden z zaledwie kilku zachowanych tak wiekowych zabytków w Polsce. Najstarszy jest słup drogowy w Koninie z 1151 r. Od XVIII w. pojawiają się dość liczne tzw. słupy milowe poczty saskiej – w 1721 r. August Mocny nakazał rozstawianie słupów z miarą tzw. mili saskiej (9 km). Do dziś w Polsce zachowało się około 145 tego typu obiektów.

Kapliczka stanowi architektoniczny prosty obelisk z poziomymi podziałami w postaci profili i gzymsów, ogrodzona prostym sztachetowym płotem z tworzywa. Słup wykonany z porowatego zlepieńca o słabej strukturze tzw. zlepieńca parczewskiego o rudo-brązowej barwie, pozyskiwanego w północno-środkowej części Olkusza (wzrostki nieczynne). Kapliczka słupowa składa się z dwóch części: wysokiego słupa z postumentem i metalowego krzyża z wizerunkiem Chrystusa. Postument pod słupem składa się z trzech stopni, słup o prostokątnym przekroju zwęża się ku górze, podzielony jest na cztery części, każda oddzielona ozdobnym dekokiem. Krzyż posiada ozdobne zakończenia ramion i belki pionowej w kształcie ażurowych płatków, na nim znajduje się figura Chrystusa. Na frontowej ścianie widnieje wyryty napis „LDIJ/ANDNI/1642”. Obecnie, destrukcji i odspojeniu uległy fragmenty słupa od północno-zachodniej jego strony, co potwierdza negatywny wpływ czynników atmosferycznych.

Planowane jest **wykonanie prac zabezpieczających i konserwatorskich w obrębie relikwii kościoła p.w. św. Jana Chrzciciela wraz z pomnikiem**, zgodnie z programem prac konserwatorskich opracowanym w grudniu 2023r. przez Panią mgr Małgorzatę Widę – Konserwatora Dziej Sztuki.

Gmina Olkusz na ww. zakres prac planuje ubiegać się o środki zewnętrzne. Ze względu na znaczne koszty, prace planuje się wykonywać etapami w latach 2024-2027.

8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno-prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- **instrumenty prawne**, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:

- wpis do rejestru zabytków,
- decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- ustawa Prawo budowlane,
- ustawa Prawo ochrony środowiska,
- ustawa o ochronie przyrody,
- ustawa o gospodarce nieruchomościami,
- ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
- ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.

- **instrumenty finansowe:**

- dotacje na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków,
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje,
- współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publiczno-prywatnego” (PPP).

- **instrumenty społeczne:**

- prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego Miasta i Gminy Olkusz),
- edukacja kulturowa,
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi.

- **instrumenty koordynacji:**

- realizacja projektów i programów Miasta i Gminy Olkusz dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy ochrony środowiska przyrodniczego, koncepcje, plany rewitalizacji),
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

- **instrumenty kontrolne:**

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym Miasta i Gminy Olkusz,
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania,
- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego,
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów GPOnZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

• źródła krajowe:

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- dotacje wojewódzkie, powiatowe,
- dotacje gminne,
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów,
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW),
- fundusze od fundacji,
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków,
- Fundusz Kościelny.

• źródła pozostałe:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych.

9.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych,
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków,
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

• **Dotacje Konserwatora Zabytków w Krakowie** – środki finansowe z budżetu państwa, z części, której dysponentem jest wojewoda, poprzez Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przeznaczane są na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane zabytków położonych na terenie województwa małopolskiego, posiadających istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub naukowe oraz będących w złym stanie technicznym. Regulamin dotyczący dotacji na stronie www.wuoz.malopolska.pl.

• **Dotacje wojewódzkie i powiatowe**

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa/Powiatu w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy tym zabytku.

Dotacje z budżetu Województwa Małopolskiego – zgodnie z Uchwałą Nr LVI/917/14 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 27 października 2014 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa małopolskiego. Wnioski o dotację można składać do dnia 15 grudnia każdego roku kalendarzowego dla prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach z całorocznym harmonogramem prac planowanych do wykonania w kolejnym roku.

• **Dotacje gminne**

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustawą o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. (ze zmianami) o samorządzie gminnym dofinansowanie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielone przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała podjęta przez radę gminy.

Dotacje z budżetu Miasta i Gminy Olkusz – przyznawane mogą być zgodnie z podjętą Uchwałą Nr XXXVII/547/2017 Rady Miejskiej w Olkuszu z dnia 19 grudnia 2017 r. w sprawie: określenia zasad udzielania dotacji na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

Celem dotacji jest wspieranie i uzupełnianie działań zapewniających właścicielom lub posiadaczom zabytków właściwą opiekę nad wartościowymi elementami substancji zabytkowej, ze szczególnym uwzględnieniem elewacji z uwagi na szczególne znaczenie w kreowaniu wizerunku Olkusza.

Nabór wniosków o udzielenie dotacji ogłaszany jest w zależności od środków w budżecie Miasta i Gminy Olkusz w kolejnych latach.

9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe

• Konkurs „Mecnat Małopolski”

Samorząd Województwa Małopolskiego udziela finansowego wsparcia na realizację zadań o charakterze przedsięwzięć kulturalnych i artystycznych realizowanych przez podmioty nienależące do sektora finansów publicznych i nie działające w celu osiągnięcia zysku. Głównym założeniem jest zwiększenie udziału sektora non-profit w realizacji zapisów strategii województwa małopolskiego dotyczących kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego. W tym roku organizacje pozarządowe, stowarzyszenia, spółdzielnie, socjalne, kluby sportowe i spółki, które nie osiągają zysku z prowadzenia swojej działalności mogą ubiegać się o finansowe wsparcie projektów o dużych walorach artystycznych, promujące różnorodność kulturową regionu.

W ramach konkursu dofinansowane są przede wszystkim zadania: wzmacniające tożsamość regionalną, prezentujące dzieła sztuki i niezależne inicjatywy artystyczne oraz promujące kulturę i tradycję mniejszości narodowych oraz grup etnicznych. Dofinansowanie otrzymać mogą także inicjatywy digitalizujące dobra kultury, kreujące postawy obywatelskie i wzmacniające integrację międzypokoleniową. Maksymalna kwota dotacji na realizowane projekty nie może być wyższa niż 80% całkowitych kosztów zadania.

• Konkurs „Ochrona zabytków Małopolski”

Konkurs „Ochrona zabytków Małopolski” został przyjęty uchwałą nr LVI/917/14 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 27 października 2014 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa małopolskiego. Z budżetu Województwa Małopolskiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na terenie województwa małopolskiego, posiadających istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub naukowe oraz będących w złym stanie technicznym.

Wnioski o dotację można składać do dnia 15 grudnia każdego roku kalendarzowego dla prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach z całorocznym harmonogramem prac planowanych do wykonania w kolejnym roku.

Dotacje obejmują prace na zabytkach nieruchomych – będących układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi; dziełami architektury i budownictwa, także obronnego i dawnego przemysłu, zabytkowymi cmentarzami i miejscami upamiętniającymi wybitne osoby i wydarzenia historyczne oraz zabytków ruchomych będących wybitnymi dziełami dawnej sztuki (malarstwa sztalugowego, rzeźby, polichromii), rzemiosłem artystycznym i sztuką użytkową; kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych oraz wytworami techniki charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentujących poziom nauki i rozwój cywilizacyjny.

• Konkurs kapliczki Małopolski

Jest to konkurs dla jednostek samorządu terytorialnego z terenu województwa małopolskiego, podejmujących prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkowych kapliczkach położonych na obszarze województwa małopolskiego. Kapliczki, przy których będą wykonywane prace nie muszą być wpisane do rejestru zabytków województwa małopolskiego, ale powinny charakteryzować się wartościami artystycznymi i historycznymi.

• Konkurs „Małopolska Pamięć”

Konkurs dotyczy podejmowania działań związanych z właściwie sprawowaną przez organy administracji publicznej ochroną i właścicielską opieką nad zabytkowymi miejscami pamięci narodowej – będącymi obiektami budowlanymi, budowlami lub obiektami małej architektury – w rozumieniu przepisów prawa budowlanego – posiadającymi wartość historyczną i /lub artystyczną, pełniącymi funkcje memoratywne (upamiętniające osoby lub istotne zdarzenia historyczne ważne dla historii Polski i narodowości zamieszkujących nasz kraj), takimi jak:

- pomniki;
- tablice upamiętniające wydarzenia lub postaci historyczne,
- nagrobki osób, które walczyły o wolność narodową i suwerenność państwową Polski lub były ofiarami represji władz zaborczych bądź okupacyjnych;
- groby i cmentarze wojenne;
- inne obiekty budowlane, budowle i obiekty małej architektury (z wyłączeniem wszelkiego rodzaju kapliczek i krzyży przydrożnych), będące świadectwem wydarzeń o szczególnym znaczeniu dla kształtowania się tożsamości narodowej i historii Polski.

Jako miejsca pamięci narodowej rozumie się:

- obiekty związane z działaniami prowadzonymi na rzecz odzyskania lub obrony niepodległości Polski;
- obiekty będące świadectwem wydarzeń o szczególnym znaczeniu dla kształtowania się tożsamości narodowej, historii Polski i narodowości zamieszkujących nasz kraj;
- miejsca spoczynku osób związanych z działaniami na rzecz odzyskania lub obrony niepodległości Polski;
- miejsca popełnienia zbrodni w ramach działań zbrojnych lub represji ze strony reżimów totalitarnych oraz miejsca spoczynku ofiar będących obywatelami polskimi lub przedstawicielami mniejszości narodowych i etnicznych.

Obiekty, przy których będą wykonywane prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane nie muszą być wpisane do rejestru zabytków województwa małopolskiego lub gminnych ewidencji zabytków, ale powinny posiadać wartość artystyczną i / lub historyczną.

• Konkurs „Kultura Wrażliwa”

Celem konkursu dla organizacji pozarządowych jest zwiększenie dostępu do kultury dla osób z niepełnosprawnościami.

To pierwszy taki konkurs skierowany do podmiotów pożytku publicznego, związany z zagadnieniem dostępności kultury. Dofinansowanie można zdobyć na zadania, które m.in. znoszą bariery w dostępie do kultury dla osób z niepełnosprawnościami i zwiększają ich udział w obiegu kulturalnym, a także te z zakresu edukacji dostosowania oferty kulturalnej dla osób z niepełnosprawnościami.

W ramach konkursu wspierane są zadania:

- znoszące bariery w dostępie do kultury dla osób z niepełnosprawnościami, m.in. poprzez dostosowanie do potrzeb tego typu publiczności i dostęp do dzieł literackich, teatralnych, filmowych oraz eksponatów, obiektów i zajęć warsztatowych, zrealizowane we współpracy z instytucjami kultury z województwa małopolskiego;
- aktywizujące środowisko osób z niepełnosprawnościami i zwiększające ich udział w życiu kulturalnym;
- utrwalające i zachowujące zasoby dziedzictwa kulturowego w formie cyfrowej, która umożliwia ich odbiór przez szerokie grono publiczności (w tym równy dostęp dla osób z niepełnosprawnościami);
- zachęcające do tworzenia dostępnych treści kultury;

- wzbogacające ofertę kulturalną Małopolski dostosowaną dla osób z niepełnosprawnościami poprzez realizację działań kulturalnych, animacyjnych, artystycznych oraz chroniących dziedzictwo kulturowe Małopolski;
- edukujące z zakresu dostosowania oferty kulturalnej dla osób z niepełnosprawnościami.

• Konkurs „Etno Małopolska”

Konkurs organizowany jest przez Województwo Małopolskie od 2022 roku. W jego ramach organizacje pozarządowe mogą ubiegać się o wsparcie finansowe z przeznaczeniem na zakup strojów lub elementów strojów regionalnych z terenu Małopolski. Zakupom musi towarzyszyć organizacja co najmniej jednego wydarzenia związanego z popularyzacją dziedzictwa kulturowego Małopolski. Konkurs ma na celu wspieraniu inicjatyw wspomagających rozwój wspólnot i społeczności lokalnych związanych z opieką nad dziedzictwem niematerialnym Małopolski oraz pozwalających na tworzenie i poznawanie lokalnej kultury ludowej.

Na realizację zadań wybranych w ramach otwartego konkursu ofert zaplanowane zostały środki finansowe do łącznej kwoty 400 000,00 zł. W ramach konkursu uprawniony podmiot może złożyć maksymalnie jedną ofertę. Oferent zobowiązany jest do wykazania się własnym wkładem w wysokości 10% wszystkich kosztów realizacji zadania. Maksymalny koszt oczekiwanego wsparcia finansowego nie może przekroczyć kwoty 30 000 zł.

• Konkurs „Zabytek Zadbane”

„Zabytek Zadbane” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Obiekty można zgłaszać w 6 kategoriach:

- 1) Utrwalenie wartości zabytkowej obiektu;
- 2) Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe);
- 3) Adaptacja obiektów zabytkowych;
- 4) Architektura i budownictwo drewniane;
- 5) Architektura przemysłowa i budownictwo inżynieryjne;
- 6) Kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem.

• Fundusz Termomodernizacji i Remontów

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły – wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

• **Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)**

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych.

W ramach NFOŚiGW realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i ciepłej. Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej.

• **Program Kultura – Interwencje**

Organizatorem Programu Kultura – Interwencje jest Narodowe Centrum Kultury. Celem strategicznym Programu jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura – Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

• **Finansowanie z fundacji**

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź – KGHM, Fundację PGNiG, Fundację Orange.

• **Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków**

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były zasądzone przez sądy, były rażąco niskie. Niektórym opłacało się więc niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać, np. w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powódzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

• **Fundusz dopłat z Banku Gospodarstwa Krajowego w Warszawie**

Celem rządowego programu bezzwrotnego finansowego wsparcia budownictwa jest zwiększenie zasobu lokali mieszkalnych oraz lokali i pomieszczeń z zakresu pomocy społecznej, służących zaspokajaniu potrzeb osób o niskich i przeciętnych dochodach.

• Fundusz Kościelny

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87 z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie.

Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo.

Szczegółowe informacje dotyczące zasad postępowania przy udzielaniu dotacji z Funduszu Kościelnego ogłasza Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, zwanego dalej „MSWiA”, oraz w BIP MSWiA.

9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

• Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ochrona Zabytków

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach Programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

1. prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
2. prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);
3. prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);
4. prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

• Program „Infrastruktura kultury”

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

• Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

- 1) niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa archeologicznego z wykorzystaniem metod tradycyjnych i nowoczesnych, m.in. badań powierzchniowych, prospekcji podwodnej, badań geofizycznych, prospekcji lotniczej, skaningu laserowego;
- 2) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków może odbywać się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej.

• Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FEnIKS)

Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (inaczej FEnIKS) na lata 2021-2027 to następca Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko (PO IiŚ). Budżet wynosi ponad 25 miliardów euro (w formie dotacji, instrumentów finansowych i instrumentów łączących finansowanie zwrotne oraz dotacyjne) i będzie przeznaczony na kluczowe projekty środowiskowe, energetyczne oraz transportowe, a także na wsparcie w obszarze kultury i ochrony zdrowia.

Głównym celem Programu jest poprawa warunków rozwoju kraju poprzez budowę infrastruktury technicznej i społecznej zgodnie z założeniami rozwoju zrównoważonego, w tym poprzez m.in. wzmocnienie roli kultury w rozwoju społecznym i gospodarczym. Program ma przyczynić się m.in. do wzmocnienia ochrony zabytków o krajowym i światowym znaczeniu, zarówno ruchomych, jak i nieruchomych. Wsparcie ukierunkowane zostanie na tworzenie odpowiednich warunków infrastrukturalnych stymulujących do aktywnego uczestnictwa w kulturze i w życiu społecznym, w tym eliminację barier w dostępie do kultury dla grup z różnych przyczyn wykluczonych. Zastosowane rozwiązania infrastrukturalne, w tym nowoczesne technologie, umożliwią tworzenie innowacyjnej oferty kulturalnej, rozszerzanie jej o nowe formy działalności i cele lub będą przyczyniać się do zwiększenia atrakcyjności świadczonej oferty, w celu budowania przewag konkurencyjnych w aspekcie zarówno gospodarczym jak i społecznym.

Inwestycje będą wspierały procesy transformacji cyfrowej poprzez rozwój infrastruktury, zakup wyposażenia i technologii umożliwiających rozszerzenie grup odbiorców realizowanej oferty (zwiększenie dostępności kultury poprzez umożliwienie korzystania z niej grupom dotychczas wykluczonym np. niepełnosprawni; zwiększenie zasięgu oferty – upowszechnianie oferty on-line)

oraz zapewnienie bezpieczeństwa funkcjonowania w warunkach różnego rodzaju kryzysów (na podstawie doświadczeń związanych z wystąpieniem pandemii Covid-19).

Wsparciem zostaną objęte państwowe i współprowadzone instytucje kultury, biblioteki przechowujące Narodowy Zasób Biblioteczny oraz publiczne szkoły i uczelnie artystyczne. Ponadto o wsparcie mogą ubiegać się jednostki samorządu terytorialnego, ngo oraz kościoły i związki wyznaniowe w zakresie prowadzonej działalności kulturalnej, zlokalizowane na obszarach wpisanych na listę UNESCO lub Pomników Historii.

Zakres wsparcia w ramach celu szczegółowego obejmuje także działania infrastrukturalne mające na celu ochronę i zachowanie otoczenia zabytkowych obiektów. Niejednokrotnie inwestycje będą realizowane w bliskim sąsiedztwie lub na terenie objętym planem rewitalizacji, co wpłynie korzystnie na ogólny rozwój większych obszarów.

Wszystkie ww. typy działań będą mogły być realizowane w formule projektów partnerskich, które przyczynią się do lepszego zarządzania dziedzictwem kulturowym i promowania dziedzictwa kulturowego, co w konsekwencji wpłynie na większą identyfikację społeczeństwa z danym miejscem.

Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury – 700 000 000 euro.

• Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027

Priorytet II: Zaawansowane usługi cyfrowe – jednym z celów programu jest stymulowanie rynku ponownego wykorzystywania zasobów kultury i danych naukowych. Powstałe e-usługi powinny zapewnić zdalny dostęp do unikalnych narzędzi oraz umożliwić przetwarzanie, analizę, bezpieczne gromadzenie i archiwizację dużych zbiorów danych, co będzie skutkowało przyspieszeniem rozwoju takich obszarów jak np.: kultura i rozrywka, motoryzacja, e-zdrowie, transport, bezpieczeństwo publiczne, energetyka, technologie finansowe czy rolnictwo.

2.1 Wysoka jakość i dostępność e-usług publicznych – np. tworzenie, rozwój, integracja e-usług publicznych, wykorzystanie potencjału informacji sektora publicznego (ISP) i technologii w administracji z zastosowaniem np. analiz wielkich zbiorów danych oraz metod sztucznej inteligencji.

2.3 Cyfrowa dostępność i ponowne wykorzystanie informacji – np. digitalizacja zasobów kultury, administracji i nauki (m.in. dane z badań naukowych oraz zasobów edukacyjnych finansowanych ze środków publicznych). Program zakłada podejmowanie działań zwiększających otwartość oraz poziom ponownego wykorzystania danych z zasobów kultury (w tym niebędących ISP), nauki i administracji. Wsparcie będzie udzielane również na budowę lub modernizację i udostępnianie rozwiązań informatycznych do prowadzenia zaawansowanej analityki danych z wykorzystaniem nowych technologii.

Beneficjentami Programu mogą być m.in.: instytucje kultury, przedsiębiorcy, obywatele, NGO.

• Kreatywna Europa 2021-2027

Kreatywna Europa (Creative Europe) to program Komisji Europejskiej, którego celem jest wsparcie ponadnarodowych działań europejskich sektorów kultury, audiowizualnego i kreatywnego w obszarze kultury i sztuki przyczyniających się do budowania kompetencji, profesjonalizacji i zwiększania konkurencyjności sektorów na rynku globalnym, wpływ na zwiększanie dostępu do kultury i sztuki, docieranie do nowych grup odbiorców i zwiększanie uczestnictwa w kulturze, rozwój współpracy międzynarodowej oraz wsparcia ponadnarodowego obiegu europejskich dzieł i twórców, ochrony i propagowania różnorodności kulturowej i językowej oraz europejskiego dziedzictwa kulturowego, wykorzystanie technologii i wdrażanie innowacji w sektorach oraz dostosowania sektorów do zmiany cyfrowej.

W ramach nowej edycji Programu istotne będą także wsparcie sektorów w odbudowie po kryzysie wywołanym pandemią COVID-19, zrównoważony rozwój i zielona transformacja sektorów, równość i równouprawnienie oraz włączanie społeczne poprzez kulturę i sztukę.

Program będzie wdrażany poprzez komponenty:

- komponent Media – wspierający działania sektora audiowizualnego,
- komponent Kultura – wspierający działania sektorów kultury i kreatywnego,
- komponent międzysektorowy – wspierający rozwój innowacji w projektach łączących sektory kultury, kreatywny i audiowizualny, a także sektor wysokiej jakości mediów informacyjnych i rozwój umiejętności krytycznego korzystania z mediów.

10. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
3. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym
4. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane
5. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska
6. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody
7. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami.
8. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej
9. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem
10. Materiały udostępnione przez Urząd Miasta i Gminy w Olkuszu
11. Gminny program opieki nad zabytkami Miasta i Gminy w Olkuszu na lata 2015-2018
12. Gminny program opieki nad zabytkami Miasta i Gminy w Olkuszu na lata 2020-2023
13. O. Dziechciarz, Przewodnik po ziemi olkuskiej, Gmina Olkusz, Olkusz 2002
14. Włodzimierz Leśniak, Mieczysław Karwiński, Olkusz, Urząd Miejski w Olkuszu, 1992 r.
15. Włodzimierz Leśniak, Olkuska Bazylika św. Andrzeja na tle dziejów miasta i parafii, 2006 r.
16. www.malopolskie.pl
17. www.sp.olkusz.pl
18. www.bwa.olkusz.pl
19. www.mok.olkusz.pl
20. www.zabytek.pl
21. www.stat.gov.pl/gus
22. www.isap.sejm.gov.pl

11. Spis tabel i zdjęć

1. Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Miasta i Gminy Olkusz
2. Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Miasta i Gminy Olkusz
3. Tabela nr 3. Spis obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Olkusz
4. Tabela nr 4. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków, których Miasto i Gmina Olkusz jest właścicielem lub współwłaścicielem/władającym
5. Tabela nr 5. Analiza SWOT
6. Tabela nr 6. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym Miasta i Gminy Olkusz
7. Tabela nr 7. Planowane działania w zakresie zabytków
8. Zdjęcia nr 1, 2. Kościół parafialny pw. św. Mikołaja w Gorenicach
9. Zdjęcia nr 3, 4, 5. Bazylika mniejsza św. Andrzeja Apostoła, ul. Szpitalna 1 w Olkuszu
10. Zdjęcie nr 6, 7. Rynek 4 w Olkuszu (źródło zdjęcia: strona internetowej portal Olkusz- nasze Miasto, autora zdjęć. Fot Tadeusz Żurek)
11. Zdjęcie nr 8. Rynek 1 w Olkuszu (zdjęcie pozyskano ze strony internetowej - artykuł Olkusz Nasze Miasto - for. Paweł Mocny)
12. Zdjęcie nr 9. Rynek 1 w Olkuszu (źródło zdjęcia: Archiwum własne UMIG Olkusz) Zdjęcie nr 8. Rynek 20 w Olkuszu
13. Zdjęcie nr 10. Ciąg kamienic Rynek w Olkuszu
14. Zdjęcia nr 11, 12. Baszta i mury miejskie w Olkuszu

15. Zdjęcie nr 13. Ruiny zamku w Rabsztynie

16. Zdjęcie nr 14, 15. Ruiny zamku w Rabsztynie (zdjęcia pozyskano ze stron internetowych artykuły Olkusz Nasze Miasto, fot. Paweł Mocny)

12. Załączniki**Załącznik nr 1. Obiekty ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta i Gminy Olkusz**

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	ADRES	NR DZIAŁKI	TYP OBIEKTU LUB OBSZARU
1	Braciejówka	nr 81	942	dom drewniany, dawne przedszkole,
2	Braciejówka	nr 103	852	dom drewniany
3	Braciejówka	nr 106	849	dom drewniany
4	Braciejówka		944/7	kapliczka murowana „na górcze”
5	Braciejówka		944/5	dzwonnica murowana
6	Gorenice	ul. Leśna	806	kościół pw. św. Mikołaja, dzwonnica, otoczenie, drzewostan
7	Gorenice	ul. Krakowska 17	522	dom drewniany
8	Gorenice		1749	budynki gospodarcze dawnego dworu
9	Gorenice	ul. Leśna 3	808	budynek drewniany, dawna organistówka
10	Gorenice	ul. Leśna 4	830/1	dom drewniany
11	Kosmolów		536	kapliczka św. Floriana z 1799 r.
12	Kosmolów		967	słup milowy 1642 r.
13	Kosmolów	przy drodze polnej do Troksa	584	słup kamienny z 1892 r.
14	Kosmolów	przy drodze do Olkusza	608	słup kamienny
15	Kosmolów	przy nr 113	508	kapliczka z 1801 r.
16	Kosmolów	nr 113	508	dom drewniany
17	Kosmolów	nr 40	944	dom drewniany
18	Kosmolów	nr 54	986	kuźnia
19	Niesułowice	przy drodze do dworu	1408	kapliczka murowana
20	Niesułowice	ul. Galicyjska 99	867	chałupa z oborą drewniano - murowaną
21	Olewin		239	kapliczka murowana z 1857 r.
22	Olewin		637	domek myśliwski dawna leśniczówka
23	Olkusz	ul. Cegielniana	1593/14	kapliczka drewniana
24	Olkusz	ul. Długa	153	kapliczka murowana św. Barbary
25	Olkusz	ul. Długa	799/2	słup kamienny z krzyżem metalowym 1893 r.
26	Olkusz	ul. Długa	513/1	dawny warsztat ślusarski
27	Olkusz	ul. Długa 98	396	dom drewniany
28	Olkusz	ul. Dworska 15	2949/1	willa
29	Olkusz	ul. Dworska 21	2944	willa
30	Olkusz	ul. Dworska 26	3006, 3007, 3008	dom drewniany
31	Olkusz	u. Dworska 32	3012/1, 3012/2	dom drewniany
32	Olkusz	ul. Floriańska 1	1708/2	kamienica
33	Olkusz	ul. Floriańska 2	1711	kamienica
34	Olkusz	ul. Floriańska 8	1699	Remiza i Muzeum Straży Pożarnej
35	Olkusz	ul. Górnicza 12	1677	szkoła rzemieślnicza
36	Olkusz	ul. Górnicza 13	1457	kamienica czynszowa z usługami - dawna drukarnia
37	Olkusz	ul. Górnicza 14	1676	Budynek szkoły rzemieślniczej - dawna szkoła powszechna
38	Olkusz	ul. Jasna 18	1055/1	dom murowany
39	Olkusz	ul. Jasna 18	18/3	kapliczka słupowa
40	Olkusz	ul. Jasna 63	40	chałupa drewniana
41	Olkusz	ul. Jasna 64	37/1	dom drewniany w zagrodzie
42	Olkusz	ul. Jana Kantego 2	1579	kamienica
43	Olkusz	ul. Jana Kantego 5	2127	szkoła podstawowa
44	Olkusz	ul. Króla Kazimierza Wielkiego 11	2285/1	kamienica
45	Olkusz	ul. Króla Kazimierza Wielkiego 13	2288	kamienica
46	Olkusz	ul. Króla Kazimierza	2289/1	budynek usługowy

		Wielkiego 15		
47	Olkusz	ul. Króla Kazimierza Wielkiego 23	2298/1	kamienica
48	Olkusz	ul. Króla Kazimierza Wielkiego 25	2299	kamienica
49	Olkusz	ul. Króla Kazimierza Wielkiego 27	2299	kamienica wielorodzinna
50	Olkusz	ul. Króla Kazimierza Wielkiego 32	2318/3	dawny młyn
51	Olkusz	ul. Króla Kazimierza Wielkiego 34	2317/6	kamienica
52	Olkusz	ul. Króla Kazimierza Wielkiego 39	2311	kamienica
53	Olkusz	ul. Króla Kazimierza Wielkiego 44	2603	kamienica
54	Olkusz	ul. Króla Kazimierza Wielkiego 62	2587/2	willa
55	Olkusz	ul. Króla Kazimierza Wielkiego	2476	cmentarz katolicki „stary” i prawosławny
56	Olkusz	ul. Kolejowa 10	3067/3	willa
57	Olkusz	ul. Kolorowa	1522	cmentarz żydowski „stary”
58	Olkusz	ul. Krakowska nr 1	1729/1, 1740/1	kamienica
59	Olkusz	ul. Krakowska nr 4	2203	kamienica
60	Olkusz	ul. Krakowska nr 6	2204	kamienica
61	Olkusz	ul. Krakowska nr 8	2205	kamienica
62	Olkusz	ul. Krakowska nr 16	2209/1, 2209/2, 2209/3	kamienica
63	Olkusz	ul. Krakowska nr 18	2210	kamienica wielorodzinna
64	Olkusz	ul. Kruszcowa	742	cmentarz wojskowy z I wojny światowej
65	Olkusz	ul. Kruszcowa	763/1	cmentarz żołnierzy radzieckich z II wojny światowej
66	Olkusz	ul. 29 Listopada 15	2925	willa
67	Olkusz	ul. 29 Listopada 19	2961/2	willa
68	Olkusz	ul. 29 Listopada	2972/2	kapliczka murowana
69	Olkusz	ul. Łukasińskiego 3	5161	nadleśnictwo
70	Olkusz	ul. Łukasińskiego 4	2618	willa
71	Olkusz	ul. Mickiewicza 2	2132	starostwo powiatowe
72	Olkusz	ul. Mickiewicza 10	1474	kamienica
73	Olkusz	ul. Mickiewicza 12	1476	kamienica
74	Olkusz	ul. Mickiewicza 14	1460/2	willa generała Buchowieckiego
75	Olkusz	ul. F. Nullo 14	2290/1, 2290/2	kamienica
76	Olkusz	ul. Ołowiana	1389	cmentarz żydowski „nowy”
77	Olkusz	ul. Parcze 25	574/2	chałupa drewniano - murowana
78	Olkusz	ul. Parcze 38	616/3	dom drewniano - murowany
79	Olkusz	ul. Parkowa 4	2923/5, 2962/1	dom drewniany
80	Olkusz	ul. Parkowa 7	2915/1, 2915/2	willa drewniana
81	Olkusz	ul. Piłsudskiego 4	2417	willa
82	Olkusz	ul. Podgrabie	167/3	kamienna figura Chrystusa
83	Olkusz	ul. Pomorska 4	485/1	dom drewniany
84	Olkusz	ul. Rabsztyńska	1784	stacja trafo
85	Olkusz	ul. Rynek 1	1469	budynek Urzędu Miasta i Gminy
86	Olkusz	ul. Rynek 1	1470/1	budynek Urzędu Miasta i Gminy
87	Olkusz	ul. Rynek 1	1470/2	budynek Urzędu Miasta i Gminy
88	Olkusz	ul. Rynek 4	1584/1, 1584/2,	dawne starostwo

			2227/3	
89	Olkusz	ul. Rynek 5	1730/1	kamienica mieszczańska
90	Olkusz	ul. Rynek 6	1734/2	kamienica
91	Olkusz	ul. Rynek 7	1735/1	kamienica
92	Olkusz	ul. Rynek 8	1736	kamienica
93	Olkusz	ul. Rynek 9	1737/1	kamienica
94	Olkusz	ul. Rynek 10	2220/2	kamienica
95	Olkusz	ul. Rynek 11	2220/3	kamienica
96	Olkusz	ul. Rynek 12	1728/3	kamienica mieszczańska
97	Olkusz	ul. Rynek 16	1726/6	kamienica mieszczańska
98	Olkusz	ul. Rynek 17	1725/1	kamienica mieszczańska
99	Olkusz	ul. Rynek 18	1724/1	kamienica mieszczańska
100	Olkusz	ul. Rynek 19	1723	kamienica mieszczańska
101	Olkusz	ul. Rynek 20	1722	kamienica mieszczańska
102	Olkusz	ul. Rynek 21	1719/1	kamienica mieszczańska
103	Olkusz	ul. Rynek 22	1715	kamienica mieszczańska
104	Olkusz	ul. Rynek 23	1714	kamienica mieszczańska
105	Olkusz	ul. Rynek 24	1713	kamienica mieszczańska
106	Olkusz	ul. Rynek 25	1712/1	kamienica mieszczańska
107	Olkusz	ul. Rynek 26	1707/2	kamienica mieszczańska
108	Olkusz	ul. Rynek 27	1706	kamienica mieszczańska
109	Olkusz	ul. Rynek 28	1705	kamienica mieszczańska
110	Olkusz	ul. Rynek 29	1704	kamienica mieszczańska
111	Olkusz	ul. Rynek 30	1703/2	kamienica mieszczańska
112	Olkusz	ul. Sikorka	449/2	kapliczka
113	Olkusz	ul. Składowa 7	2115/25	dom drewniany
114	Olkusz	ul. Składowa 8	2115/25	dworzec kolejowy - budynek główny
115	Olkusz	ul. Składowa 8	2115/25	budynek dworcowy
116	Olkusz	ul. Skwer 1	2946/1	willa
117	Olkusz	ul. Sławkowska 6	1463	kamienica
118	Olkusz	ul. Sławkowska	1491	stacja trafo
119	Olkusz	ul. Sławkowska	771	kopiec Kościuszki
120	Olkusz	ul. Szpitalna 1	2135	plebania
121	Olkusz	ul. Szpitalna 1	1581	kościół parafialny pw. św. Andrzeja Apostoła
122	Olkusz	ul. Szpitalna 1	1581	dzwonnica
123	Olkusz	ul. Szpitalna 1	1581	kaplica pw. św. Jana
124	Olkusz	ul. Szpitalna 18	2161	kamienica
125	Olkusz	ul. Szpitalna 32	2237/2	budynek centrum kultury - dawny szpital
126	Olkusz	ul. Szpitalna 34	2237/1	dworek, Machnickich - galeria BWA
127	Olkusz	ul. Szpitalna	2227/1	miejskie mury obronne i baszta
128	Olkusz	ul. Szpitalna	1581	miejskie mury obronne
129	Olkusz	ul. Szpitalna 44	2339	budynek handlowo - usługowy - dawna poczta
130	Olkusz	ul. Wiejska 51	2027	dom drewniany
131	Olkusz	ul. Wiejska 55	2022	dom drewniany
132	Olkusz	ul. Witeradowska 4	3105	willa podmiejska
133	Olkusz	ul. Witeradowska 15	3120	willa podmiejska
134	Olkusz	ul. Żuradzka 1	4952	budynek usługowy - dawnej mieszkalny
135	Olkusz	ul. Żuradzka 2	1731/1	kamienica
136	Olkusz		766/4, 767/1, 767/2, 768/4, 768/6	relikty grodziska Stary Olkusz i kościółka św. Jana
137	Olkusz	ul. Bóżnicza ul. Górnicza	1701	relikty zabudowy: miejski mur obronny z basztą i zabudową z XIV i XVI w.
138	Olkusz	Rynek	1468	relikty budynku ratusza w obrębie płyty rynku
139	Olkusz	część miasta pomiędzy ul. Szpitalną, Basztową i Rynkiem	2227/1, 1584	relikty średniowiecznej zabudowy miejskiej

140	Olkusz	obszar ograniczony ulicami Mickiewicza, Górnica Kościuszki i Szpitalną		średniowieczne założenie urbanistyczne miasta
141	Osiek	nr 81	315	dom drewniany
142	Osiek	nr 121	435/1	chałupa
143	Osiek	przy kościele 176 A	294/1	kapliczka słupowa
144	Pazurek	nr 35	19/4	dom drewniany
145	Podlesie	nr 20	78	dom drewniany
146	Podlesie	nr 21	79/1	dom drewniany
147	Podlesie	nr 54	30/1	dom drewniany
148	Podlesie	nr 65	177	dom drewniany
149	Rabsztyn		154/15	ruiny zamku
150	Rabsztyn		156/6	zajazd turystyczny w budowie z relikami dawnego dworu
151	Rabsztyn	25	156/5	zagroda - bud. gosp. dawnego dworu
152	Rabsztyn		156/5	murowane ogrodzenie dawnego dworu
153	Rabsztyn		151/17	chałupa - rekonstrukcja domu Antoniego Kocjana
154	Rabsztyn		202	leśniczówka z budynkami gospodarczymi
155	Sieniczno		88/2	młyn mechaniczny
156	Sieniczno		86/1	dawna gospoda „u Chwasta”
157	Sieniczno	Olkuska 2	136/2	dom drewniany
158	Sieniczno	11	135/1	dom drewniany
159	Sieniczno	Olkuska 26	129/16	dom drewniany
160	Witeradów	nr 191	331/3	dom murowany
161	Witeradów	nr 202	231	dom drewniany
162	Witeradów	nr 204	233	dom drewniano - murowany
163	Witeradów	nr 216	240	dom drewniano - murowany
164	Witeradów	nr 260	274/2	kuźnia murowana
165	Witeradów	nr 268	282/2	dom drewniany
166	Witeradów		324	młyn wodny z mieszkaniem i budynkami gospodarczymi
167	Zawada	nr 32	222/2	dom drewniany
168	Zawada	nr 40	228	dom drewniany
169	Zimnodół	nr 154	24/1	chałupa drewniana
170	Żurada	w lesie, od ul. Mazaniec	599	kapliczka św. Stanisława
171	Żurada	przy drodze do Chrzanowa	75/1	kapliczka
172	Żurada	nr 8	106	chałupa drewniana
173	Żurada	nr 8	106	stodoła drewniana
174	Żurada	nr 36	359	dom drewniany

* obiekty oznaczone kolorem niebieskim wpisane są do rejestru zabytków

Załącznik nr 2. Stanowiska archeologiczne ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków na terenie Miasta i Gminy Olkusz

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBSZAR AZP	NR STANOWISKA W MIEJSCOWOŚCI / NA OBSZARZE	FUNKCJA	CHRONOLOGIA
1	Braciejówka	97-54	2/1	śląd osadnictwa	prahistoryczny okres wpływów rzymskich
2	Braciejówka	97-54	3/2	śląd osadnictwa	epoka kamienia
3	Braciejówka	97-54	4/3	śląd osadnictwa	epoka kamienia
4	Braciejówka	97-54	5/4	śląd osadnictwa	epoka kamienia
5	Braciejówka	97-54	6/5	śląd osadnictwa	epoka kamienia
6	Braciejówka	97-54	7/6	śląd osadnictwa	epoka kamienia
7	Braciejówka	97-54	8/7	śląd osadnictwa	epoka kamienia
8	Braciejówka	97-44	9/8	śląd osadnictwa	prahistoryczny okres
				śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
				śląd osadnictwa	późne średniowiecze
				śląd osadnictwa	okres nowożytny
9	Braciejówka	97-53	1/16	pracownia kamieniarska	neolit ?
10	Gorenice	99-53	1/22	schronisko	epoka kamienia
				schronisko	okres rzymski
				schronisko	?
11	Gorenice	99-53	2/23	osada	okres późnorzymski
12	Gorenice	99-53	3/24	śląd osadnictwa	epoka kamienia
13	Gorenice	99-53	4/25	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
14	Gorenice	99-53	5/26	śląd osadnictwa	neolit lub kultura łużycka
				śląd osadnictwa	okres nowożytny
15	Gorenice	99-53	6/27	śląd osadnictwa	epoka kamienia
				osada	późne średniowiecze
				śląd osadnictwa	okres nowożytny
16	Gorenice	99-53	7/28	śląd osadnictwa	epoka kamienia
17	Gorenice	99-53	8/29	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
				śląd osadnictwa	okres nowożytny
18	Gorenice	99-53	9/30	osada	późne średniowiecze
				śląd osadnictwa	okres nowożytny
19	Gorenice	99-53	10/31	śląd osadnictwa	epoka kamienia
				śląd osadnictwa	okres rzymski
				osada	późne średniowiecze
20	Gorenice	99-53	11/32	osada	późne średniowiecze
				osada	okres nowożytny
21	Gorenice	99-53	12/33	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
				śląd osadnictwa	okres nowożytny
22	Gorenice	99-53	13/34	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
				śląd osadnictwa	okres nowożytny
23	Gorenice	99-53	14/35	śląd osadnictwa	epoka kamienia
				śląd osadnictwa	późne średniowiecze
				śląd osadnictwa	okres nowożytny
24	Gorenice	99-53	15/36	śląd osadnictwa	neolit
25	Kosmolów	98-53	1/30	śląd osadnictwa	mezolit ?
				śląd osadnictwa	kultura łużycka lub przeworska
26	Kosmolów	98-53	2/31	osada	późne średniowiecze
				osada	okres nowożytny
27	Kosmolów	98-53	3/32	osada ?	?
28	Kosmolów	98-53	4/33	osada ?	?
29	Kosmolów	98-53	5/34	śląd osadnictwa	epoka kamienia
30	Kosmolów	98-54	6/1	śląd osadnictwa	epoka kamienia
				śląd osadnictwa	czasy prehistoryczne okres wpl. rzymskich
31	Kosmolów	98-54	7/2	śląd osadnictwa	epoka kamienia

32	Kosmolów	98-54	8/3	śląd osadnictwa	epoka kamienia
33	Kosmolów	98-54	9/4	śląd osadnictwa	neolit
				śląd osadnictwa	kultura łużycka ?
34	Kosmolów	98-54	10/5	śląd osadnictwa	czasy prehistoryczne
				śląd osadnictwa	neolit
35	Niesułowice	99-53	1/1	osada	późne średniowiecze
				śląd osadnictwa	okres nowożytny
36	Niesułowice	99-53	2/2	osada	późne średniowiecze
37	Niesułowice	99-53	3/3	osada	późne średniowiecze
38	Niesułowice	99-53	4/4	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
				osada	późne średniowiecze
				śląd osadnictwa	okres nowożytny
39	Olewin	98-53	1/35	śląd osadnictwa	wczesny brąz ?
				śląd osadnictwa	późne średniowiecze
				śląd osadnictwa	okres nowożytny
40	Olewin	98-53	2/36	osada	późne średniowiecze
				osada	okres nowożytny
41	Olkusz	97-52	1/13	grodzisko	XII - XIV w.
				cmentarzysko	XII - XVII w.
				obiekt sakralny	XIV - XVIII w.
42	Olkusz	97-52	23/14	kopalnia	XIV w. ? - XIX w.
43	Olkusz	97-52	24/15	kopalnia	XIII w. ? - XVIII w.
44	Olkusz	97-52	25/16	śląd osadnictwa	XI - XIII w.
				śląd osadnictwa	XIII - XV w.
45	Olkusz	97-52	26/17	śląd osadnictwa	XIII - XIV w.
				śląd osadnictwa	okres nowożytny
46	Olkusz	97-52	27/18	śląd osadnictwa	XI - XIII w.
				śląd osadnictwa	XIII - XIV w.
				śląd osadnictwa	kultura nowożytna
47	Olkusz	97-52	28/19	śląd osadnictwa	epoka kamienia
48	Olkusz	97-52	29/20	śląd osadnictwa	epoka kamienia
				śląd osadnictwa	neolit lub epoka brązu
				osada	XI - XIV w.
49	Olkusz	97-52	30/21	śląd osadnictwa	XVII - XIX w.
				osada	XII - XIV w.
50	Olkusz	97-52	31/22	śląd osadnictwa	XV - XVII w.
				osada	XI - XIV w.
				osada	XV - XVIII w.
51	Olkusz	97-52	32/23	osada produkcyjna	?
				śląd osadnictwa	okres późnorzymski
				osada	XI - XV w.
				osada	XVI - XVIII w.
52	Olkusz	97-52	33/24	osada produkcyjna	?
				śląd osadnictwa	XI - XIII w.
				śląd osadnictwa	XIII - XV w.
				osada ?	XVI - XVIII w.
53	Olkusz	97-52	34/25	osada produkcyjna	?
				osada	XI - XIV w.
54	Olkusz	97-53	5/23	śląd osadnictwa	neolit
55	Olkusz	97-53	8/24	śląd osadnictwa	neolit
				śląd osadnictwa	XIV - XVI w.
56	Olkusz	97-53	9/25	?	?
57	Olkusz	97-53	10/26	osada	XIII - XV w.
				osada	XVI - XVII w.
58	Olkusz	97-53	11/27	śląd osadnictwa	XI - XIII w.
				śląd osadnictwa	późne średniowiecze
				śląd osadnictwa	okres nowożytny
59	Olkusz	97-53	12/28	śląd osadnictwa	epoka kamienia
				śląd osadnictwa	XI - XIII w.

60	Olkusz	97-53	13/29	śląd osadnictwa	neolit ?
61	Olkusz	97-53	14/30	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
				śląd osadnictwa	okres nowożytny
62	Olkusz	97-53	15/31	śląd osadnictwa	XI - XIV w.
				śląd osadnictwa	późne średniowiecze
63	Olkusz	97-53	16/32	osada	XI - XIII w.
				śląd osadnictwa	późne średniowiecze
64	Olkusz	97-53	17/33	osada	IX - XIII w.
				osada	XVI - XIX w.
65	Olkusz	97-53	18/34	śląd osadnictwa	XI - XIII w.
				śląd osadnictwa	późne średniowiecze
				śląd osadnictwa	okres nowożytny
66	Olkusz	97-53	19/35	osada	XIII - XV w.
67	Olkusz	97-53	20/36	cmentarz	okres nowożytny
68	Olkusz	98-52	6/6	śląd osadnictwa	epoka kamienia
69	Olkusz	98-52	21/7	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze ?
70	Olkusz	98-52	22/8	śląd osadnictwa	XI - XIV w.
				śląd osadnictwa	późne średniowiecze
				śląd osadnictwa	okres nowożytny
71	Olkusz	98-53	2/38	osada miejska	XIII - XX w.
				osada produkcyjna	?
72	Olkusz	98-53	3/39	skarb	XVII w.
73	Olkusz	98-53	4/40	osada ?	XIII - XIV w.
74	Olkusz	98-53	7/41	śląd osadnictwa ?	okres nowożytny ?
75	Olkusz	98-53	-/42	?	neolit
76	Olkusz	98-53	-/43	śląd osadnictwa	I w. n. e.
77	Olkusz	98-53	-/44	skarb	okres wpływów rzymskich ?
78	Olkusz	98-53	-/45	śląd osadnictwa	XIII - XIV w.
79	Olkusz	98-53	-/46	?	późne średniowiecze oraz okres nowożytny
80	Olkusz	98-53	-/47	znalezisko luźne ?	XV - XIX w.
				skarb	XVII w.
81	Olkusz	98-53	-/48	śląd osadnictwa	XVII w.
82	Osiek	99-53	1/5	osada	późne średniowiecze
83	Osiek	99-53	2/6	śląd osadnictwa	okres rzymski
				śląd osadnictwa	późne średniowiecze
				śląd osadnictwa	okres nowożytny
84	Osiek	99-53	3/7	śląd osadnictwa	epoka kamienia
				śląd osadnictwa	epoka kamienia
85	Osiek	98-53	4/18	osada	wczesne średniowiecze
				osada	późne średniowiecze
				śląd osadnictwa	okres nowożytny
86	Osiek	98-53	5/19	osada	wczesne średniowiecze
				śląd osadnictwa	okres nowożytny
87	Osiek	98-53	6/20	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
				osada	późne średniowiecze
				osada	okres nowożytny
88	Osiek	98-53	7/21	osada ?	późne średniowiecze
				śląd osadnictwa	okres nowożytny
89	Osiek	98-53	8/22	śląd osadnictwa	neolit ?
				śląd osadnictwa	późne średniowiecze
90	Osiek	98-53	9/23	śląd osadnictwa	epoka kamienia
91	Osiek	98-53	10/24	śląd osadnictwa	epoka kamienia
92	Osiek	98-53	11/25	śląd osadnictwa	okres rzymski
93	Osiek	98-53	12/26	osada	późne średniowiecze
				osada	okres nowożytny
94	Podlesie	97-53	1/10	osada	neolit ?
95	Podlesie	97-53	2/11	śląd osadnictwa	epoka kamienia
96	Podlesie	97-53	3/12	śląd osadnictwa	epoka kamienia

				śląd osadnictwa	późne średniowiecze
				osada	okres nowożytny
97	Podlesie	97-53	4/13	śląd osadnictwa	epoka kamienia
98	Podlesie	97-53	5/14	śląd osadnictwa	neolit
				śląd osadnictwa	okres nowożytny
99	Podlesie	97-53	6/15	śląd osadnictwa	neolit ?
				osada	późne średniowiecze
				osada	okres nowożytny
100	Rabsztyn	97-53	1/5	zamek murowany	późne średniowiecze i okres nowożytny
				ruiny zamku	okres nowożytny
101	Rabsztyn	97-53	2/6	?	późne średniowiecze i okres nowożytny
102	Rabsztyn	97-53	3/7	osada	późne średniowiecze
				osada	okres nowożytny
103	Rabsztyn	97-53	4/8	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
				osada	późne średniowiecze
				osada	okres nowożytny
104	Rabsztyn	97-53	5/9	osada	późne średniowiecze
				osada	okres nowożytny
105	Sieniczno	98-53	1/37	śląd osadnictwa	epoka kamienia
106	Troks	97-53	1/17	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
				śląd osadnictwa	późne średniowiecze
107	Troks	97-53	2/18	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
108	Troks	97-53	3/19	osada	późne średniowiecze
109	Troks	97-53	4/20	śląd osadnictwa	późne średniowiecze lub okres nowożytny
				śląd osadnictwa	okres nowożytny
110	Troks	97-53	5/21	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
				śląd osadnictwa	okres nowożytny
111	Troks	97-53	6/22	śląd osadnictwa	wczesne lub późne średniowiecze
112	Witeradów	98-53	1/5	osada	późne średniowiecze
				śląd osadnictwa	okres nowożytny
113	Witeradów	98-53	2/6	śląd osadnictwa	epoka kamienia
				śląd osadnictwa	późne średniowiecze
				śląd osadnictwa	okres nowożytny
114	Witeradów	98-53	3/7	osada	wczesne średniowiecze
				osada	późne średniowiecze
				śląd osadnictwa	okres nowożytny
115	Witeradów	98-53	4/8	śląd osadnictwa	epoka kamienia
				śląd osadnictwa	późne średniowiecze
116	Witeradów	98-53	5/9	osada	wczesne średniowiecze
				osada	późne średniowiecze
				osada	okres nowożytny
117	Witeradów	98-53	6/10	śląd osadnictwa	neolit ?
118	Witeradów	98-53	7/11	osada lub cmentarzysko	okres rzymski
				śląd osadnictwa	późne średniowiecze lub okres nowożytny
119	Witeradów	98-53	8/12	osada	wczesne średniowiecze
				śląd osadnictwa	późne średniowiecze
				śląd osadnictwa	okres nowożytny
120	Witeradów	98-53	9/13	śląd osadnictwa	epoka kamienia
				osada	wczesne średniowiecze
				osada	późne średniowiecze
121	Witeradów	98-53	10/14	osada	okres nowożytny
				osada	wczesne średniowiecze
				osada	późne średniowiecze
122	Witeradów	98-53	11/15	osada	okres nowożytny
				śląd osadnictwa	okres rzymski

				osada	wczesne średniowiecze
				osada	późne średniowiecze
				śląd osadnictwa	okres nowożytny
123	Witeradów	98-53	12/16	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
				śląd osadnictwa	okres nowożytny
124	Witeradów	98-53	13/17	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
				śląd osadnictwa	okres nowożytny
124	Zawada	99-53	1/8	śląd osadnictwa	epoka kamienia
				śląd osadnictwa	późne średniowiecze
126	Zawada	99-53	2/9	śląd osadnictwa	epoka kamienia
				osada	późne średniowiecze
				śląd osadnictwa	epoka kamienia
127	Zawada	99-53	3/10	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
				śląd osadnictwa	późne średniowiecze
				śląd osadnictwa	okres nowożytny
128	Zawada	99-53	4/11	śląd osadnictwa	epoka kamienia
				śląd osadnictwa	późne średniowiecze
129	Zawada	99-53	5/12	śląd osadnictwa	epoka kamienia
130	Zawada	99-53	6/13	śląd osadnictwa	epoka kamienia
131	Zawada	99-53	7/14	śląd osadnictwa	epoka kamienia
132	Zawada	99-53	8/15	osada	późne średniowiecze
133	Zawada	99-53	9/16	śląd osadnictwa	neolit ?
				śląd osadnictwa	późne średniowiecze
134	Zawada	99-53	10/17	osada	neolit
				osada	okres późnorzymski
135	Zawada	99-53	11/18	śląd osadnictwa	epoka kamienia
136	Zawada	99-53	12/19	śląd osadnictwa	epoka kamienia
				śląd osadnictwa	epoka kamienia
137	Zawada	99-53	13/20	śląd osadnictwa	okres prahistoryczny lub wczesne średniowiecze
138	Zawada	99-53	14/21	śląd osadnictwa	epoka kamienia
139	Zawada	99-54	94	śląd osadnictwa	epoka kamienia
				śląd osadnictwa	okres wpl. rzymskich
140	Zawada	99-54	95	śląd osadnictwa	średniowiecze
141	Zederman	98-53	1/29	śląd osadnictwa	neolit ?
142	Zederman	98-54	3/114	śląd osadnictwa	epoka kamienia
143	Zederman	99-54	96	śląd osadnictwa	epoka kamienia
				śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
144	Zimnodół	98-53	1/27	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
				śląd osadnictwa	okres nowożytny
145	Zimnodół	98-53	2/28	osada	późne średniowiecze
				śląd osadnictwa	okres nowożytny
146	Żurada	98-52	5/9	osada ?	okres wpływów rzymskich
				osada	wczesne średniowiecze
				śląd osadnictwa	późne średniowiecze
147	Żurada	98-52	6/10	śląd osadnictwa	epoka kamienia
				śląd osadnictwa	neolit ?
				śląd osadnictwa	okres rzymski
				śląd osadnictwa	okres rzymski
148	Żurada	98-52	7/11	osada ?	późne średniowiecze
				osada ?	okres nowożytny
149	Żurada	98-52	8/12	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
				śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
150	Żurada	98-52	9/13	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze lub okres nowożytny
151	Żurada	98-52	10/14	osada	późne średniowiecze
				osada ?	okres nowożytny
152	Żurada	98-52	11/15	osada	późne średniowiecze
				osada	okres nowożytny
153	Żurada	98-52	12/16	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze

154	Żurada	98-52	13/17	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
				osada	wczesne średniowiecze
155	Żurada	98-52	14/18	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
				śląd osadnictwa	okres nowożytny
156	Żurada	98-52	15/19	osada	późne średniowiecze
				śląd osadnictwa	okres nowożytny
157	Żurada	98-52	16/20	śląd osadnictwa	epoka kamienia
				osada	okres rzymski
				osada	wczesne średniowiecze
				osada	późne średniowiecze
158	Żurada	98-52	17/21	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
				śląd osadnictwa	późne średniowiecze
159	Żurada	98-52	18/22	śląd osadnictwa	epoka kamienia
160	Żurada	98-53	1/1	skarb monet	późne średniowiecze
161	Żurada	98-53	2/2	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
162	Żurada	98-53	3/3	śląd osadnictwa	epoka kamienia
				osada	okres rzymski
				osada	wczesne średniowiecze
163	Żurada	98-53	4/4	śląd osadnictwa	epoka kamienia
				śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze